

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANA BİLİM DALI

BİLİMİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİNDE PAUL K. FEYERABEND'İN
BİLİM FELSEFESİ

YÜKSEK LİSANS

Ekin ARISOY

HAZİRAN-2023
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

FELSEFE ANA BİLİM DALI

**BİLİMİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİNDE PAUL K. FEYERABEND'İN
BİLİM FELSEFESİ**

**IN THE HISTORICAL DEVELOPMENT PROCESS OF SCIENCE PAUL K.
FEYERABEND'S PHILOSOPHY OF SCIENCE**

YÜKSEK LİSANS

Ekin ARISOY

**HAZİRAN-2023
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

FELSEFE ANA BİLİM DALI

**BİLİMİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİNDE PAUL K. FEYERABEND'İN
BİLİM FELSEFESİ**

**IN THE HISTORICAL DEVELOPMENT PROCESS OF SCIENCE PAUL K.
FEYERABEND'S PHILOSOPHY OF SCIENCE**

YÜKSEK LİSANS

Ekin ARISOY

Danışman: Doç. Dr. Celal YEŞİLÇAYIR

**HAZİRAN-2023
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Bilimin Tarihsel Gelişim Sürecinde Paul K. Feyerabend’in Bilim Felsefesi**” isimli bu tezimin tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesinin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsünün belirlediği kısıtlara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

14.06.2023

Ekin ARISOY

TEŞEKKÜR

Tez yazım sürecinde desteğini benden hiç esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Celal YEŞİLÇAYIR'a gosterdiği ilgi ve sabırdan dolayı çok teşekkür ederim. Ayrıca tezimdaki katkıları ve tavsiyeleri için Doç. Dr. Seda ÖZSOY SOMUNCUOğLU ve Prof. Dr. Mine KAYA KEHA'ya; kuzenim Dr. Öğr. Üyesi Zehra YAZBAHAR'a ve sevgili aileme de sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

Ekin ARISOY
GÜMÜŞHANE – 2023

ÖZET

Bilim felsefesi söz konusu olduğunda üzerinde durulması gereken önemli düşünürlerden biri Paul Karl Feyerabend'dir. Özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren ilerleme kaydeden bilim felsefesi, bilgiye ulaşma yöntemlerinin ve bilimsel geleneklerin tartışılması olanağını sağlamıştır. Bununla birlikte bilimsel bilginin elde edilmesinde herhangi bir yöntemin tek başına yeterli olup olamayacağı konusu tartışılmalı bir hal almaya başlamıştır. Böylelikle bilimin her türlü problemi tek başına çözebileceği ya da kendisiyle bağdaşmayan unsurları reddedebileceği anlayışına karşı itirazların arttığı görülmektedir. Bu bağlamda Feyerabend'in epistemolojik anarşizm düşüncesinin geleneksel bilim anlayışına karşı temel bir itiraz olduğu anlaşılmaktadır. Onun bilim tasarımı, bilimde kesin ve değişmez evrensel yasaların olamayacağı ve farklı bilgi edinme yollarının mümkün olabileceği anlayışına dayanmaktadır.

Elinizdeki çalışma Feyerabend'in epistemolojik anarşizm ve bilim tasarımı düşüncesini tartışmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede onun fikirlerinin modern bilimin tarihsel gelişim sürecindeki konumu incelenecektir. Ayrıca, Feyerabend gibi mevcut bilim tasarımlarına eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşan Popper, Kuhn ve Lakatos'un görüşleri de Feyerabend'in bilim felsefesiyle karşılaştırılarak, Feyerabend'in farklı ve özgün yönleri belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilim, Epistemolojik Anarşizm, Felsefe, Feyerabend.

SUMMARY

When it comes to philosophy of science, one of the important thinkers to focus on is Paul Karl Feyerabend. The philosophy of science, which has made progress especially since the end of the 19th century, provided the opportunity to discuss the methods of accessing information and scientific traditions. However, the issue of whether any method alone will be sufficient in obtaining scientific knowledge has become a controversial issue. Thus, it is seen that the objections to the understanding that science can solve all kinds of problems on its own or reject the elements that are incompatible with it are increasing. In this context, it is understood that Feyerabend's epistemological anarchism thought is a fundamental objection to the traditional understanding of science. His design of science is based on the understanding that there can be no definite and immutable universal laws in science and that different ways of acquiring knowledge are possible.

The present study aims to discuss Feyerabend's idea of epistemological anarchism and science design. In this framework the position of his ideas in the historical development process of modern science will be examined. Additionally, the views of Popper, Kuhn, and Lakatos, who approach existing scientific designs with a critical perspective, will be compared with Feyerabend's philosophy of science, and different and original aspects of Feyerabend will be determined.

Keywords: Science, Epistemological Anarchism, Philosophy, Feyerabend.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	IV
TEŞEKKÜR	V
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	X
1. GİRİŞ	1
2. FEYERABEND'İN HAYATI VE AKADEMİK ÇALIŞMALARI	4
3. MODERN BİLİMİN GELİŞİMİ	7
3.1. Bilimin Genel Tanımı.....	7
3.2. Bilimin Özellikleri.....	8
3.3. Modern Bilimin Oluşumunda “Aydınlanma Felsefesi”nin Etkisi.....	8
3.4. XVII.-XX. Yüzyıl Arası Bilim Anlayışlarına Genel Bakış.....	10
4. VİYANA ÇEVRESİ VE MANTIKSAL POZİTİVİZM	18
4.1. Viyana Çevresinin Oluşumu	18
4.2. Tarihsel Arka Plan.....	19
4.2.1. Pozitivizmin Etkileri: Mantıksal Pozitivist Kimlik	20
4.3. Viyana Çevresi'nin Metafizik Karşısındaki Tutumu	21
4.4. Viyana Çevresi'nin Bilim Tasarımı	23
4.5. Viyana Çevresi Düşüncesinin Kavramları ve Temel İlkeleri.....	26
4.5.1. Dil ve Mantık İlişkisi Bağlamında “Dilin Mantıksal Çözümlemesi”	26
4.5.2. Anlamlılık İlkesi.....	28
4.5.3. Doğrulanabilirlik İlkesi	29
4.5.4. Tümevarım İlkesi	31
4.5.5. Karşılaşım Kuralı	32
4.6. Viyana Çevresi Düşüncesine Yönelik Eleştiriler	32
5. PAUL KARL FEYERABEND'İN BİLİM TASARIMI	34
5.1. Bilim Nedir?	34
5.2. Bilimsel Yöntemin Eleştirisi	36
5.3. Metafiziğin Konumu	38
5.4. Olgu-Teori İlişkisi	39
5.5. Bilimde Yeni Bir Perspektif: Feyerabend'in Çoğulculuk Anlayışı	40

5.5.1. Disipliner Çoğulculuk	41
5.5.2. Teorik Çoğulculuk.....	41
5.5.3. Metodolojik Çoğulculuk	42
5.5.3.1. Bilimin Tek İlkesi: “Ne Olsa Uyar”	42
5.5.3.2. Karşı Tümevarım: Bilimde Tek Tipleşme Engeline Karşı Alternatif Yaklaşımlar.....	44
5.6. Çoğulculuk Anlayışı ve Karşı Tümevarımın Devrimci Kurallar Olarak Sunulma Nedeni	47
5.7. Bilim ve Akılcılık.....	49
5.8. Bilimsel Sınırların Ötesinde: Bilgi Kuramsal Anarşizm Yaklaşımı	50
5.9. Bilim ve Eğitim İlişkisi	55
5.10. Bilim, Toplum ve Siyaset İlişkisi	58
5.11. Bilim ve Sanat İlişkisi	61
5.12. XX. Yüzyıl Felsefe Tartışmalarında Feyerabend’in Konumu	62
5.12.1. Karl Popper ve Feyerabend	62
5.12.2. Thomas Samuel Kuhn ve Feyerabend.....	66
5.12.3. Imre Lakatos ve Feyerabend	72
6. SONUÇ	77
KAYNAKÇA	82
ÖZGEÇMİŞ	85

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

C. : Cilt

Çev. : Çeviri

Der. : Derleyen

S. : Sayı

s. : Sayfa

1. GİRİŞ

Bilimsel çalışmalar ve araştırmalar, çağımızda toplumun teknolojik, ekonomik ve sosyal gelişimi üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Aynı zamanda bilimsel bilgi, araştırmalar ile sürekli olarak genişlemekte ve derinleşmektedir. Yeni teknolojiler, ölçüm araçları, veri analizi yöntemleri ve iletişim teknikleri bilimsel araştırmaların nasıl yapıldığını etkilemektedir. Diğer taraftan sosyal dinamiklerin bilimsel araştırmaları etkilemesi kaçınılmazdır. Toplumun değerleri, tercihleri, ihtiyaçları ve endişeleri zamanla değişir. Bu değişimler, araştırma alanlarını, öncelikleri ve yöntemleri etkileyebilir. Örneğin sürdürülebilirlik, çevre bilimleri ve yapay zekâ gibi konular son yıllarda önem kazanmıştır ve bu alanlarda yapılan araştırmaların yöntemleri ve odak noktaları da buna uyum sağlamıştır. Dolayısıyla bilimsel bilgi ve araştırma yöntemlerinde sürekli olarak değişimlerin olduğu görülmektedir. Söz konusu değişimler bilim insanlarının yeni teknolojilere ve yöntemlere uydurmasını gerektirir. Buna göre bilim insanlarının eğitimlerini sürdürmeleri, yeni bilgileri takip etmeleri ve disiplinler arası işbirliklerini teşvik etmeleri önemlidir. Bu şekilde bilimsel bilgi ve araştırma yöntemleri güncel ve ilerlemeci kalabilir.

Paul Karl Feyerabend'in bilim tasarımı, günümüz bilim anlayışı göz önünde bulundurulduğunda üzerine düşünülmesi gereken önemli görüşler içermektedir. Onun düşünceleri, geleneksel bilimsel yöntemlerin mutlak otorite olarak kabul edilmesine karşı çıkan ve bilimsel araştırmalarda esnekliğı, çoklu perspektifleri ve deneysel özgürlüğü savunan bir yaklaşım sunmaktadır. Aynı zamanda bilimin sınırlarını zorlamak, alternatif yaklaşımları teşvik etmek ve bilimsel düşüncenin çeşitliliğini desteklemek için bir rehber sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı Feyerabend bağlamında bilimsel gelişim için zorunlu olan esneklik ve çeşitliliğin araştırılmasıdır. Bilimde esneklik ve çeşitlilik, yeni keşiflerin yapılmasını, mevcut paradigmalara meydan okunmasını ve bilimsel ilerlemenin daha fazla hızlanmasını sağlayabilir. Böylece, bilim insanları çeşitli yöntemleri ve bakış açılarını birleştirerek yeni ve yenilikçi sonuçlara ulaşabilirler. Bu çerçevede çalışmamızda ilk olarak, Feyerabend'in otobiyografisi ele alınacaktır. Bu inceleme, Feyerabend'in düşünsel ortamını anlamak bakımından önem arz etmektedir. Böylelikle onun düşüncelerinin nasıl şekillendiğı ve nasıl geliştiğini hakkında bilgi edinmek mümkün olacaktır. Aynı zamanda çağdaş düşünürler ve felsefi akımlarla nasıl etkileşimde bulunduğunu da anlamamıza yardımcı olabilecek mahiyettedir.

Modern bilimin gelişim sürecine kısaca değinmek, Paul Karl Feyerabend'in düşünce yapısının arka planını anlamak bakımından önemlidir. Bu nedenle çalışmamızın sonraki bölümünde, modern bilimin temelini oluşturan XVII. yüzyıl bilim anlayışlarından ve bu dönemi etkileyen bazı önemli isimlere yer verilecektir. Bu bilgiler, kronolojik bir sıra izleyerek XVIII., XIX. ve XX. yüzyıllarda ortaya çıkan bilimsel anlayışlara doğru ilerleyecektir. Böylelikle okuyucuya modern bilimin düşünsel evrimi ile Feyerabend'in bilim düşüncesi hakkında temel bir çalışmanın sunulması hedeflenmektedir. XX. yüzyıl bilim felsefesi, Feyerabend'in de içinde bulunduğu dönemi kapsadığı için ayrı bir başlık altında detaylı olarak ele alınmıştır. Bu dönemle ilişkilendirilen bilimsel gelenek Viyana Çevresi bilim anlayışıdır. Feyerabend'in bilim tasarımı konusundaki düşünceleri, Viyana Çevresi ile derin bir ilişki içerir. Bu nedenle çalışmamızın dördüncü bölümünde Viyana Çevresi düşüncesi ele alınmaktadır. Viyana Çevresi, Feyerabend'in fikirlerinin gelişimi ve teorik altyapısının şekillenmesinde büyük bir etkiye sahip olan entelektüel bir merkezdir. XX. yüzyılın başlarında Viyana, bilim felsefesi ve epistemoloji açısından zengin bir ortam sunarak öne çıkmıştır. Bu dönemde Viyana Çevresi olarak adlandırılan bir filozof grubu, mantıksal pozitivizm ve bilimsel düşüncenin temellerini tartışmış ve şekillendirmiştir. Feyerabend, Viyana Çevresi'nin düşüncelerine büyük ölçüde katılmış olmasına rağmen, zamanla bu yaklaşımların sınırlamalarını ve bilimdeki çeşitliliğin önemini vurgulayan bir tutum benimsemiştir. Bu nedenle, çalışmamızda Viyana Çevresi'ne atıfta bulunarak, Feyerabend'in bilim tasarımı üzerindeki düşüncelerinin gelişim sürecine ışık tutmak amaçlanmaktadır.

Çalışmamızın beşinci bölümünde Feyerabend'in bilim tasarımı ele alınmaktadır. Bu bölümde, öncelikle Feyerabend ve bilim düşüncesi arasındaki ilişki incelenmektedir. Aynı zamanda Feyerabend'in eleştirileri ve Viyana Çevresi düşüncesine yönelik yaklaşımları, bilimsel yöntemin sınırları ile bilimsel dogmatizmin eleştirisi üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte onun bilimsel yöntem eleştirisi incelenerek, bilimsel yöntemin sorunları ve kısıtlamaları ele alınmaktadır. Geleneksel bilimsel yöntemin eleştirisi, belirli bir düşünce kalıbına bağımlılığının ve bilimsel dogmatizmin etkilerinin altını çizmektedir. Ardından, Feyerabend'in çoğulculuk anlayışı incelenmektedir. Bu anlayış, disiplinler çoğulculuk, teorik çoğulculuk ve metodolojik çoğulculuk gibi alt başlıklarla ele alınmaktadır. Ayrıca, "Ne Olsa Uyar" ilkesi ve "Karşı Tümevarım İlkesi" gibi alternatif yaklaşımlar, bilimdeki tek tipleşme engelini aşmada önemli bir rol oynamaktadır. Çalışmamızın bir diğer odak noktası, Feyerabend'in Bilim ve Akılcılık olguları hakkındaki görüşleridir. Bu bölümde, bilim ve akılcılık arasındaki ilişki,

bilimsel yöntemin akılcılıkla olan etkileşimi ve Feyerabend'in akılcılık karşısındaki tutumu ele alınacaktır. Ayrıca, bilim ile diğer disiplinler arasındaki ilişkiler ve Feyerabend'in bu konulardaki görüşleri de incelemeye tabi tutulacaktır. Bu bağlamda bilimin doğası ve sınırları ile bilimin diğer alanlarla ilişkisi irdelenecektir.

Son olarak ise Feyerabend'in düşünce hayatını şekillendirdiğini düşündüğümüz; Karl Popper, Thomas Samuel Kuhn ve Imre Lakatos gibi filozofların bilim görüşlerine ve Feyerabend ile olan ilişkilerine yer verilmiştir. Bu filozoflara yer verme sebepleri birkaç nedenden kaynaklanmaktadır. Her üç filozofun da bilim felsefesi alanındaki özgün fikirleri, Feyerabend'in düşüncelerini şekillendirmesinde ve ona ilham kaynağı olmasında önemli bir rol oynamıştır. Örneğin Lakatos'un bilimsel araştırmaların metodolojik bir program olarak ele alınması, Popper'ın "Yanlışlanabilirlik Prensipleri" ve Kuhn'un "Bilimsel Devrimler ile Paradigma" kavramları üzerine çalışmaları, Feyerabend'in düşüncelerinin gelişimine katkı sağlamıştır. Bu filozofların çalışmaları ayrıca, Feyerabend'in bilim tasarımıdaki fikirlerini destekleyen veya eleştiren argümanları ortaya koymak için bir çerçeve sağlamaktadır. Lakatos, Popper ve Kuhn arasındaki tartışmalar ve farklı yaklaşımlar, Feyerabend'in düşüncelerinin daha geniş bir bağlam içinde değerlendirilmesini mümkün kılar. Bu filozofların fikirleri, Feyerabend'in kendi düşüncelerini geliştirmesine yönelik bir zemin sunarak, bilim tasarımı sunulan düşüncelerin tartışma ve analitik boyutunu güçlendirir.

Bu çalışma mevcut bilim ve bilimsel yöntemler hakkındaki düşünceleri sorgulamak ve tartışmak için bir zemin oluşturmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda bilimsel bilginin doğası ve sınırları hakkındaki konusunda farkındalığın artırılması hedeflenmektedir. Çalışmamızda temel olarak felsefi metin analizine başvurulmaktadır. Aynı zamanda farklı düşünürlerin metinleri ile Feyerabend'in görüşleri de mukayese edilmektedir. Bununla birlikte çalışmamız Feyerabend'in bilim felsefesine yöneldiğinden onun siyaset felsefesi ile ilgili fikirlerine minimal seviye değinilmektedir. Elinizdeki çalışma, Feyerabend'in bilim tasarımı çerçevesini anlamak ve değerlendirmek isteyen okuyuculara bir giriş niteliği taşımaktadır. Çalışmamıza onun düşüncelerinin oluşumunda etkili olan yaşam koşulları ile eğitim süreçleri ile başlamamız uygun olacaktır.

2. FEYERABEND'İN HAYATI VE AKADEMİK ÇALIŞMALARI

Ağırlıklı olarak bilim felsefesi, epistemoloji, metodoloji, bilim tarihi ve siyaset felsefesi gibi konular üzerine çalışan Feyerabend 13 Ocak 1924 tarihinde Viyana'da doğmuştur (Feyerabend, 1997: 21). Çocukluk yılları Wolfganggasse'de bulunan üç odalı bir dairede geçmiş, ailesi tarafından dış dünyadan izole bir şekilde büyütülmüştür (Feyerabend, 1997: 21). Okuma yazmayı küçük yaşlarda çizgi romanlar sayesinde öğrenen Feyerabend, altı yaşında okula başlamıştır. İlk zamanlar okula ve arkadaşlarına uyum sağlamakta zorluk çekmiş ve bunun sebebini toplumdan izole bir dönem geçirmesine bağlamıştır (Feyerabend, 1997: 25)

Lise eğitimine Realgymnasium türünde bir okulda başlayan Feyerabend, on altı yaşına geldiğinde matematik ve fizik derslerinde üstün başarı göstererek çevresinde ün kazanmıştır (Feyerabend, 1997: 31). Başarılı bir lise hayatı geçiren Feyereband, ayrıca not ortalaması yüksek olan öğrencilere verilen "en iyi öğrenci" unvanına da sahip olmuştur (Feyerabend, 1997: 32).

Feyereband, okumayı seven ve çok sayıda kitap okuyan bir öğrencidir (Feyerabend, 1997: 34). Felsefe ile tanışmasında ise toplu hâlde satın aldığı roman ve oyun kitaplarının içine karışan felsefe kitapları etkili olmuştur. Böylece Descartes, Platon ve Ludwig Büchner gibi düşünürlerin kitaplarını okuma fırsatı bularak akıl yürütmenin ve argüman kullanmanın insanlar üzerindeki gücü karşısında derinden etkilenmiştir (Feyerabend, 1997: 36). Benzer şekilde okulunda ders veren fizik profesörü Oswald Thomas sayesinde fizik ve astronomiye de ilgi duyan Feyerabend, babası ile birlikte yaptığı teleskop ile İsviçre Güneş Araştırma Enstitüsü'nün düzenli bir gözlemcisi olarak incelemeler yapmıştır. Zamanla daha teknik argümanları da anlayabilmek için ileri seviye inceleme kitapları okuyarak fizik ve astronomi biliminin hem teknik hem de genel yönleri ile ilgilenmiştir. Bu sayede henüz 15 yaşında dönemin fizikçisi Johannes Lang'ın da savunmuş olduğu "Oyuk Dünya Teorisi"ne karşıt argüman sunarak ilk bilimsel tartışmasını başlatmıştır (Feyerabend, 1997: 37-39).

1942 yılına gelindiğinde ise Feyerabend, liseden mezun olmuş ve dört hafta sonra askere çağrılmıştır. Askerî eğitiminin ardından subay okuluna gönüllü olarak katılmıştır (Feyerabend, 1997: 50). Böylece II. Dünya Savaşı nedeni ile, çeşitli cephelerde muharebelere katılmış ve bir çatışma esnasında ağır yaralanmıştır. Aldığı yaralar Feyerabend'in kısmi felç geçirmesine neden olarak hayatının geri kalanında koltuk değnekleri ile yaşamak zorunda kalmıştır (Feyerabend, 1997: 52-58).

Savaş sonrası Viyana Üniversitesine kaydolan Feyerabend; o yıllarda Hans Thirring, Felix Ehrenhaft ve Karl Przibram gibi Viyana Üniversitesi'nin ünlü üç fizikçisinden fizik dersleri alarak akademik hayatına başlamıştır. (Feyerabend, 1997: 69-70). Öte yandan siyaset ve dinî tartışmalar yürüten oturumlara da izleyici olarak katılan Feyerabend, bilgiyi elde etme imkânını bilim ve deneyde görerek dönemin pozitivist düşünürleri ile aynı çizgide yer almıştır. Bu fikirleri doğrultusunda çeşitli topluluklar onunla temas kurmuş, 1945 senesinde ise “Avusturya Kolej Cemiyeti”ne katılmıştır (Feyerabend, 1997: 75). Feyerabend'in bu cemiyette katıldığı ilk toplantı, 1948 senesinde başkanlığını Karl Popper'ın yürüttüğü felsefe semineridir. Bu sayede seminer başkanı Karl Popper ile tanışmıştır (Feyerabend, 1997: 77). Yıl boyunca Avusturya Kolej Cemiyetinin konferans, sempozyum ve diğer etkinliklerine katılan Feyerabend, aynı cemiyette yer alan bir grup fen ve felsefe öğrencisi ile birlikte kendi gruplarını kurmaya karar vermiştir. Böylece “Viyana Çevresi” düşünürlerinden olan ve Viyana Üniversitesinde profesör olarak görevini sürdüren Viktor Kraft başkanlığında yeni bir grup kurulmuş ve öğrenci liderliğini de Feyerabend üstlenmiştir. Bu grup, eski Viyana Çevresi'nin öğrenci oluşumu olarak kabul görmüş ve “Kraft Çevresi” olarak anılmıştır (Feyerabend, 1997: 79-80).

Avusturya Kolej Cemiyeti desteği ile yurt dışı gezilerine başlayan Feyerabend; Danimarka, İsveç ve Norveç gibi ülkelere ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ülkelerde felsefi, bilimsel temalı seminer ve konferanslara katılarak konuşmalar yapmış, aynı zamanda çeşitli filozof ve bilim insanlarıyla fikir alışverişinde bulunmuştur (Feyerabend, 1997: 81). Böylece Feyerabend'in zihnindeki bilim tasarımı şekillenmeye devam ederek ileride ortaya koyacağı bilgi-kuramsal anarşizm kuramının zemin taşları oluşmaya başlamıştır.

1951 senesine gelindiğinde Feyerabend, doktora eğitimini tamamlamıştır. Ardından London School of Economics'de Karl Popper ile akademik çalışmalara başlayan Feyerabend, önceleri Popper'ın akıl yürütme biçimlerine katılarak tümevarım eleştirisi ve yanlışlamacılık kuramını desteklemiştir. Fakat ilerleyen zamanda Popper'ın kuramlarına soyut akıl yürütmenin yargıları manipüle eden tehlikeli özelliği nedeniyle katıldığını gerekçe göstererek eleştirmiştir (Feyerabend, 1997: 90-93).

Feyerabend, Londra'da yaşadığı yıllarda Kuantum teorisi ve Wittgenstein üzerine detaylı incelemelerde bulunmuştur. Kuantum teorisi ile ilgili eleştirel bir makale kaleme alan filozof, Wittgenstein'in dil teorisi için de tanımlayıcı düzeltmeler yapmıştır. Bahsi edilen bu çalışma, 1955 yılında *Philosophical Review (Felsefi İnceleme)* isimli dergide yayımlanmıştır. Aynı zamanda Karl Popper'ın *Açık Toplum* adlı kitabını Almanca diline

çevirmiş, bir Fransız ansiklopedisinde yayımlanmak üzere metodoloji ve Doğu felsefesi üzerine makaleler yazmış ve *Library of Congress* adına Avusturya'daki savaşın ardından akademik yaşamın durumu hakkında incelemelerde bulunmuştur (Feyerabend, 1997: 96-101). Tüm bunların yanında Karl Popper'ın desteği ile Bristol Üniversitesinde akademisyenlik yaşamına ilk adımı atmıştır.

1958 yılında Kaliforniya Üniversitesinden aldığı daveti kabul ederek Amerika'ya yerleşmiştir. Kaliforniya Üniversitesinde kadrolu doçent olarak göreve başlayan Feyerabend, genel felsefe ve bilim felsefesi üzerine ilerlerken çoğunlukla doğaçlama anlatım yolunu izleyen filozof, aynı zamanda Platon ve Aristoteles temalı seminerler de düzenlemiştir. Yine bu yıllarda Los Angeles şehrinde yaptığı bir konuşma esnasında Viyana Çevresi düşüncesinin önemli isimlerinden olan Rudolf Carnap ile tanışmıştır. 1960'lı yılların son zamanlarında ise Avrupa'da bulunan birçok üniversite tarafından çeşitli teklifler almakla birlikte bazılarını kabul ederek Londra, Berlin ve Auckland'da dönemsel akademisyenlik görevleri sürdürmüştür. Amerika'da bulunduğu dönemler ise Yale Üniversitesinde bilim felsefesi derslerine profesör olarak katılmıştır (Feyerabend, 1997: 106-128). London School of Economics'de çalıştığı dönemde ise, bilim felsefesinin önemli isimlerinden olan Imre Lakatos ile tanışmıştır (Feyerabend, 1997: 129).

1970'li yıllara gelindiğinde yoğun çalışma hayatına devam eden Feyerabend, ilk etapta İngiltere Brighton'da bulunan Sussex Üniversitesinde bir yıl ders vermiş, ardından 1974 yılında Yunanistan Nafplion'da Imre Lakatos'un düzenlediği ve bilim, ekonomi ve felsefe alanından önemli isimlerin bulunduğu bir konferansa katılmıştır. Lakatos'un ölümü üzerine konferansı yönetmek zorunda kalan Feyerabend, devamında Almanya Kassel Üniversitesinde bilim felsefesi ve edebiyat alanında dersler vermiştir. Avrupa'daki son durağı ise İsviçre'nin Zürich kentinde bulunan Federal Teknoloji Enstitüsü olan filozof, burada bilim felsefesi profesörü olarak görev yapmıştır. Böylece akademik yaşamında Amerika ve Avrupa'nın birçok ülkesinde çalışmalarda bulunan Feyerabend, kadrolu akademisyen olarak en uzun süre çalıştığı Berkeley Üniversitesinden 1990 yılında istifa ederek Amerika'dan ayrılmıştır (Feyerabend, 1997: 157-166).

Amerika'dan ayrıldıktan sonra İsviçre'ye yerleşen ve burada profesör olarak bir yıl daha çalışan Feyerabend, 1991'de emekli olarak 35 yıl süren akademik kariyerini sonlandırmıştır. (Feyerabend, 1997: 166). Tarihler 1993 yılının sonlarını gösterdiğinde ise beyin tümörü sonucu kısmi felç geçiren Feyerabend, 11 Şubat 1994 tarihinde hayatını kaybetmiştir (Feyerabend, 1997: 177-179).

3. MODERN BİLİMİN GELİŞİMİ

Günümüzde uygulanan bilimsel yöntemler ve yaklaşımlar, yüzyıllar önce başlayan ve devam eden bir gelişim sürecinin sonucunu oluşturmaktadır. Bu süreç içerisinde bilim insanları farklı disiplinlerde çalışarak bilgi birikimini arttırmış ve yeni keşifler yapmışlardır. Aynı zamanda bilimin tanımı, yöntemleri ve felsefesi de zaman içinde değişim ve gelişim göstermiştir. Gelişmiş ülkelerdeki modern bilim, XVII. yüzyılda “bilimsel devrim” ile başlamıştır. Bilimsel devrim, gözlem ve deneye dayalı bilimsel yöntemlerin geliştirilmesine ve kullanılmasına imkân tanımıştır. Bu yöntemler sayesinde doğa kanunları ve fenomenleri daha sistemli bir şekilde incelenmiş ve anlaşılmıştır. Günümüzdeki bilimsel anlayış, bu gelişim sürecinin sonucudur ve birçok farklı disiplinde uygulanmaktadır. Ancak bu anlayışın sınırları ve eksikleri de vardır. Bu nedenle bilim felsefesi ve yöntemleri hâlâ tartışma konusu olmaktadır.

Tezimizin bu bölümünde modern bilimin gelişim süreci ele alınacaktır. Ancak bu çalışmada modern bilim öncesine değinilmeyecektir. Bunun nedeni, Feyerabend’in ortaya koyduğu eleştirel düşüncenin çoğunlukla modern bilim anlayışı ile ilgili olduğu ve sunduğu tezlerin modern bilimin öncesindeki bilim anlayışlarına uygulanamayacağıdır. Modern bilimin gelişim sürecinin verilmesi hem Feyerabend’in tezlerine ışık tutulmasını hem de bilimsel anlayışın ve yöntemlerin sınırlarının ve güçlü yanlarının anlaşılmasını sağlayacaktır.

3.1. Bilimin Genel Tanımı

Bilimin birçok tanımı mevcuttur ancak genel anlamda bilim, doğayı ve doğadaki olguları objektif gözlem ve sistematik deneylere dayalı zihinsel faaliyetlerin birleşimi olarak inceleyen bir disiplindir. Başka bir ifade ile ilgili alanında genel doğruların veya temel yasaların bilgisine ulaşmayı amaçlayan bir bilgi alanıdır. Bu disiplin, var olan şeylerin niteliği ve kaynağı arasındaki ilişkileri inceleyen ve akla dayalı bir bilgidir. Belli bir konuya odaklanarak ve kabul edilmiş yöntemlere dayanarak düzenli ve rasyonel bilgi toplamayı hedefleyen bir bütündür (Cevizci, 1999: 130-131). Çaba, gözlem, deney, sayım, ölçme ve diğer bilimsel yöntemlerin kullanımını içerirken aynı zamanda kavramlar, hipotezler, indüktif ve dedüktif çıkarımlar gibi zihinsel faaliyetleri de içermektedir (Özlem, 2003: 14). Bu sayede bilim, gerçek ve güvenilir bilgi edinme yolunda insanlığa önemli katkılar sağlamaktadır. Elde edilen gerçek ve güvenilir bilgiler, insanlığın birçok alanda ilerlemesine ve gelişmesine olanak sunmaktadır.

Örneğin sağlık, teknoloji, ekonomi, çevre, tarım gibi birçok alandaki bilimsel araştırmalar ve buluşlar insanlığın yaşam kalitesini artırmıştır. Bu nedenle bilim, insanlığın ortak yararına çalışan önemli bir disiplindir ve sürekli olarak gelişimini sürdürmektedir.

3.2. Bilimin Özellikleri

Olguların sadece açıklanmasına odaklanmayan, aynı zamanda kuramların geliştirilmesiyle de ilgili olan bilim, bu nedenle genellikle olgudan kurama doğru bir süreç olarak görülür. Doğrulanabilir ifadeleri amaçlar ve dolayısıyla olgusal bir niteliğe sahiptir. Mantıksal bakımdan uygun ve çelişkisiz olması gereken bilimsel ifadeler, mantıksal bir niteliğe de sahiptir. Objektiftir ve nesnel sonuçlar elde etmeye odaklanır. Öznel değerlendirmelere dayanmak yerine, test edilebilir olgulara dayanarak sonuçlar çıkarmayı amaçlar. Eleştireldir ve sürekli olarak değişime açıktır. Yeni olgular ortaya çıktıkça bilimsel kuramlar değiştirilebilir ve yerlerini başka kuramlara bırakabilir. Bilim, genelleycidir ve tek tek olgular yerine, genel ilişkileri aramaya çalışır. Ayrıca seçicidir ve her türlü olguya değil, önemli olgulara odaklanır. Bunların yanı sıra bazı inançlara dayanan bilim, gerçekçi bir bakış açısına sahiptir ve dış dünyanın öznenen bağımsız ve gerçek olduğuna inanır. Rasyonalisttir ve doğanın anlaşılabilir, akla uygun olduğunu düşünür. Her şeyin bir nedeni olduğuna ve doğadaki tüm olgular arasında bir neden-sonuç ilişkisi bulunduğuna inanır. Niceldir ve ölçülebilir olgulara dayanır (Özlem, 2003: 14).

Bilim, bahsi edilen bu özellikleri ile birlikte felsefenin bir alt dalı hâline gelerek bilim felsefesini oluşturmuştur. Tarihsel süreç incelendiğinde Aristoteles'ten başlayarak filozoflar, bilimi inceleyerek bilimsel yöntemler ve bilimsel önermelerin ayırıcı özelliklerini ortaya çıkarmaya çalışmışlardır (Cevizci, 2012: 174). Bu sayede bilim felsefesi; bilimsel düşüncüyü, araştırmayı ve bilgiyi daha iyi anlamak için felsefi bir perspektif sunmaktadır.

3.3. Modern Bilimin Oluşumunda “Aydınlanma Felsefesi”nin Etkisi

Aydınlanma hareketi, XVII. yüzyılın ortasından XIX. yüzyılın başına kadar Avrupa'da önde gelen filozofların insan hayatında mutlak bir yönetici ve yol gösterici olmak için çabalarının arttığı bir kültürel dönemdir. Bu dönem, bilimsel keşiflerin ve felsefi eleştirilerin yapıldığı, felsefi ve toplumsal hareketlerin ortaya çıktığı bir çağı kapsamaktadır. Aydınlanma dönemi düşünürleri, düşünce özgürlüğü, ifade özgürlüğü, din eleştirisi, akıl ve bilimin değeri, toplumsal ilerleme ve bireycilik gibi ilerici

fikirlerin gelişmesine önemli katkılar sağlamışlardır. Bu fikirler, modern toplumların ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahiptir ve temel olarak laik fikirler üzerine kurulmuştur (Cevizci, 1999: 88). Aydınlanma felsefesi, böyle bir hareketin fikirsiz alt yapısını oluşturmaktadır. Bu bağlamda modern Batı düşüncesi açısından önemli bir yapı taşı oluşturmaktadır.

Aydınlanma düşüncesi, insanların özgürleşmesini ve hâkimiyetlerini kazanmalarını hedefleyen ilerlemeci bir felsefe olarak tanımlanabilir. Aydınlanmanın hedefleri arasında yanılırları, bilgi yolu ile ortadan kaldırmak ve söylentileri dağıtmak yer almaktadır (Horkmeimer ve Adorno, 2014: 19-20). Böylece dogmatizm ve skolastik düşüncenin toplumsal gelişim üzerindeki olumsuz etkilerinden kurtulmak amaçlanmıştır. “Deneyisel felsefenin babası” olarak bilinen Francis Bacon, bu felsefenin ana prensiplerini önceden belirlemiştir. Geleneksel düşünce tarzına sahip insanların davranışlarını küçümseyen Bacon’a göre safdillik, kuşkuya tahammülsüzlük, bilgi ile böbürlenme, çıkar sağlama, araştırmalarda gösterilen özensizlik, sözcük saplantısı ve yarı doğru ifadelerle takılı kalma gibi faktörler, insan zihninin doğa ile sağlıklı iletişimini engelleyerek zihni boş kavramlar ve plansız deneyler ile doldurmaktadır (Horkmeimer ve Adorno, 2014: 19-20). Böylece Bacon, doğru bilgi elde etme sürecinde bilimsel yöntem ve deneyimlerin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca Bacon, insanların üstünlüğünün bilgiye dayandığına inanmaktadır. Örneğin matbaanın icadı, topun geliştirilmesi ve pusulanın keşfi gibi tesadüfi buluşların; bilim, savaş, maliye, ticaret ve denizcilik gibi alanlarda büyük etkilere sahip olduğuna dikkat çekmektedir (Horkmeimer ve Adorno, 2014: 19-20). Bacon’un kastettiği; insanların üstünlüğü, daha dar anlamda toplumların üstünlüğü olarak da düşünülebilir. Çünkü yüksek bilgi seviyeleri ve buna bağlı olarak gelişen teknolojik kapasiteler, sosyoekonomik güç oluşturur ve bu güç, toplumları diğerlerinden daha üstün kılar. Bu sayede güçlü toplumların kültürleri, dünya genelinde daha fazla etkiye sahip olabilir.

Modern bilimin doğuşu, Orta Çağ boyunca hâkim olan dogmatik düşünce tarzına meydan okuyan ve bilimsel yöntemin gelişmesine öncülük eden bir dönüm noktasıdır. Bu dönemin belirgin özellikleri arasında çağdaş dinsel hareketler ile ters düşmesi ve Avrupa’da uzun süren ve şiddetli çatışmalara yol açan Reform hareketinin yükselişi yer almaktadır (Whitehead, 2018: 16-17). Böylece bilim insanları, artık sadece otoriteye dayalı dogmatik düşünceleri benimsemek yerine, deney ve gözlem aracılığı ile bilgi edinmeye ve gerçeği keşfetmeye odaklanmışlardır.

Bilimsel hareket, başlangıçta, entelektüel seçkinlerin çoğunluğunu oluşturduğu bir azınlıkla sınırlı kalmıştır. Ancak bilimin keşifleri ve uygulamalarının hayatın her

alanında olumlu etkileri görüldükçe bu hareket giderek yaygınlaşmış ve toplumun geniş kesimlerinde destek görmeye başlamıştır (Whitehead, 2018: 16-17). Bu durum, bilimin ve bilimsel düşüncenin toplum üzerindeki önemli etkisini göstermektedir. Bilimsel buluşlar ve uygulamalar; insanların hayatını kolaylaştırmak, sorunları çözmek ve yeni fırsatlar yaratmak için kullanılabilir.

Sonuç olarak modern bilimin doğuşu, dogmatik düşüncelere karşı çıkararak akıl ve gözlem temelli bir yaklaşımın gelişmesini sağlamış ve dünya görüşlerinde radikal bir değişikliğe neden olmuştur. Ayrıca modern bilim, Aydınlanma Çağı'nın felsefi, politik ve bilimsel düşüncelerine dayandığı için dünyayı algılamak ve ifade etmek için etkili bir yöntem olarak kullanılmıştır.

3.4. XVII.-XX. Yüzyıl Arası Bilim Anlayışlarına Genel Bakış

Modern bilim, Rönesans hareketleri ile birlikte varlık göstermeye başlamıştır. Bu dönemde düşünce dünyasındaki yenilikler; kültürel, teknolojik ve ekonomik birçok ilerlemeyi de beraberinde getirmiştir. XVII. yüzyıldan itibaren büyük ölçüde gelişim gösteren bilim; deney, gözlem ve matematiksel terimlere dayandırılarak ilerlemeye başlamıştır (Uyanık, 2012: 93). Bu ilerleme süreci, doğru bilgi elde etmek için metafizik ve dinsel öğelerden arınmaya başlayarak ispatlanabilir sonuçlara doğru ilerlemeyi sağlamıştır. Böylece elde edilen bu ispatlanabilir sonuçlar, bilimin objektif ve güvenilir bir disiplin hâline gelmesine yardımcı olmuştur. Bu dönemde William Gilbert, İngiltere'de ve Galileo Galilei, İtalya'da bilimsel yöntemi takip ederek çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Hipotezlerini de deney ve gözlemlerle karşılaştırmışlardır. Gilbert ve Galilei, doğru yolu izleyen örnek bilim insanları olarak kabul edilmişlerdir. Johannes Kepler ve diğer mistik eğilimlere sahip bilim insanları da bulunmaktadır (Gribbin, 2014: 85). Ancak Gilbert ve Galilei'nin çalışmaları, bilimin doğru yönde ilerlemesine katkıda bulunarak diğer isimleri zamanla gölgede bırakmıştır. Bu bağlamda gelecek yıllardaki bilimsel akımlar için düşünsel arka plan oluşturmuşlardır.

XVII. yüzyıl modern bilim anlayışında iki önemli fikir göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, doğayı geometrik biçimde yorumlayan ve evrenin matematiksel nizamın yasalarına göre planlandığını benimseyen Platoncu ve Pisagorcucu anlayıştır. İkincisi ise doğayı bir makine gibi gören mekanikçi bilim anlayışıdır. Doğayı matematiksel düzlemde yorumlayan birinci anlayış, zaman içinde zayıflamaya başlamıştır. Bunun en önemli nedeni, Galilei'nin mekanik hareket doktrindir (Uyanık, 2012: 93-94). Çünkü Rönesans döneminde felsefeyi bilim ile ilişkilendirmek, Avrupa felsefesinde metafiziğin ve epistemolojinin gündemi olarak kabul edilmiştir. Bu

gündem, öncelikle fizik ve matematik bilimleri, daha sonra da biyoloji bilimleri ile şekillenmiştir (Rosenberg, 2015: 23). Aynı zamanda Rönesans düşüncesi, yeni yöntem arayışına girmiş ve Galilei ve Newton gibi önemli isimlerle birlikte mekanik düşüncenin hâkim olduğu bir sürece ilerlemiştir.

Bahsi edilen bu gelişmeler doğrultusunda XVII. ve XX. yüzyıl arası batı düşüncesinde etkili olan bazı önemli isimler ve bu isimlerin bilimin tarihsel gelişim sürecindeki konumlarına kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Galileo Galilei

Galilei, XVII. yüzyıl bilimsel devrimi sırasında önemli bir bilim insanıdır. Fizik, matematik ve astronomi alanlarında öncü çalışmalar yürütmüş ve özellikle hareket konusunda önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Galilei'nin yürüttüğü çalışmalar neticesinde klasik mekaniğin temelleri atılmış, astronomi biliminde güneş merkezli yöntemin gözleme dayalı kanıtları sunulmuş ve fiziği geliştirilmiştir (Topdemir ve Unat, 2014: 242).

Galilei, astronomik amaçla kullanılan teleskopu ilk kez kullanan bilim insanıdır. Kendi tasarladığı teleskopu kullanarak 1609 yılında önemli gözlemler gerçekleştirmiş ve bu gözlemlerini *Yıldız Habercisi* adlı kitabında yayımlamıştır (Topdemir ve Unat, 2014: 242). Bu bağlamda Galileo'nun bilimdeki önemi çok büyüktür. Yaptığı çalışmalar ve keşifleri sayesinde fizik, matematik ve astronomi alanlarında önemli bir ilerleme kaydedilmiş; bu noktada da Galileo, bilimsel düşünceye katkıda bulunmuştur.

René Descartes

Matematikçi ve fizikçi René Descartes (1596-1650), Hıristiyan dininin temel dogmalarını sorgulamadan, yeni bilimsel keşifleri destekleyebilecek bir metafizik inşa etmeyi hedeflemiştir (Lecourt, 2006: 13-14). Bu doğrultuda sistematik kuşku yöntemi ile bilgiyi sağlam temellere oturtmayı amaçlamıştır. Fizik kuramı geliştirme çabalarında ise herhangi bir hedef, amaç ya da teoloji barındırmayan ve matematiksel denklem unsurları ile ifade edilebilecek bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu çabaları, Kepler ile Galileo'nun matematiksel formüller ile doğadaki nizamı ifade etme başarılarından etkilenerik gerçekleştirmiştir (Rosenberg, 2015: 23).

Descartes, 1644 yılında skolastik ders kitaplarının yerine okullarda kullanılacak kendi doktrinlerine dayalı bir ders kitabının yazılmasını önermiştir. “Önsöz” şeklindeki mektupta ise şu düşünceleri savunmuştur:

Her felsefe bir ağaç gibidir, bu ağacın kökleri metafizik, gövdesi fizik ve bu gövdeden çıkan dallar da tüm diğer bilimlerdir. Bu bilimler de üç temel bilime indirgenir, yani tıp, mekanik ve ahlak. Ben ahlaktan, diğer bilimlerin tamamını bilinmesini varsayarak, bilgeliğin nihai derecesi olan en yüksek ve en kusursuz ahlakı anlıyorum. (Lecourt, 2006: 13-14).

Böylece Descartes, en yüksek ahlakın diğer bilimlerin bilgisine dayandığını ve bu nedenle en önemli olgu olduğunu savunmuştur. Ayrıca klasik filozoflar, eserlerinde veya dönemlerinin bilimlerine yönelik teknik açıklamalarında “bilimler felsefesi” terimini kullanmamışlardır. Ancak Descartes, bütün bilimleri felsefenin içine dâhil ettiği düşüncesiyle bilimler felsefesi terimini kullanan ilk isim olmuştur (Lecourt, 2006: 13-14). Descartes’ın düşünceleri, modern felsefe ve matematik için oldukça önemlidir. Akıl felsefesi, matematik felsefesi ve epistemoloji gibi konularda yaptığı çalışmalar, modern bilimsel düşüncenin temellerinin atılmasında büyük rol oynamıştır.

Gottfried Wilhelm Leibniz

XVII. yüzyıl bilimi denildiğinde akla gelecek bir diğer önemli isim ise Alman matematikçi Gottfried Wilhelm Leibniz’dir. Leibniz, klasik metafizikler arasında en kapsamlı ve sofistike sistemlerden birini oluşturmuştur. Buna göre gerçeklik, Monadların sonsuz sayısından oluşmaktadır. Monadlar maddesel olmayan, ruhsal varlıklardır ve dışarıdan etki alamazlar (Hızır, 2007: 32-33). Leibniz’e göre, Tanrı tüm Monadları birbirine karşı uyumlu hale getirmiştir, bu nedenle bir ruhun diğer bir ruh üzerindeki etkisi aslında bir etki değil, Tanrının önceden belirlediği düzenin sonucudur. Her şey, uyuma göre hareket eder ve evrende uyum egemendir. Leibniz’in sisteminin temelindeki ilke, mantığın özdeşlik ilkesidir. Metafizik sistemi için uygulanan ilke, “Yeter Sebep İlkesi”dir ve matematikte “Sonsuz Küçükler Hesabı” bulunmaktadır. Leibniz’in sistemi aklın ürünüdür ancak bu, bazıları için karmaşık olabilir. Özetle Leibniz’in sistemine göre evrende her şey birbiri ile uyumlu bir şekilde ilerler ve gerçeklik Monadların sonsuz sayısından oluşmaktadır (Hızır, 2007: 32-33). Aynı zamanda matematik alanındaki çalışmaları ile bilinen Leibniz; permütasyon, kombinasyon ve sembolik mantık gibi matematiksel konularda önemli çalışmalar yapmıştır. 1673-1676 yılları arasında Pascal ve Descartes’in çalışmalarından etkilenerek diferansiyel ve integral hesabını geliştirmiştir (Topdemir ve Unat, 2014: 221-222).

Sonuç olarak Leibniz; matematik, mantık ve epistemoloji gibi konularda önemli çalışmalar yapmış bir düşünürdür. Leibniz’in çalışmaları modern düşünce tarihinde

önemli bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin temellerinin atılmasında büyük rol oynamıştır.

Isaac Newton

XVII. yüzyılın sonları ve XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise bu dönemin en önemli temsilcisi Isaac Newton'dur. Newton, Galilei ve Kepler'in geliştirdiği kuramları ele alarak büyük bir fizik teorisi geliştirmeyi başarmıştır. Bu teorinin nihai sonucu ise yeryüzü ve gökyüzünü idare eden kanunların aynı olduğudur. Bu kanunlar, tek çatı altına indirgenerek "Evrensel Çekim Kanunu"nu oluşturmuştur (Hızır, 2007: 33). Böylece "Evrensel Çekim Kanunu", modern bilimin araştırma konusu olan doğabilim ve astronomi gibi birçok alanda fayda sağlamıştır.

Newton düşüncesinde tüm evren, Tanrı'nın belirlemiş olduğu tek bir kanun ile işleyen büyük bir organizmaya benzemektedir. Organizma ve mekanizma ayrımı, dikkat edilmesi gereken bir husustur. Çünkü Newton; evreni Descartes gibi büyük bir saat mekanizması olarak değil, dinamik kanunlar ile işleyen bir organizma olarak görmektedir (Hızır, 2007: 33). Böylece evrenin işleyişi; tek bir kanunun etkisinde değil, dinamik ve etkileşimli kanunlar ile belirlenir. Bu bakış açısı, evrenin büyük ve öngörülebilir bir makine olmaktan ziyade dinamik ve değişken bir varlık olduğunu vurgulamaktadır.

Isaac Newton, en önemli bilimsel eserini *Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri* olarak adlandırmıştır. Bu eserde *Evrensel Çekim Yasasını* öne süren Newton, gezegenlerin hareketini betimledikten sonra bu yasayı "Güneş'in, gezegenlerin ve kuyruklu yıldızların bu olağanüstü düzenlenişinin kaynağı ancak zeki ve kudretli bir varlığın niyeti ve efendilik hakları olabilir." (Lecourt, 2006: 16) şeklinde ifade etmiştir. "Yayımlım" denen yeni bir cisimcik teorisi önererek çığır açan *Optik* isimli kitabına eklediği sorularda da Tanrı'ya hitap etmektedir (Lecourt, 2006: 15-16).

Isaac Newton'un bilim tasarımı, arkadaşı İngiliz filozof John Locke'un (1632-1704) büyük eserlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. *İnsanın Anlama Yetisi Üstüne Bir Deneme* (1690) adlı eseri, modern ampirizmin kurucusu olarak kabul edilmiştir. Daha sonra İskoçyalı filozof David Hume (1711-1776), *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* (1739) adlı eseriyle ampirizmi kuşkucu sınırlarına itmiştir. Immanuel Kant (1724-1804) ise *Üç Eleştiri* adlı eserinde bilgi, ahlak, din ve estetik konularındaki tüm öğretileri ampirizmden çekip çıkarmaya çalışmıştır (Lecourt, 2006: 13-14). Özetle bu dönemde Newton'un çalışmaları, bilimsel ve felsefi düşüncede önemli bir dönüm noktası olmuş ve birçok alanda ilerlemelerin sağlanmasına katkıda bulunmuştur.

John Locke

John Locke, XVII. yüzyılın sonlarında yazdığı eserlerde atomlarla ilgili ne kadar bilgi edinebileceğimiz ve bunu nasıl bilebileceğimiz sorularına odaklanmıştır. Gözlemlenemeyen atomların ve onların kombinasyonlarının deneyimlerimize yol açtığını düşünerek deneyimlerimizin bazı özelliklerinin bu atomlar ve atomlardan oluşan nesnelere benzediğini savunmuştur. Ancak özellikle renk, koku, tat ve dokunma gibi özelliklerin öznel olduğunu ve şeylerin gerçek özelliklerine benzemediğini düşünmektedir. Bu nedenle Locke'un epistemolojisi "temsili gerçekçilik" olarak adlandırılmaktadır (Rosenberg, 2015: 23-24). Ancak Locke'un görüşü, bilim insanlarını ve filozofları tatmin etmemiştir. Çünkü deneyimleri etkileyen faktörler ile karşılaştırma yapmanın hiçbir yolu yoktur. Bu da bilimsel bilgi edinme konusunda kuşkulara neden olmuştur. Bu sebeple bilim insanları ve filozoflar, empirizm (deneycilik) ve rasyonalizm (uşçuluk) olmak üzere iki farklı yönde epistemolojilerini geliştirmeye çalışmışlardır (Rosenberg, 2015: 23-24). Bu bağlamda Locke'un felsefi tartışmaları ve düşünceleri, epistemolojinin tarihsel gelişiminde önemli bir etkiye sahiptir ve hâlen günümüzde tartışılmaktadır.

David Hume

David Hume, John Locke'un görüşlerini temel alarak insan aklının bilgisinin tamamının duyuşal izlenimlerden geldiğini savunmuştur. İnsan aklının iki tür nesnesi vardır: olgular ve fikir bağlantıları. Tabiatın zorunlu bilgisi, tabiat olayları arasında zorunlu bir bağlantı olduğunu varsayar. Ayrıca nedensellik kavramını inceleyen Hume, insanların tüm kavramlarının duyuşal izlenimlerinin kopyaları olduğunu belirtmiştir. Nedensellik kavramının var olduğunu söylese de Hume'a göre insanlar, A olayında B'nin ortaya çıkmasına neden olan bir gücün varlığını göremedikleri için böyle bir gücün varlığından bahsedilemez. Nedensellik ideası deneyden çıkartıldığında bu "ide"nin duyuşal izlenimi yoktur. Neden-sonuç bağlantısının tecrübeden de gelmediğini belirtir. Bu nedenle, neden-sonuç arasında zorunlu bir bağlantı yoktur, bağlantıyı insanlar kurmaktadır (Kabadayı, 2007: 5-6).

Hume; insan bilgisinin kaynağı, nedensellik kavramı ve neden-sonuç ilişkisi gibi konuları ele alarak felsefi düşüncenin birçok alanında etkili olmuştur. Hume'un düşünceleri, bilgi teorisi ve bilimsel yöntem gibi konuların geliştirilmesine katkı sağlamış ve modern felsefenin temellerinin atılmasına yardımcı olmuştur.

Immanuel Kant

XVIII. yüzyılda insan ve rasyonelliği ön planda tutan felsefe sistemi ile Immanuel Kant ön plana çıkmaktadır. Kant'ın felsefesi, insan aklının sınırlarını belirleyen bir yapıya sahiptir ve fenomen/numen ayrımı akıl işlevselliğine göre bölünmüştür. Kant'ın eleştirisi, geleneksel metafiziğin deneyden bağımsız olarak akıl kavramlarıyla kesin bilgiye ulaşma iddiasına dayanmaktadır. Rasyonalist metafiziği dogmatizm olarak, empirist metafiziği ise septisizm ve ateizm olarak görür. Amacı “metafiziğin bir bilim olarak görülüp görülemeyeceğini araştırmaktır.” (Çiçek, 2021: 381). Kant'a göre bilgiye erişmek için bireysel ve toplumsal bir çabaya ihtiyaç vardır. Verilerin düzenlenmesi de ayrı bir çaba ve disiplin gerektirmektedir. Bu disiplin, belirli ilkeler ve önermeler üzerine kurulmaktadır. Bu ilkeler, sentetik ve apriori özellikleri taşıyan yargularla ifade edilmektedir. Bu ilkelerin belirlenmesi için deneyler yerine akıl yürütme sürecine başvurmak daha uygun olacaktır. Çünkü deneyler, örgütlenmiş bir akıl yürütme süreci sonucunda gerçekleştirilmektedir (Hızır, 2007: 201).

Kant; saf matematik, saf doğa bilimi ve geleneksel olarak metafizik ve bilim olarak metafiziğin olanağını araştırmış ve transandantal felsefesini oluşturmuştur. Transandantal kavramını insanın anlama yetisini ve nesnelerin bilgisini elde etme tarzlarını araştırmak için kullanmıştır. Bu nedenle transandantal felsefe, insan aklındaki bilgi formlarının araştırılması olarak görülmektedir. Matematik ve doğa bilimlerinin olanağını transandantal estetik ve analitik ile, metafiziğin olanağını ise transandantal diyalektik ile ele almıştır (Çiçek, 2021: 381). Ancak transandantal felsefeye XX. yüzyıl Viyana Çevresi düşünürleri, eleştirel bir tavır takınmıştır. Çünkü Viyana Çevresi, bilgi ve mantık konularını doğrudan gözleme ve deneyime dayandıran bir bilim felsefesi geliştirmeye çalışmıştır.

Özetle Kant'ın felsefesi, bilim tarihi bakımından büyük bir kırılma noktası olarak kabul edilir. Çünkü bilginin doğası, kaynağı ve elde edilme yöntemleri hakkında farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Ayrıca bilgi elde etme sürecinin sınırlarını belirlemeye çalışması nedeniyle modern bilimin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel

Hegel, XIX. yüzyıl Alman idealist felsefecilerinden biridir ve doğruluğun yalnızca bilginin tutarlı olduğu bir sistem içinde mümkün olduğunu savunmuştur. Hegel'in "Evrensel Tin" yaklaşımına göre her bilgi, diyalektik değişim ve gelişim süreci içindeki ilişkisine bağlı olarak doğru değerini almaktadır. Tutarlılık, tüm sistem felsefecilerinin temel prensibi olarak doğruluğun mümkün olduğu temel ilkedir. Hegel, sistem

filozoflarının en büyüklerinden biri olarak, doğruluğu tutarlılık ilkesi ile temellendirmiştir. (Çüçen, 2013: 143-144). Böylece doğruluğu tutarlılık ilkesi ile temellendirme amacı, felsefede sistematik bir yaklaşımın geliştirilmesini sağlamıştır.

Auguste Comte

Pozitivizm düşüncesinin başını çeken Auguste Comte, bahsi edilen diğer isimlerden daha kapsamlı bir proje olarak “Bilim Felsefesi” adı altında bir sınıflandırma önermiştir. Comte, en temel bilimlerin rasyonel bir zincir oluşturduğunu göstererek, basit fenomenlerin aynı zamanda en genel ve insanlar için en yabancı olan fenomenler olduğunu ortaya koymuştur. Bu düzen, matematikten biyolojiye ve olgucu (pozitivist) bilime kadar uzanmaktadır. Comte, “Bilimler Felsefesi”nin gerçek bilgi düzenlerimizin tamamına ilişkin bir tarihsel-metodolojik kavrayış sistemi sunarak ilk felsefeyi oluşturduğunu belirtmiştir. Bu sayede ilerleme, düzenin gelişimi olarak kendini göstermektedir (Lecourt, 2006: 17-18). Aynı zamanda bu düzen, bilimsel yöntemlerin doğru kullanımıyla birlikte farklı bilim dallarının birbirleriyle entegre olmasını ve birbirlerinden yararlanmasını da mümkün kılma girişimi olarak düşünülebilir.

Albert Einstein

XX. yüzyılın başlarında bilim ve düşünce tarihinde gelmiş geçmiş en büyük bilim insanı ve dâhilerden biri kabul edilen Albert Einstein’dan söz etmek yerinde olacaktır. Einstein’ın bilimsel ve fikrî düşünceleri, Alman felsefe geleneği ve özellikle Immanuel Kant gibi önde gelen filozofların etkisi ile şekillenmiştir (Efil, 2012: 226). Einstein’a göre bilim, düzenli ve mantıksal düşünme ile duyu verileri arasında bir uyum sağlama çabasıdır (Çüçen, 2013: 98). Aynı zamanda tutarlı bir dünya görüşünün elde edilmesinin önemini vurgulamış ve fizikçilerin en önemli görevinin evrenin temel yasalarına ulaşmak olduğunu belirtmiştir (Henry, 2016: 418). Geliştirmiş olduğu “Görelilik Kuramı” ise özellikle ışık dâhil olmak üzere tüm hareketlerin göreliliğini ortaya koyarak XX. yüzyılın en devrimci teorik açıklama modellerinden birisi hâline gelmiştir (Topdemir ve Unat, 2014: 337). Görelilik kuramı, günümüzde hâlâ fiziksel teorilerin temel bir parçasıdır ve teknolojik gelişmelere de önemli katkılarda bulunmuştur.

Genel olarak modern dönem felsefecileri; hakikati, akılcılık ya da deneycilik perspektifleri ile açıklamaya çalışmışlardır. Akılcılar, apriori bilgiye dayanarak, akıl yürütmelerinin en doğru ve değişmez olduğunu savunmaktadır. Empiristler ise, gerçekliği sadece deney ve gözleme dayandırarak, aposteriori bilgileri analiz ederler ve

deneye dayanmayan hiçbir bilgiyi kabul etmezler. (Çüçen, 2013: 143). Bu iki yaklaşım arasındaki tartışma, filozofların farklı epistemolojik ve ontolojik görüşleri ile de bağlantılıdır.

Modern bilimin tarihsel gelişimi, bilimsel devrimlerin ve keşiflerin hızlı ilerlemesiyle birlikte gerçekleşmiştir. Bu dönemler, insanlığın doğa hakkındaki bilgisini büyük ölçüde arttırmış ve teknolojik gelişmelere yol açmıştır. Bilimsel yöntemlerin geliştirilmesi, bilimsel araştırmaların yapıldığı kurumların ortaya çıkması ve bilim insanlarının keşiflerinin uygulamaya geçirilmesi gibi faktörlerin etkisiyle bu süreç gerçekleşmiştir.

Viyana Çevresi düşünce akımı, XX. yüzyılın başlarında bu iklimde felsefi görüşlerini geliştirmiş ve bilim felsefesi alanında önemli çalışmalar yapmıştır. Bu akım, mantıkçı ve pozitivist yaklaşımları benimseyerek bilimsel yöntemlerin sıkı bir şekilde uygulanması gerektiğini savunmuştur. Böylece bilimin doğru ve güvenilir sonuçlara ulaşabilmesi için deneylerin ve gözlemlerin önemine vurgu yapmıştır. Viyana Çevresi'nin çalışmaları, modern bilim anlayışı için büyük bir öneme sahiptir. Bilim felsefesi alanında yapılan bu çalışmalar, günümüzde dahi büyük önem taşımakta ve birçok bilim insanı tarafından referans alınmaktadır.

4. VIYANA ÇEVRESİ VE MANTIKSAL POZİTİVİZM

Viyana Çevresi ve mantıksal pozitivism, XX. yüzyılın başlarında Avusturya'nın Viyana şehrinde bir araya gelen filozof ve bilim insanlarından oluşan bir grup tarafından geliştirilmiştir. 1922-1938 yılları arasında etkisini sürdüren bu akım, bilimsel bilginin tek doğru bilgi olduğunu savunarak, felsefenin de mantıksal ve bilimsel bir temele oturtulması gerektiğini ileri sürmüştür.

Tez çalışmamızın bu bölümünde bilim felsefesi tarihinde Viyana Çevresi etkisinde gelişen mantıksal pozitivism akımı ve Viyana Çevresi'nin savunmuş olduğu felsefi görüşler; tarihsel arka plan, çevrenin temel ilkeleri ve kavramları, bağlamında incelenecektir.

4.1. Viyana Çevresinin Oluşumu

Moritz Schilick'in *Allgemeine Erkenntnislehre* (Genel Bilgi Kuramı) ve Wittgenstein'in *Tractatus Logico-Philosophicus* (Mantıksal Felsefi-Deneme) adlı eserlerinden hareketle yola çıkan bu çevrenin en önemli düşünürleri arasında kendilerini "mantıkçı pozitivist" diye tanımlayan Rudolf Carnap, Kurt Godel, Hans Reichenbach, Otto Neurath, Gustav Bergmann, Friedrich Waismann, Philipp Frank, Herbert Feigl, Hans Hahn ve Victor Kraft gibi isimler bulunmaktadır (Cevizci, 1999: 897). Bu ekol, metafiziği tamamen ortadan kaldırarak insan zihninin düşünce üretimine engel olmaktan çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu sayede, bilim ve felsefeyi daha özgürce ve verimli bir şekilde geliştirme imkânı sunar. Yani, metafizik gibi spekülâtif ve kanıtlanamayan konulara yer vermek yerine, gözleme dayalı ve kesin bilgiye dayanan bir *bilimsel dünya görüşü* oluşturmak hedeflenmektedir (Demir, 1992: 15). Bu amaç Viyana Çevresi düşünürleri tarafından 1929 yılında *Wissenschaftliche Weltauffassung - der Wiener Kreis* (Bilimsel Dünya Kavrayışı - Viyana Çevresi) adlı metinde şöyle ifade edilmektedir:

Amacımız, tek bir bilimin, yani insanlığın edinebileceği tüm bilgileri; fizik ve psikoloji, doğa bilimleri ve edebiyat, felsefe ve özel bilimler gibi birbirinden tamamen ayrı disiplinlere ayırmaksızın içinde toplayan bir bilimin yaratılmasıdır. Bu amaca ulaşmanın yolu Peano, Frege, Whitehead ve Russell'in geliştirmiş oldukları mantıksal çözümleme yönteminin kullanılmasıdır. Bu yöntem, bilimi metafizik sorunlardan ve anlamsız önermelerden arındırmak ve aynı zamanda, doğrudan gözlemlenebilir içeriklerini yani 'verilmiş olanı' göstermek yoluyla ampirik bilimin anlamını, kavramlarını ve önermelerini açıklığa kavuşturur. (Demir, 1992: 15).

Bu doğrultuda bilimsel dünya kavrayışı, "çözumsuz muammaları" reddeder ve mantıksal çözümlemeye, yani açık bir şekilde anlaşılabilir ve mantıksal olarak açıklanabilir olan konulara değer verir. Bu nedenle biyolojik veya psikolojik alanlarla ilgilenen eski pozitivist yaklaşımlardan ayrılır. Bu ayrımı yapan temel unsur ise mantık kullanımındır (Delecampagne, 2010: 119).

Auguste Comte'un düşünceleriyle doğrudan bir ilişkisi olmamasına rağmen, "yeni-olguculuk" olarak da bilinen ve daha sonra "mantıksal olguculuk" veya "mantıksal deneycilik" adını alan bu hareket, tam anlamıyla ayrı bir düşünce ekolü oluşturamamıştır. 1929'da yayımlanan toplu manifestoya rağmen, hareketin yandaşları arasında büyük bir düşünce çeşitliliği vardır. Yine de grubun tüm üyeleri arasında ortak iki ana hat vardır. İlk olarak, hepsinin mantıkla ilgilenmesidir. İkinci olarak, bütün grup üyelerinin radikal deneycilik anlayışına sahip olmalarıdır (Delecampagne, 2010: 112). Ayrıca Viyana Çevresi düşüncesi, mantıkçı pozitivist veya yeni pozitivist isimleri ile birlikte anılsa da, bu tanımlamalar Viyana Çevresi'nin gerçek amacının anlaşılmasını zorlaştırmış ve çeşitli tartışmalara yol açmıştır (Hızır, 2007: 126). Bu nedenle, Viyana Çevresi düşüncesi, yalnızca pozitivist bir yaklaşımla sınırlı kalmayacak kadar zengin ve çeşitli bir alanı kapsamaktadır. Bu topluluk, felsefeciler, matematikçiler ve bilim insanlarından oluşan bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla, Viyana Çevresi'nin felsefi, matematiksel ve bilimsel çalışmalarını anlamak için, sadece pozitivist bir bakış açısına sığınmak yetersiz kalacaktır. Bunun yerine, diğer etkileri de dikkate alarak çok boyutlu bir perspektif ile yaklaşmak gerekmektedir.

4.2. Tarihsel Arka Plan

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Viyana, Avrupa'da gelişen bilim, deneycilik ve felsefi tartışmaların önemli merkezi haline gelmiştir. Yine bu yıllarda Viyana Üniversitesi'nde bazı filozoflar, metafiziği reddeden görüşler geliştirmeye başlamıştır. Böyle bir iklim içerisinde; Philip Frank, Otto Neurath, Olga Hahn ve Hans Hahn tarafından oluşturulan küçük bir grup, 1907-1912 yılları arasında düzenli olarak bir araya gelerek bilim felsefesi alanında çalışmalar yürütmüşlerdir. Böylece Viyana Çevresi düşüncesinin ilk temelleri oluşmaya başlamıştır. Rudolf Haller tarafından "Birinci Viyana Çevresi" olarak adlandırılan bu gruba zamanla bilim çevresinden başka isimler de katılmıştır (Neslioğlu Serin 2015: 47). Bu isimler sayesinde Viyana Çevresi; mantık, epistemoloji, bilimsel yöntem, semantik, dil felsefesi ve ontoloji gibi felsefi konularda önemli çalışmalar yapmış ve bu alanlarda çığır açan teoriler geliştirmiştir

Viyana Çevresi'nin tarihsel arka planında etkilenmiş olduğu diğer kaynaklar arasında, eski empirizm ve pozitivizm akımları özellikle önemli görülmektedir. Bu akımlar arasında özellikle David Hume, John Stuart Mill ve Ernst Mach'ın görüşleri yer almaktadır. Ayrıca Viyana Çevresinin, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Hermann von Helmholtz, Henri Poincaré, Pierre Duhem, Ludwig Boltzmann ve Albert Einstein gibi deneyci bilim insanlarının geliştirmiş olduğu metodolojilerden de etkilendiği bilinmektedir. Viyana Çevresi'nin etkilendiği diğer bir kaynak ise, sembolik mantık ve dilin mantıksal analizi konusunda Frege, Bertrand Russell ve Alfred North Whitehead tarafından yapılan çalışmalardır (Cevizci, 1999: 897). Böylece Viyana Çevresi birçok farklı kaynaktan etkilenecek, evrensel bir bilim geleneğine ulaşmayı hedeflemektedir.

4.2.1. Pozitivizmin Etkileri: Mantıksal Pozitivist Kimlik

Pozitivizm, XIX. yüzyılın ortalarında Fransız filozof Auguste Comte önderliğinde ortaya çıkan bir düşünce akımıdır. Bu akım klasik empirizme dayanarak, hakikati maddi dünyanın ötesinde arayan metafizik düşünceye karşı çıkmaktadır. Pozitivistler, gerçek bilginin yalnızca bilimsel bilgi olduğuna inanmaktadır. Felsefenin görevi, bilgi üretmekten ziyade bilimin sınırlarını ve metodolojisini belirlemek; bilimin dayandığı temel kavramları, prensipleri ve varsayımları aydınlığa kavuşturmadır (Yıldırım, 1997: 295). Pozitivistler, doğruyu sadece olgusal dünya ve deneyim yoluyla elde edilebilir olarak görürler. Felsefe ise kendi başına bir bilgi elde etme uğraşı değil, sadece yardımcı bir araç olarak görülür.

Pozitivistler, insanlığın ilerlemesinin son safhasına bilim aracılığıyla ulaştığını ve tüm sorunların yalnızca bilimsel yöntemlerle çözülebileceğini iddia ederler (Yıldırım, 1997: 295). Ancak pozitivizm düşüncesinin bazı ilkelerini yetersiz bulan Ernst Mach, fiziğin temelinde yatan mekanik ilkelerin her şeyi açıklayamayacağını belirterek aşırı fizikalizme¹ karşı çıkmıştır. Bu eleştirisi, fizik bilimindeki indirgemeciliğe yönelik bir eleştiridir. Fizikçiler, madde ile kütleyi aynı şekilde ele alarak bir çıkmaza düşmüşlerdir (Çüçen, 2013: 151). Bu nedenle Mach'ın eleştirileri, bilimin gücünün sınırlarının farkında olmak ve bilimsel yöntemi doğru bir şekilde uygulamak bakımından önemlidir.

---

¹ Fizikalizm, bilimsel dilin, gözlemlenebilir özelliklere sahip olan şeyleri ifade etmek için kullanılan terimler ve kavramlarla sınırlı olduğunu veya sınırlanması gerektiğini savunan bir teoridir. Bu teoriye göre herhangi bir bilim, olayların deneysel olarak gözlemlenebilir ve açıklanabilir özelliklerini içeren terimlerle ifade edilebilir veya ifade edilmesi gerekmektedir. Ayrıca tüm bilimsel önermelerin fizik bilimi veya fiziksel bilimlerin terminolojisiyle ifade edilmesi gerektiği savunulur (Cevizci, 1999: 352).

Ernst Mach'a göre bilimin esas ilkesi ekonomi prensibidir. Bilim, olayları mümkün olduğunca az düşünce sarfıyla ve en eksiksiz sunumla açıklama çabasıdır. Pozitivist bir yaklaşım benimseyen Mach, şu soruyu sormaktadır: “Bilim, doğada var olduğu varsayılan şeyleri tam olarak karşılar mı ve gerçekten bu şeyler var mıdır? Örneğin, atomlarla ilgili teoriler, belirli olayları açıklamak için faydalı olabilir, ancak gerçekten atomlar doğada var mıdır?” (Çüçen, 2013: 151). Mach, gözlemlenebilen ve deneyle kanıtlanabilen kavram veya durumlar dışında, gerçek varlığı iddia edilen herhangi bir şeyi kabul etmez. Bu nedenle, yaşamının sonuna kadar atomların varlığına inanmaz ve sadece gözlem ve deneye dayalı olanlarla doğruluk ilkesini destekler (Çüçen, 2013: 151-152). Mach'ın bu görüşleri Viyana Çevresi düşünürlerini etkilemiş ve ilk başta bir tür “bilimcilik” olarak varlık gösteren pozitivism akımı, zamanla “mantıkçı pozitivism” adı ile daha etkili ve doyurucu bir kimlik kazanmıştır. Bu sayede Pozitivism, özellikle Viyana Çevresi olarak bilinen bir topluluğun etkinlikleriyle entelektüel bakımdan daha fazla güçlenmiştir (Yıldırım, 1997: 295). Bu bağlamda Ernst Mach'ın bilimsel atılımları, Viyana Çevresi'nin düşüncelerine arka plan oluşturması bakımından pozitivism ile mantıksal pozitivism arasında bir köprü olarak düşünülebilir.

4.3. Viyana Çevresi'nin Metafizik Karşısındaki Tutumu

Metafizik, yalnızca tek tek olguları veya yüzeydeki özellikleri değil, evrenin tamamını, doğru ve kesin olan özellikleri ile kavrama ve öğrenme amacı taşıyan bir felsefe disiplindir. Metafizikçiler, doğrulanması mümkün olmayan “açıklayıcı” sistemler inşa ederek bu amaca yönelmişlerdir. Ancak bu sistemler, genellikle birbirleri ile çelişen sonuçlar ortaya koymaktadır. Her bir sistem, kişisel bakış açılarından, deneyimlerinden ve eğilimlerinden etkilenecek evrene yaklaşır. Bu nedenle, ortak sonuçlara varmaları beklenemez (Yıldırım, 1991: 27-28). Doğrulanması mümkün olmadığı için bilimsel olarak test edilemeyen metafizik, felsefi bir tartışma konusu olarak kabul edilebilir, ancak Viyana Çevresi bağlamında bilimsel bir disiplin değildir.

Metafizik, evrenle ilgili doğru bilgi sağlama amacını taşır. Ancak bu bilgi, gözlem temelli akıl yürütme ve kanıtlarla destekleme yöntemi yerine, sadece akıl yürütme yolu ile elde edilebilir. Bu görüş, bilimlerin bilgi edinme yöntemleriyle çelişmektedir. İnsanlık tarihinde, metafiziğin bilimin yerini almasını haklı çıkaracak somut bir başarı örneği bulunmamaktadır (Yıldırım, 1991: 27-28).

Tarih boyunca birçok düşünür, metafiziği eleştirmiştir. Örneğin Immanuel Kant, mutlak doğruya ve mutlak bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığını savunduğu için metafiziği reddetmiştir. Kimi düşünürler de bilginin yalnızca deney yolu ile elde

edilebileceği gerçeğine dayanarak metafiziği bilgi bakımından değersiz olarak görürken, kimileri de metafiziğin antinomilere (çelişkilere) düştüğünü belirterek onu eleştirmiştir (Hızır, 2007: 134). Her düşünürün metafiziği eleştirme nedenleri ve yöntemleri farklı olabilir. Pozitivistler bilimsel yöntemler ile bağdaşmadığı için reddetmektedir.

XIX. yüzyılda pozitivism akımının ortaya çıkması ile birlikte, metafizik kavramı bilimle bağlantılı olarak ele alınmaya başlanmıştır ve artık bilim öncesindeki bir düşünme tarzı olarak kabul edilmektedir. Metafiziğin yerini, bilimin açıklama ve anlama süreçlerine dayalı bir yaklaşımın alması gerektiği savunulmuştur. XIX. yüzyılın sonlarında ise, metafiziğe anlamın objektifliği açısından yaklaşım değişmiştir ve felsefi kavramların objektif anlamları olmadığı, bunların filozofların zihinsel inşaları olduğu ve saf bir psikoloji ürünü olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Gündelik dil filozofları ve özellikle İkinci Wittgenstein, metafiziğin dilimizi belirsizleştirdiğini ve Wittgenstein'in ifadesiyle hastalıklı hale getirdiğini iddia etmişlerdir (Özcan, 2018: 411). Çünkü gündelik dilin sınırları içindeki ifadeler, metafizik kavramlarla ilişkilendirildiğinde anlamsız hale gelmektedir. Örneğin, “ruh”, “özgürlük”, “determinizm” gibi kavramlar gündelik dilde anlaşılır olmayabilir ve belirsizlik yaratabilir.

Özetle XIX. yüzyılda pozitivismin etkisiyle metafizik kavramı, bilimsel anlayışa bağlı bir şekilde ele alınmış ve felsefi tartışmalarda yerini korumuştur. Ancak XX. yüzyılın başlarından itibaren metafizik kavramının tartışılması ve reddedilmesi gibi konular da felsefe dünyasında önemli bir yer tutmuştur.

XX. yüzyılda ise Viyana Çevresi'nin metafiziğe karşı tutumu, 1930 yılında yayımlanan Moritz Schlick'e ait bir makalede şöyle izah edilmektedir:

Varlıkların bilgisi ilk olarak özel bilimlerin kendi yöntemleriyle elde edilmektedir. Varlığın bunun dışındaki herhangi bir yöntemle bilgisini edinmek boşuna lâftır. Metafiziğin hiçbir olanağı yoktur, çünkü metafiziğin amaçları kendi aralarında birbiriyle çelişmektedir. Eğer metafizikçilerin kişisel yaşantıya özelemleri varsa bunu şiirle, sanatla yapabilirler. Bu özelemlerini yaşamın kendisiyle giderebilirler. Ama transandant olan şeyleri kişisel olarak yaşamaya, deneyime girişmek istediklerinde yaşamla bilgiyi birbirine karıştırırlar, yaptıkları iş hayalet kovalamaktır (Frank, 1985: 100).

Böylece Viyana Çevresi, kendi ana görüşleri ile uyumlu olarak, yeni bir yol izlemiştir: Bir önermenin bilgi verdiği iddia ediliyor ise, dilin sentaks kurallarına uymalı ve ayrıca ampirik olarak “doğrulanabilir” nitelikte olmalıdır. Metafizik önermeler dilin sentaks kurallarına uygun olsa da, ampirik olarak hiçbir zaman doğrulanamazlar. Bu nedenle, bu önermeler, bilgi bakımından anlamsız kabul edilmektedir. Aynı zamanda sözde önerme, görünüşte önerme, “sahte önerme” olarak kabul edilirler. Metafiziğin ortaya attığı problemler, görünüşte ve uydurma problemlerdir. (Hızır, 2007: 134). Bu

bağlamda Viyana Çevresi filozofları, metafiziği reddetmek için deneysel doğrulama ilkesine dayanarak hareket etmiş ve bu, onların ayırt edici özelliklerinden biri olarak öne çıkmıştır (Özcan, 2018: 411). Viyana Çevresi filozoflarının bu yaklaşımı, bilim felsefesi ve mantık felsefesi alanlarında etkili olmuş ve analitik felsefe geleneğinin temellerinden biri hâline gelmiştir. Ancak Viyana Çevresi'nin 1920'lerde ortaya attığı düşüncelerin aksine, çevrenin görüşlerinin ilham kaynağı olan Wittgenstein, metafiziğin kendi başına anlamsız olduğunu iddia etmemektedir. Yalnızca, metafiziğin sözcükler aracılığı ile ifade edilemeyeceğini savunmaktadır. Wittgenstein'in amacı, dile getirilebilen ve dile getirilemeyen arasında ayırım yaparak, uygun olmayan araçlar ile bir amaç peşinde koşmaktan kaçınılmasını sağlamaktır. Metafiziğin bir anlamı olduğunu inkâr etmez, ancak bu anlamın dilin yardımı ile açıklanamayacağına inanmaktadır (Delecampagne, 2010: 57). Wittgenstein'in amacı, dile getirilemeyen konular hakkında konuşmak yerine, dile getirilebilir olanı açıklayarak, felsefede netlik sağlamaktır. Bu bağlamda, metafiziğin başka yöntemlerle açıklanabilir olmasında bir sakınca görmediği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Viyana Çevresi düşüncesine göre metafizik alanının doğrulanması mümkün değildir. Bu durum, metafizik önermelerin aslında önerme olma niteliğinden yoksun olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Viyana Çevresi filozofları, doğrulanamayan metafizik unsurları, gerçek bilgi vermemesi nedeni ile reddetmektedirler.

4.4. Viyana Çevresi'nin Bilim Tasarımı

Mantıkçı Pozitivizm, Viyana Çevresi'nde ortaya çıkan ve kısa bir sürede dünya çapında büyük etki yaratan bir felsefi akımdır (Yıldırım, 1997: 295). Bu akım, olguculuğu ve deneyimciliği (empirizm) yeniden canlandırmaya çalışmıştır (Neslioğlu Serin 2015: 55). Bu bağlamda bilginin temellerini sorgulamak ve doğru bilgiye ulaşmak isteyen Viyana Çevresi filozofları için mantıkçı pozitivizm bir araç olarak görülmektedir.

Bu akımın başlıca iki ana hedefi vardır:

1. Bilimi, teoloji ve metafizik gibi bilim dışı etkinliklerden ayırmak ve bilimin doğruluğunu sadece deney ve gözleme dayandırmak.
2. Felsefeye bilimsel bir nitelik kazandırmak ve felsefeyi yalnızca bilgi teorisiyle sınırlayarak; bilimin yöntemleri, kavramları ve kuramsal yapısıyla temellendiği hipotezleri mantıksal analiz yoluyla daha açık bir şekilde ifade etmek (Yıldırım, 1997: 295).

Bu hedefler doğrultusunda mantıkçı pozitivistler, öncelikle felsefenin temelinde yer alan varsayımları belirleyerek kuramlarını geliştirmişlerdir. Bahsi edilen varsayımlar şöyledir:

1. Gözlemler nesnellığe bağlı olmayan, kişisel deneyimlere dayanan bilgilerdir.
2. Bilimin amacı, genel olarak kabul gören gözlemleri kuramsal açıklamalarla desteklemektir.
3. Gündelik dil, kuramsal açıklamaların yeterince ifade edilmesi için uygun değildir; bu sebeple özel bir bilim dili geliştirilmesi gerekmektedir.
4. Dil içerisinde yer alan bütün önermeler ya analitik ya da sentetik kategoriden önermelerdir.
5. İdeal bir teoride, mantıksal yapıya sahip olmayan iki farklı terim bulunmaktadır: "gözleme dayalı" ve "teorik". Gözleme dayalı terimler, doğrudan gözlemlenen olaylara veya olgulara atıfta bulunurken, teorik terimler gözlemlenebilir olanla ilişkilidir (Çüçen, 2013: 153).

Bu ifadelerle göre Viyana Çevresi'nin amacı, bilim ve dil arasındaki ilişkiyi ve bilimsel bilginin doğasını tartışmaktır. Bilimi ve her türlü gerçek bilgiyi, insan görgüsüne dayanan ve deneylere dayalı bir olgu olarak ele almıştır. Bilim de diğer bilgi türleri gibi, sadece deneyler ile temellendirilebilir. Akıl ve mantık, deneyin verilerini geliştirir ve düzene koyar; yani akıl, yaratıcı değil düzenleyici bir role sahiptir. Felsefe ise, deneyin uygun bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını araştırırken, aklın da bu düzenleyici görevini yerine getirip getirmediğini inceler (Hızır, 2007: 128). Bu bağlamda Viyana Çevresi'nin bilim anlayışı, bilginin sadece deneylere dayanabileceği fikrini vurgulamaktadır. Akıl ve mantık ise deneylerin sonuçlarını düzenleyici bir etkiye sahiptir. Bu yaklaşımın amacı, bilimsel bilginin nesnel ve doğru olduğunu kanıtlamaktır.

Viyana Çevresi filozoflarından Hans Reichenbach'a göre felsefede mantık ölçüsünde ortaya çıkan problemler, renkli betimlemeler gibi sanatsal ifadeler ile ele alınamaz. Bu tür problemlerin çözümü için, matematiksel yöntemlerin kullanılması gereklidir. Hatta problemin sadece dile getirilmesi bile, teknik bir dil kullanmayı gerektirebilir (Reichenbach, 1993: 147). Reichenbach burada, felsefi problemlerin çözümü için kesin ve mantıklı bir yaklaşım benimsenmesi gerektiği vurgulamaktadır. Böylece Kant'ın transandantal mantığı, Hegel'in spekülatif mantığı ve Aristoteles'in geleneksel mantığına karşı, önermelerin açıklanmasında matematiksel mantığı benimsemişlerdir. Bu yaklaşım Viyana Çevresi düşünürlerine göre olguların ifadesinde kullanılan önermelerin net ve kesin bir şekilde ifade edilebilmesine olanak tanımaktadır (Çüçen, 2013: 152). Bu bağlamda, bilimlerin tümünü bir bütün olarak

sistematikleştirmek amacıyla, mantıksal-matematiksel ve deneysel bir metodoloji geliştirme çabası içerisinde olmuşlardır (Cevizci, 1999: 571). Aynı zamanda mantık ve matematiğin birbirini temellendirdiği düşüncesi, Viyana Çevresi filozoflarını felsefi sorunlar ile matematiksel önermelerinin hesaplaşması gerektiği konusunda harekete geçirmiştir. Böylece, felsefi önermelerin doğru ve anlamlı olması gerektiğini savunarak ve felsefeyi olgusal önermelerin araştırılması ile sınırlandırmışlardır (Çüçen, 2013: 152). Geriye kalan olguları ise bilim kendi başına açıklamaya çalışarak ve açıklayamadıklarını reddederek, olgusal bir dünya görüşü geliştirmiştir. Bu yaklaşım, felsefi önermelerin doğru ve anlamlı olması gerektiğini savunurken aynı zamanda felsefeyi sadece bilime hizmet eden bir araç olarak görme anlamına gelmektedir.

Mantık ve matematiğin birbirini temellendirdiğini savunan Viyana Çevresi Bu doğrultuda, dilin taşıdığı anlam yüklerinin yarattığı karmaşalardan arındırılmış, yansız bir sembolleştirme aracı ve buna dayalı bir dil sisteminin gerekliliğini savunur. Ayrıca, öznel kavrayışların belirlenmesinin önemine de dikkat çekmektedir. Açıklık ve duruluğa önem veren Viyana Çevresi, gerçekliğin tümünün bilgi konusu olduğunu ve insanın her şeyin ölçüsü olduğunu düşünmüştür (Neslioğlu Serin 2015: 55). Bu yaklaşım, bilimsel ve felsefi çalışmaların daha doğru ve anlaşılır bir şekilde ifade edilmesine yardımcı olur ve öznel kavrayışların belirlenmesinin önemini vurgular. Böylece, daha doğru ve anlaşılır bilgi elde edilebilir.

Viyana Çevresi'nin ilgi alanları, ancak salt bilim felsefesi ve akademik felsefeyle sınırlı değildir. Bununla birlikte, başlangıç bildirimlerinde eğitim alanı ve toplumsal reformlarla ilgili hedefler de yer almaktadır. Bu olgulara yöneltilen demokratik, reformcu ve refah amaçlı siyasi tutumlar; yalnızca komünist düşünürlerin değil, aynı zamanda muhafazakârların ve milliyetçi sosyalist düşünürlerin de tepkisine neden olmuştur (Cevizci, 1999: 898). Bu nedenle, Viyanalı Çevresi'nin hedefleri, zamanın politik ikliminde farklı bir bakış açısı sunarak tartışmalı olmuştur.

Sonuç olarak, mantıkçı pozitivism, bilim ve felsefenin birbirinden ayrılması gerektiğini savunmuş, bilimin sadece deney ve gözlem yoluyla test edilebilir olduğunu, felsefenin de sadece olgusal önermelerin araştırılması ile sınırlandırılması gerektiğini öne sürmüştür. Bu akımın dil felsefesi üzerindeki etkisi de büyük olmuştur ve dilin yapısal özelliklerine odaklanarak anlamsız cümlelerden ve kavramlardan arındırılmış bir dil oluşturma hedefi ile çalışmalar yapılmıştır.

4.5. Viyana Çevresi Düşüncesinin Kavramları ve Temel İlkeleri

4.5.1. Dil ve Mantık İlişkisi Bağlamında “Dilin Mantıksal Çözümlemesi”

Viyana Çevresi düşünürlerine göre bilim ve felsefenin sınırlarını belirlemek öncelikli bir hedeftir. Bu bağlamda bilim, olgusal dünyanın açıklanmasında kullanılan bir araçtır ve tek başına yeterli kabul edilir (Demir, 1992: 119). Felsefenin görevi ise, bilgi ve bilim olgularının analizidir ve bu amaç doğrultusunda öncelikli olarak bilim dilinin analizini yapmak gerekmektedir. (Cevizci, 1999: 897). Bu görüşlere göre, bilim ve felsefe kendi özel alanlarında faaliyet gösterirler ve felsefe, bilimin kapsamı ve sınırları hakkında düşünürken, bilim de olgusal dünya hakkındaki gerçekleri keşfetmek için çalışır.

Alman idealizmi ve özellikle Hegel'in karşıtları olan Viyana Çevresi üyeleri, Leibniz ve Bolzano gibi evrensel bir dil hayal ederek, bu dilin pozitif bilimlerin çözümlenebilmesi için yeterli olacağını savunmuşlardır (Delecampagne, 2010: 112). Dilin mantıksal analizi, felsefi bir çalışma alanıdır ve kavramların, ifadelerin, bilimsel tezlerin ve bilimsel hipotezlerin mantıksal analizini kapsar (Bayar Bravo, 2007: 42). Bu nedenle çevre üyeleri, dilin mantıksal analizine odaklanarak, öncelikle tüm bilimlere uygun bir sağlam zemin oluşturmayı ve ardından metafizik unsurların anlamsız olduğunu kanıtlamayı hedeflemiştir (Bayar Bravo, 2007: 42). Bilimdeki evrensel dilin, modern mantığın ışığında geliştirilebileceğine inanan bu hareket Frege, Moore ve Russell'ın "dilbilimsel yönelim" olarak başlattığı yaklaşımı izlemiştir (Delecampagne, 2010: 112).

Dilbilimsel yönelim terimini ise ortaya atan Gustav Bergmann'dır ve bu yaklaşım, 1967'den sonra Richard Rorty tarafından hazırlanan “çözümlemeci” terimler antolojisi ile popüler hale gelmiştir. Bu dilbilimsel yaklaşım, özgün ve akademik bir dille ifade edilerek, pozitif bilimlerin daha kesin bir şekilde çözümlenmesine ve anlaşılmasına olanak sağlamıştır (Delecampagne, 2010: 112). Böylece Çevre üyeleri, dilbilimsel yaklaşım terimi ile bilimdeki evrensel dilin geliştirilmesi için bu terimin nasıl kullanılabileceği üzerinde durmaktadırlar. Ayrıca Ludwig Wittgenstein'in *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı eserinde bahsettiği; “Mantıkla çelişen bir şeyi dilde ortaya koymak, yapılamayacak bir şeydir. Tıpkı geometride uzam yasalarıyla çelişen bir şekli yerlemleriyle (koordinatlarıyla) ortaya koymak; ya da var olmayan bir noktanın yerlemlerini vermek gibi” (Wittgenstein, 2006: 27) sözleri ile örnek teşkil eden dil ve mantık işbirliği, fikirsal arka plan oluşturması bakımından büyük önem taşır.

Mantıkçı ve dilbilimci işbirliği, dil çalışmalarında yeni gelişme olanakları sağlamıştır. Mantıkçı bakış açısı ile sıfatlar, zarflar, fiil çekimleri, kipler ve diğer dil

özellikleri daha ayrıntılı bir şekilde incelenebilmektedir. Ayrıca, karşılaştırmalı dil çalışmalarında simgesel mantığın nötr bir çözümleme aracı olarak oldukça etkili olduğu gözlemlenmektedir (Reichenbach, 1993: 150). Mantık ve dilbilim arasındaki işbirliği, dilbilimcilerin dilin yapısal özelliklerini daha iyi anlamalarına yardımcı olduğu gibi, mantıkçıların da mantık teorilerini dil üzerinde daha iyi test etmelerine imkân tanımaktadır. Bu işbirliği, dil ve mantık arasındaki karşılıklı etkileşim ve ilişkiyi anlamak için önemlidir ve dilbilim alanında daha ileri gelişmelerin sağlanmasına katkıda bulunabilir. Sembolik mantığın kuruluşu da matematik ile mantık arasındaki ilişkinin yeni bir açıdan incelenmesine olanak sağlamıştır. İki soyut disiplini inceleyerek düşünsel ürünleri geliştirme gerekliliği doğmuştur. Bertrand Russell ve Alfred N. Whitehead mantık ile matematik arasındaki temel özdeşliği ortaya koyarak matematiği, aslında mantığın nicel uygulamalarda gelişen bir dalı olarak göstermişlerdir (Reichenbach, 1993: 150). Bu durum Russell'e göre "Leibniz'in bütün yaşamı boyunca gösterdiği ve şaşırtıcı düşünsel gücünün bütün ateşiyle arkasından koştuğu bir umudun gerçekleşmesidir." (Russell, 1996: 43). Çünkü Leibniz, simgesel mantığın ilk büyük matematikçisi olarak devrim niteliğinde sonuçlar elde etmiştir. Reichenbach'a göre; Leibniz, simgesel gösterim kullanarak diferansiyel hesaplamaların geliştirme programını tamamlamış olsa, simgesel mantığın gelişimine 150 yıl öncülük etmiş olurdu (Reichenbach, 1993: 148).

Doğal dil ile karşılaştırıldığında mantık yapay bir dil ve yapay bir sentaksa sahiptir ve matematik ile de yakından ilişkilidir. Mantık, matematikle birlikte daha geniş bir alandır ve içerikten yoksun, somut-duyusal verilerle ilgisi olmayan alanları kapsamaktadır. Bazı matematikçi-mantıkçılara göre, matematiğin amacı her zaman doğru önermeler kurmaktır. Bu, öğelerin aldıkları doğruluk değerleri ne olursa olsun, her zaman doğru sonuçlar veren formüller oluşturmak anlamına gelir. Bertrand Russell'a göre, "mantıkçılar da matematikçiler gibi, ne söylediklerini bilemezler" (Bozkurt, 2013: 86) çünkü uğraştıkları alanlar soyut ve dış dünyaya ilişkin değildir (Bozkurt, 2013: 86). Russell'ın görüşüne göre gerçek dünyadaki olayları ve nesnelere anlamak için sadece mantık ve matematik yeterli değildir.

Sonuç olarak Viyana Çevresi üyeleri, dilin mantıksal çözümlemesi, dil – mantık-matematik ilişkisi konusunda yaptıkları çalışmalar ile felsefe ile bilimsel disiplinler arasındaki ayrımı vurgulamış ve bilimsel araştırmalara sağlam bir temel sağlamayı amaçlamışlardır. Bu çalışmalar, nesnel bilimin dışındaki kavramlarının anlamsız olduğu tezini savunarak, mantıkçı pozitivistin temelini oluşturmuştur.

4.5.2. Anamlılık İlkesi

Anamlılık, Viyana Çevresi düşünürlerinin üzerinde durduğu önemli bir ilkedir. Çünkü bu ilke, çevre düşünürlerinin savundukları görüşlerin net bir şekilde anlaşılabilmesine olanak sağlayan bir zemin niteliğindedir. Bu ilkenin öncelikle felsefe literatüründeki kelime anlamı üzerinde kısaca durmak, arz ettiği önemi daha iyi anlayabilmek açısından önemlidir. Felsefi açıdan tanımlandığında bir önermenin doğru veya yanlış olarak değerlendirilebilmesine yarayan bir ölçüt olarak düşünülebilir (Arslan, 2014: 57). Çünkü anlamsız bir önermenin açıklayabileceği bir nesne ya da olgu yoktur ve dolayısıyla bu önermenin doğru ya da yanlış olduğunu belirlemek imkânsızdır (Çüçen, 2012: 91). Böylece yalnızca yargı bildiren cümleler, yani önermeler, anlamlı veya anlamsız olarak değerlendirilebilir. Çünkü önerme barındırmayan herhangi bir nesne veya olayın anlamlı veya anlamsız olma durumundan söz edilemez. Önermenin hangi durumlarda anlamlı veya anlamsız olduğuna dair çeşitli görüş farklılıkları bulunsa da tüm görüşler ortak bir çatı altında birleşmektedir. Bu çatı, dilbilgisi ve sözdizimi kurallarıdır. Bu kurallara uymayan önermeler anlamsız kabul edileceğinden doğruluk değerinden söz edilemez. Fakat dil bilgisi ve sözdizimi kurallarına göre dizilmiş bir önerme doğru olarak kabul edilmektedir (Çüçen, 2012: 92). Viyana Çevresi düşünürleri de bahsi edilen ortak zeminde birleşiyor olsalar da onların anlamlılık olgusu nispeten dar kapsamlı ve özgün bir yorumlama içermektedir.

Çevre düşünürleri, bütün bilimlerini kapsayan sağlam bir zemin oluşturmak ve metafizik unsurların anlamsız olduğunu kanıtlamak amacıyla anlamlılık ilkesine önem vermişler ve dilin mantıksal analizini bir yöntem olarak kullanmışlardır. Felsefi bir çaba olarak gördükleri dilin mantıksal analizinin; kavramlar, olgular, hipotezler ve bilimsel tezler için bir inceleme yöntemi olduğunu savunmuşlardır (Bayar Bravo, 2007: 42). Yani Viyana Çevresi için önermenin dil bilgisi ve sözdizimi kurallarına göre dizilmiş olması, anlamlı olması için tek başına yeterli değildir. Önerme bilimsel ilkelere de uygun olmalıdır. Ayrıca anlamlı ve anlamsız ifadelerin ayrımı, doğru ve yanlış ifadelerin ayırt edilmesi için temel bir bilgi kuramıdır. Viyana Çevresi filozofları, bilimsel olan ile bilimsel olmayan bilgi arasında ayırım yaparken anlamlılık ilkesine büyük ölçüde önem atfetmiştir (Saygılı, 2015: 66). Bu nedenle, anlamsız önermeleri ayıklama ve yalnızca anlamlı olanları bilimsel çalışmalarında kullanma konusunda hassas davranmışlardır. Böylece bilimsel önermelerin, metafizik ve teoloji içeren unsurlardan ayırt edilebilmesi sağlanacaktır. Ortaya çıkan önermelerin bilgi olabilmesi ya da anlamlı kabul edilmesi için ise, olgusal bir dil veya olgusal dil sembolleri kullanılarak açıklanabilir olması önemlidir. Ayrıca sentetik ve totolojik yani yüklemi, öznesi ile aynı anlamı taşıyan

ifadelerin ayırımına da değinmek gerekir. Örneğin 'Bu araç kırmızıdır' önermesi ele alındığında, önermenin doğruluğu kelimelerinin anlamlarında saklıdır ve gözlemsel olarak doğrulanabilir niteliktedir. Fakat önermenin deneysel olarak doğrulanması olanaksızdır (Demir, 1992: 22). Bu örnekten hareketle Viyana Çevresi düşüncesinde bir önerme totolojik değilse ve olgusal olarak da doğrulanamıyorsa anlamsız olarak kabul edilmektedir.

4.5.3. Doğrulanabilirlik İlkesi

Doğrulanabilirlik ilkesine göre bir önermenin doğruluğu, gerçeklerle uyumlu olup olmadığına bağlıdır. Yani önermeyi destekleyen gerçeklerin varlığına dayanır. Olgular ancak duyumlar yoluyla belirlenebilir, dolayısıyla önermenin içeriği duyumlar yoluyla tespit edilemeyecek olgular içeriyorsa, doğruluğu hakkında bir yargıda bulunulamaz (Demir, 1992: 23). Başka bir deyişle, bir önermenin anlamlı ve bilimsel bir anlam taşıyabilmesi için, ilkesel olarak deneyim yolu veya empirik gözlemler yolu ile doğru veya yanlış olarak ifade edilebilecek bir önerme olması gerekmektedir (Cevizci, 1999: 262). Bu doğrultuda mantıksal önermeler, yani totolojiler dışında bilgi kabul edilen tek önerme türü sentetik (doğabilimsel) ifadeler olmaktadır (Özlem, 2003: 178). Çünkü doğabilim, önermelerin anlamlarının anlaşılabilmesini sağlayan tek kaynaktır.

Bir önermenin doğru veya yanlış olduğunu belirleyen faktör, önermenin doğada yer alan gözlemlenebilir olgularla uyumlu olup olmamasıdır. Bu bağlamda empirik anlam ölçütü, önermenin doğru olarak nitelendirilmesine yarayan tek ölçüt kabul edilir (mantıksal önermeler hariç) (Özlem, 2003: 177). Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere doğrulanabilirlik ilkesi, metafizik önermelerin anlamsız olduğunu göstermek için ortaya atılmıştır. Bu ilke, sözcüklerin anlamlarının yalnızca doğrulanabilir oldukları takdirde kullanılabileceğini savunur ve bu özelliği ile geleneksel felsefeye meydan okumaktadır. Ayrıca doğrulanabilirlik ilkesi her ne kadar Viyana Çevresi düşüncesi ile bağdaştırılsa da çevrenin ilham kaynağı Wittgenstein'in, *Tractatus* adlı eseridir. Wittgenstein'in "Bir tümceyi anlamak, o doğru olduğunda, neyin olduğu gibi olduğunu bilmektir." (Aslan, 2006: 660) sözü, Viyana Çevresi düşünürlerini büyük ölçüde etkilemiştir.

Friedrich Waismann, çevre düşünürleri arasında doğrulanabilirlik ilkesinin ilk temellerini atan isimlerden biridir. Rudolf Carnap, Moritz Schlick, Hans Reichenbach, Otto Neurath, Cari Hempel ve A. J. Ayer gibi mantıkçı pozitivistler de doğrulanabilirlik ilkesini farklı şekillerde geliştirmişlerdir. Waismann, bir önermenin doğru ya da yanlış olacağı koşulları bilmeyen kişinin o önermeyi anlamadığını savunur. Buna göre, kesin olarak doğrulanamayan bir önerme, anlamdan yoksundur ve doğrulanabilirlik ilkesi,

katı bir yaklaşımla sentetik önermelerin anlamlılığını, o önermelerin doğrulanabilirliklerine bağlar. Bu bakış açısına göre, bir önermenin bilişsel açıdan anlamlı olarak kabul edilebilmesi için, bu önermenin doğrulanabileceği en az birkaç gözlem önermesi bulunmalıdır ve bu yaklaşım “katı doğrulanabilirlik” olarak bilinir. (Aslan, 2006: 662). Waismann’ın katı doğrulanabilirlik yaklaşımı, bilgi ve anlamın doğası üzerine felsefi bir tartışma sunar ve filozofların bilgiye yönelik farklı yaklaşımlarını inceler.

Waismann’ın görüşlerini destekleyen Moritz Schlick “bir tümcenin anlamını dile getirmek, bu tümcenin hangi kurallara göre kullanılacağını dile getirmek demektir. Bu da tümcenin ne şekilde doğrulanacağını ya da yanlışlanacağını söylemekle aynı şeydir. Bir önermenin anlamı, onun doğrulama yöntemidir.” (Tepe, 2: 1999) şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Schlick burada dilin doğru ve tutarlı kullanılmasının önemini vurgulamaktadır. Bir cümlenin anlamının belirlenmesi için uygun kuralların ve doğrulama yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir. Böylece önermenin gerçek anlamına ulaşılabilir. Ayrıca, Moritz Schlick’in şu sözleri, doğrulama ilkesinin ne olduğunu anlamak bakımından önemlidir:

Bir ifade, doğru ya da yanlış olduğunu herhangi bir şekilde denetleyebileceğimiz bir ayırımı içerdiği sürece ve ancak bundan sonra verisel/olgusal bir anlama sahip olur. Bir önerme doğruysa, evreni olduğu gibi yansıtır; yanlışsa evren hakkında asla bir şey söylemez; böyle bir yanlış önerme hiçbir şey bildirmez; ben ona bir anlam yükleyemem. Denetleyici bir ölçüt, sadece ve sadece, bu ölçütün veriler içerisinde bulunması halinde vardır. Çünkü denetlenebilir olma, veriler içerisinde gösterilebilir olmadan başka bir şey değildir (Özlem, 2003: 177).

Sonuç olarak doğrulama ilkesi ve anlamlılık ilkesi arasında güçlü bir ilişki vardır. Bu ilişki, bir önermenin anlamlı olarak kabul edilebilmesi için doğrulanabilirlik ölçütünün önemini vurgular. Doğrulanabilirlik, bir önermenin mantıksal ve bilimsel yöntemlerle sınanabilir ve test edilebilir olması anlamına gelir. Ayrıca doğrulanabilirlik, önermelerin anlamını ve değerini belirlemede temel bir kriterdir. Bir önerme, gerçeklikle ilişkili olduğu sürece anlamlı kabul edilir. Örneğin, bir bilimsel teori, deneyler ve gözlem sonuçlarıyla doğrulanabiliyorsa, onun anlamlılığı ve güvenilirliği artar. Bu nedenle doğrulanabilirlik ilkesi, önermelerin anlamlılığını belirlemek için önemlidir. Bir önerme, mantıksal tutarlılığa sahip olmalı ve uygun testlerle sınanabilir olmalıdır. Doğrulanabilirlik, bize bir önermenin gerçeklikle bağlantılı olup olmadığı konusunda bir fikir verir ve anlamlandırma sürecine yardımcı olur.

4.5.4. Tümevarım İlkesi

Viyana Çevresi ve pozitivist ekollerin düşünsel temelinde bilgide kesinlik arayışı, başka bir ifade ile bilgiye ulaşma yöntemini tek bir kurala indirgeme isteği yer almaktadır (Yıldırım, 1997: 100). Bu isteğin sonucu ise bilimde yöntem arayışı bağlamında tümevarım ilkesini gündeme getirmiştir.

Tümevarım ayrı ayrı tikel gözlem sonuçlarından yola çıkarak tümel sonuçlara ulaşma yöntemidir (Demir, 1992: 23). Bu yöntem genel yasalardan özel sonuçlar elde eden tümdengelim yönteminin aksine, tekil olgular sayesinde özelden genele giderek genel yasalar elde eden ve tekil gözlem önermelerinden sınırı olmayan genel hükümlere yükselen bir akıl yürütme şeklidir (Cevizci, 1999: 897). Modern bilimde yöntem sorunu bağlamında incelendiğinde tümevarım sayesinde, insan zihnini yeniden şekillendirmek ve bilimin temellerini yeniden kurgulamak hedeflenmiştir (Uyanık, 2012: 196). Bu amaçla, tümevarım yöntemi kullanılarak elde edilen genel yargılar, bilimsel araştırmalarda kullanılabilir ve insan zihnindeki eski varsayımların yerini yeni ve daha kapsamlı düşüncelere bırakmasına yardımcı olacaktır. Bu yönetime göre bilim gözlemlerle başlamaktadır. Gözlem yapan kişinin duyu organları sağlam olmalı ve elde ettiği bulguları ise önyargısız ve tarafsız bir şekilde kaydetmelidir. Bazı nesnel önermeler, önyargısız bir gözlemci tarafından sadece duyu organları yardımıyla doğrulanabilmektedir. Bu sayede elde edilen önermelere ise gözlem önermeleri denilmektedir. Gözlem önermeleri sayesinde, bilimsel önermeleri bir araya getiren yasa ve teorilerin zemini oluşturulmaktadır (Chalmers, 1994: 33). Titiz gözlemlerle doğruluğu tespit edilebilen bu önermeler tekil veya basit önermeler olarak tanımlanabilir. Bu önermeler tümevarım yönteminin ilk basamağını oluşturmaktadır. Bu basamak yalnızca olgu veya olayların tasvirini yapmak olduğundan bilimsel bilgi oluşturma da yetersizdir.

Tümevarımcı düşünürlere göre, gözlem yoluyla elde edilen tekil önermelerden bilimsel bilgi oluşturabilecek genel sonuçlara varabilmek için bazı şartların oluşması gerekmektedir. Bu şartlardan kısaca bahsetmek gerekirse, öncelikle genellemeye zemin hazır hazırlayan önermelerin sayısının fazla olması gerekmektedir. Yapılan gözlemler ise değişik şartlar altında tekrar yapılmalıdır. Son olarak da gözlem sonucu elde edilen önermeler onlardan elde edilen yasalar ile çelişiklik göstermemelidir. Böylece bilimsel bilginin temeli gözlemler sonucu oluşturulan kaynaklardan elde edilen tümevarım yöntemi ile inşa edilmektedir (Chalmers, 1994: 37). Bu bakımdan tümevarım yöntemi Viyana Çevresi düşünürleri tarafından yeni bilgi elde etme sürecinde en önemli yöntem

görülmüştür. Üstelik bu yöntem günümüz bilim anlayışında dahi halen önemli görülmektedir.

4.5.5. Karşılaşım Kuralı

Viyana Çevresi düşünürlerinin önemsemiş oldukları bir diğer ilke ise karşılaşım kuralıdır. Bu kural aynı zamanda tekabüliyet veya denklik kuralı olarak da anılmaktadır. Karşılaşım kuralına göre bir kuramın bilimsel olarak kabul edilmesi için o kuramın matematiksel mantık ile ifade edilebilmesi ve gözlemsel unsurlar ile açıklanabilecek nitelikte olması gerekmektedir. Bu sayede ifade edilecek tanımlar, teorik ifadeler ile gözlemsel ifadeler arasında bir denklik veya karşılaşım durumu sağlayacaktır (Demir, 1992: 26). Genel itibari ile matematik yahut matematiksel mantık ile formüle edilmiş bilimsel teoriler, Viyana Çevresi düşünürlerinin bilimsel dünya görüşü mefkûresinin önemli bir zeminidir. Bu yorumu desteklemek adına Reichenbach'ın şu sözleri, çevre düşünürlerinin matematiğe bakışı hakkında görüş sahibi olabilmek açısından önemlidir:

Matematiksel yöntem modern fiziğe gelecekteki olguları kestirme gücünü vermiştir. Empirik bilimlerden söz eden herkes, unutmamalıdır ki, gözlem ve deney ancak matematiksel dedüksiyonla birleşmek yolundan modern bilimi kurabilmiştir. Newton fiziği, ondan iki kuşak önce Francis Bacon'ın sözünü ettiği induktif bilimden çok farklıdır. Bacon'ın yaptığı gibi sadece gözlemsel olguları toplayıp sınıflamak hiçbir zaman bir bilginin, evrensel çekim yasası gibi teorik bir ilkeyi bulma olanağı vermezdi. Gözlemle birleşen matematiksel dedüksiyon modern bilimin başarısını sağlayan biricik araç olmuştur. (Yıldırım, 1991: 46)

Bu doğrultuda matematiksel yöntemin bilimdeki önemini ve bilimdeki başarısının, gözlemle birleşen matematiksel dedüksiyona dayalı olmasının nedenlerini anlamak önemlidir. Gözlem ve deneylerin verilerini matematiksel modellerle analiz etmek, fiziğin ve diğer bilimlerin ilerlemesi için önemli bir araçtır.

4.6. Viyana Çevresi Düşüncesine Yönelik Eleştiriler

Viyana Çevresi ekseninde oluşan mantıkçı pozitivist bilim anlayışı, bilim felsefesi tarihinde önemli bir yer tutmuştur ancak 1950'li ve 1960'lı yıllardan itibaren birçok eleştirinin hedefi hâline gelmiştir. Eleştiriler arasında en önemlisi, doğrulanabilirlik ilkesinin statüsü, anlamı ve makuliyeti konusundaki belirsizliktir. İkinci bir eleştiri, gözlem ve teorinin birbirinden bağımsız olduğunu öne süren görüşe karşıdır. Bu eleştiride, gözlemin tarafsızlığına inanmanın mümkün olmadığı ve tüm gözlemlerin teori yüklü olduğu savunulur. Üçüncü bir eleştiri ise tümevarım problemidir. Bu eleştiri, önermelerin tekil gözlemlerden sınırlanmamış genellemelere dönüşmesinin, mantıksal

olarak geçerli bir geçiş olmadığını savunmaktadır. Mantıkçı pozitivist bilim anlayışı, bu eleştirilerin yanıtlanamaması nedeniyle alternatif bilim felsefelerinin gelişimine katkıda bulunmuştur (Cevizci, 2012: 184-186). Bu üç eleştiri, mantıkçı pozitivist bilim anlayışının temel özelliklerine karşı çıkarak, bilimsel yöntemin nesnellik, doğrulanabilirlik ve kesinlik ilkesini sorgulamaktadır. Bu eleştirilerin ortak noktası, doğruluğun ve bilginin elde edilmesi için tek bir bilimsel yöntem olmadığı ve bilimsel bilginin değişebilir ve göreceli olduğu fikrini vurgulamasıdır. Bu isimlerden biri de tezimizin ana filozofu olan Paul Karl Feyerabend'dir. Ayrıca Viyana Çevresi filozofları, bilime gereğinden fazla önem atfetmiştir. Onlar bilimi, gerçek ve nesnel bilginin tek kaynağı olarak kabul etmişlerdir. Felsefenin dahi bilim için yapılan bir sorgulama etkinliği şeklinde tanımlanmış olması, bilimin ne kadar değerli olduğunu göstermektedir. Bilim, diğer bilgi kaynaklarından farklı olarak kesin ve güvenilir bilgi sağlayan bir araç olarak değerlendirilmektedir (Çüçen, 2013: 163). Ancak felsefe ve bilim arasındaki ilişki tartışmalıdır ve tek bir doğru yanıt ortaya koymak hayli zordur.

Son olarak 1960'lı yıllarda Thomas Kuhn, R. N. Hanson, Stephen Toulmin, Imre Lakatos ve Larry Laudan gibi genç bir bilim felsefecisi grubu da Viyana Çevresi ve mantıkçı pozitivist bilim anlayışını eleştirmeye başlamıştır. Bu grubun içerisinde entelektüel açıdan oldukça donanımlı filozoflar yer almaktadır. Bu eleştirel düşünürler arasında Karl Popper'in de yer almasına rağmen, onun mantıkçı pozitivistlerle benzerlik gösteren görüşleri, eleştirel düşüncelerinden daha fazladır (Arslan, 2004: 439). Aynı zamanda Paul Karl Feyerabend'in bilim anlayışının şekillenmesinde de Viyana Çevresi düşüncesinin etkileri bulunmaktadır. Genel olarak Feyerabend'in görüşleri Viyana Çevresi'nin felsefi pozisyonlarını eleştirmekten ziyade, kendi orijinal düşüncelerinin bir ürünüdür. Ancak Viyana Çevresi'nin bazı fikirlerinin etkisi, Feyerabend'in eleştirel yaklaşımının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Feyerabend'in konuyla ilgili olarak *"Ben Viyana Çevresinin geliştirdiği görüşlerden yola çıktım ve onlara cevap aradım."* (Feyerabend, 1999: 265) şeklindeki ifadesi Viyana Çevresi'nin görüşlerini anlamayı gerekli kılmaktadır. Bu sayede Feyerabend'in bilim felsefesi, bilimin tarihsel gelişim sürecinde doğru bir perspektifle değerlendirilebilir.

5. PAUL KARL FEYERABEND'İN BİLİM TASARIMI

XX. yüzyılda çağdaş doğa düşüncesi çerçevesinde bilim felsefesinde köklü bir değişim yaşanmıştır. Bu dönemde, bilim felsefesine önemli katkılarda bulunan filozoflardan biri de Paul Karl Feyerabend'dir. Feyerabend, "Ne olsa uyar!" anlayışı ile bilim felsefesine metodolojik olarak önemli bir yenilik getirmiştir (Kaya Keha, 2017: 16). Çünkü Feyerabend'e göre felsefenin ele alması gereken konu daha insancıl bir bilim anlayışıdır. Bu nedenle bilimlerin nasıl incelenmesi gerektiği sorusuna yanıt olarak, sadece insanın mutluluğu ve gelişimi gibi en yüce değerlerin öne sürülmesi gerektiği görüşündedir (Güzel, 1996: 9). Bu bağlamda Feyerabend'in özgün bilim tasarımı, insanı merkeze alan bir yaklaşım benimsemekte ve tüm bilgi edinme yöntemlerine eşit mesafede yaklaşmaktadır.

Feyerabend, bazen bu boyutu hedonistik boyut olarak adlandırarak vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşımın amacı, bilimin tek bir standart veya metodolojiye dayanması yerine, insanların farklı perspektiflerden ve deneyimlerden yararlanarak bilimi daha geniş bir çerçevede ele almasını sağlamaktır (Chalmers, 1994: 247-248). Çünkü Feyerabend'e göre bilimlerin oluşumunda ortak bir yapı veya öğeler bulunmamaktadır. Bilimsel araştırmaların her birinde benzer olaylar veya sonuçlar gözlemlenmez. Ayrıca bilimsel çalışmalarda bulunan bazı öğeler, diğer alanlarda bulunmayabilir (Feyerabend, 2012: 322). Bu nedenle, bilimsel gelişmeler kendine özgü özelliklere sahip olduğundan genelleme yapmak ve evrensel yöntemler belirlemeye çalışmak yanıltıcı sonuçlar doğuracaktır.

5.1. Bilim Nedir?

Feyerabend'e göre tüm bilim tartışmaları iki temel soruyu içerir: "Bilim nedir?" ve "Bilimi bu kadar yüce yapan nedir?" (Feyerabend, 2017: 103). Bu sorular, bilimin standartları, usulleri ve sonuçları hakkında bilgi edinmek için sorulmaktadır. Bilimin ne olduğu sorusuna imtina ile yaklaşan Feyerabend bu sorunun cevabını; bilim felsefesinin farklı ekollerinin, "bilimin ne olduğu" ve "nasıl işlediği" soruları üzerine farklı öyküler anlattığı ve bilimin doğası üzerinde halen bir giz perdesi olduğu şeklindeki görüşleri ile açıklamaktadır. Feyerabend'e göre bilim insanları, politikacılar ve toplumun bilim hakkındaki anlatıları farklılık gösterir ve bu konudaki tartışmalar devam eder (Feyerabend, 2017: 104). Bu nedenle Feyerabend, bilimin ne olduğu sorusundan ziyade ne olmadığı konusuna odaklanmaktadır.

Feyerabend, modern toplumların bilime gereksiz bir aşırı itibar verdiğini düşünmektedir. Ona göre bilim, modern insanlar üzerinde, geçmiş toplumlarda Hristiyanlığın egemen olduğu etkiye benzer bir etkiye sahip olan, bir ideoloji veya dine benzetilebilir. Feyerabend'e göre bilim modern toplumda kurumlaşmış bir şekilde varlığını sürdürür ve bir bilim insanı olmayı amaç edinen herhangi bir insan, bu standartları kurumlaşmış eğitim ve öğretim yoluyla öğrenmek zorundadır. Bu standartlardan ayrılan herhangi bir insan, topluluktan ihraç edilir ve görüşleri "bilimdışı" (unscientific) görüşler olarak reddedilir (Chalmers, 1994: 248). Bilimsel ideolojinin bu tutumu, skolastik düşüncede egemen olan kilise etkisine benzemektedir. Feyerabend ise, bilimin toplumda ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu fikrini reddeder ve farklı görüşlerin ve yaklaşımların bilimsel ilerleme için gerekliliğine dikkat çeker.

Feyerabend, modern toplumda bilimin kurumlaşmasını, bilim insanları arasındaki fikir birliğine ve bilime duyulan yüksek genel saygıya atfetmektedir. Ona göre, bu kurumlaşma bilimin alternatiflerinin gelişimine imkân verememekte ve bilimi bireylere, diğer alternatifleri tercih etme hakkı sağlamayan bir zorunluluk haline getirmektedir. Bu nedenle Feyerabend'e göre bilim, devletten ayrılarak karşı konulması gereken bir kurumlaşma olarak ele alınmalıdır (Chalmers, 1994: 248-249). Bu bağlamda Feyerabend, bilimin siyasi ve toplumsal belirleyici egemenliğine karşı çıkmaktadır. Bu durum, bir nevi laiklik ilkesine benzetilebilir çünkü Feyerabend'e göre bilim, tıpkı teokratik toplumlardaki dinin rolü gibi, siyasi ideolojileri belirleyici bir konumdadır.

Feyerabend'e göre, Viyana Çevresi düşüncesi de bilimin adını kullanarak ortaya çıkmış ancak katı, dar kafalı ve gerçekçilikten uzak bir bilimsel bakış açısı benimsemiştir. Bu yeni pozitivizm, felsefede cesur ve ilerici bir reform hareketi yerine felsefi ilkelciliğe kaymıştır. Feyerabend, Viyana Çevresi'nin önde gelen düşünürlerinin dar ve sınırlı bir bakış açısı benimseyerek, fizik, biyoloji, psikoloji ve antropolojideki önemli dönüşümlerin, sanatlardaki ilginç ve kapsamlı tartışmaların ve siyasetteki önceden tahmin edilemeyen yeni gelişmelerin ortasında bulunmalarına rağmen, eski ve sınırlayıcı bir düşünce kalıbına saplandıklarını savunur. Tarihle olan bağlantı koparılmış, bilimsel düşünce ile felsefi spekülasyon arasındaki sıkı işbirliği sona ermiş, bilimle ilgisi olmayan problemler ve bilimle uyumsuz bir terminoloji yaygın hale gelmiştir, bu da bilim anlayışının tanınmaz bir hale getirildiği sonucunu doğurmuştur (Feyerabend, 2000: 219). Kısaca Feyerabend'e göre Viyana Çevresi düşüncesi, bilimdeki önemli gelişmeleri ve diğer disiplinlerdeki tartışmaları göz ardı ederek dar bir perspektif benimsemiştir.

Bu bağlamda Viyana Çevresi'nin bilimsel dünya görüşü oluşturma fikrini de eleştiren Feyerabend'e göre, bilimsel dünya görüşü olarak adlandırılabilen tek bir standart veya homojen bir girişim yoktur. Bu durum, tamamen metafizikçilerin, öğretmenlerin ve uluslarını güçlendirmeye çalışan politikacıların düşünceleriyle ilgilidir. Feyerabend'e göre, bilimlerden olduğu kadar beşeri bilimlerden, dinlerden ve eski geleneklerden de birçok şey öğrenilebilir. Hiçbir alan birleşik, tek tip veya mükemmel değildir. (Feyerabend, 1999: 308-309). Bu nedenle, bilimsel dünya görüşü bilim insanları için faydalı ve teşvik edici olabilirken; filozoflar, mistikler ve bilim dışı düşünceler için sorun yaratabilir. Bu dünya görüşü, onlara katı dini sadakati önererek ve fanatizmi teşvik ederek, değerlerine uygun olmayan bir yaklaşım sergileyebilir (Feyerabend, 1999: 310). Bu nedenle, bilimsel dünya görüşünün herkes için mutlak bir doğru veya tek doğru yaklaşım olduğunu iddia etmek yanlış bir düşüncedir.

Son olarak Feyerabend, bilimin yüksek statüsünün XVII., XVIII. ve hatta XIX. yüzyıllarda anlaşılabilir bir tutum olduğunu düşünmektedir. Bu dönemde bilim, birçok ideoloji arasında rekabet eden bir ideoloji olarak görülmüştür ve devlet tarafından henüz desteklenmediği için alternatif görüşler ve kurumlar tarafından dengeleyici bir rol üstlenmiştir. Bilim, gerçeği veya doğru yöntemi bulmasından ziyade, diğer düşünce sistemlerinin etkisini sınırlaması ve bireylere düşünme özgürlüğü sağlaması nedeniyle kurtarıcı bir güç olarak kabul edilmiştir (Feyerabend, 2017: 106). Fakat zaman içerisinde bilim, bilgiye ulaşmanın bir alternatifi olmaktan çıkarak, dogmatik bir hal almıştır. Bu durumda, bilim kendi dışındaki tüm gelenekleri dışlayan bir yapıya bürünmüştür. Bu bağlamda Feyerabend, geleneksel bilimi yöntem olarak kabul etmeye karşı değildir, ancak tek yöntem olarak görülmesine karşı çıkmaktadır.

5.2. Bilimsel Yöntemin Eleştirisi

Feyerabend'e göre tarih tesadüflerle, şartlarla ve bazen tuhaf bir biçimde bir araya gelen olaylarla doludur. Bu durum, insan davranışının karmaşıklığını ve insan eylemlerinin sonuçlarının önceden kestirilemeyen bir karakterde olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle Feyerabend, bu karmaşık etkileşim labirentinin hesabını verebilecek, saf ve basit kuralların olduğu fikrine inanmamaktadır. Sadece, herhangi bir özel felsefeye bağlı olmayan ve duruma uygun bir yaklaşım benimseyen herhangi bir kişinin, bu sürece başarılı bir şekilde katılması mümkündür (Feyerabend, 1999: 33). Kısaca Feyerabend bilim felsefesi ve yöntembilim konularında sık sık tartışılan "bilimsel yöntem" kavramına eleştiriler getirmiştir. Ancak burada önemli olan nokta, bilgi elde etme sürecinde belirli yöntemlerin getirdiği sınırlamaların varlığıdır. Bireyler

bilgi elde etme sürecinde özgür iradeleriyle istedikleri gibi davranmalıdır. Feyerabend, mevcut bilimsel yöntemleri dışlamamaktadır. Sadece, birçok seçenek arasından biri olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda Feyerabend, evrensel bir bilimsel yöntem kavramının aslında var olmadığını ve her araştırmanın kendine özgü bir yönetime dayandığını savunmaktadır. Feyerabend'e göre herhangi bir araştırmanın bilimsel ve güvenilir kabul edilebilmesi için tek bir yöntem veya kurallar dizisi bulunmamaktadır. Her proje, her teori ve her yöntem kendi içinde ve ele aldığı süreçlere uygun standartlarla değerlendirilmelidir. Herhangi bir koşul altında, evrensel ve kalıcı bir ölçüm aracıyla her boyutu ölçmek fikri ne kadar gerçekçi değilse, evrensel ve kalıcı bir yöntem fikriyle uygunluğun değişmez bir ölçüsü olduğu düşüncesi de o derecede gerçekçi değildir (Feyerabend, 2017: 136-137). Oysaki belirli bir ölçüde başarılı olan ve katı kurallara dayanan bir gelenek oluşturmak mümkündür. Ancak bu geleneği destekleyerek diğer yöntemleri reddetmek, bilgiye müdahale hakkını sınırlamak anlamına gelmektedir Dolayısıyla diğer yöntemlerden elde edilen sonuçları da dikkate alarak, bilgiyi müdahale etmeden değerlendirmek daha doğru olabilir. Ayrıca, bilim insanlarının dar bir perspektiften çıkarak, farklı yöntemleri ve perspektifleri de keşfetmeleri gerekmektedir (Feyerabend, 1999: 35). Dolayısıyla, bilimin mümkün olan en kapsayıcı ve açık bir şekilde ele alınması gerektiği fikri desteklenmektedir.

Bu doğrultuda Feyerabend, Viyana Çevresi'nin yöntembilimsel talebi olan "bir kuram, deneyle sınanmalı ve kabul edilmiş temel önermelerle çelişiyorsa reddedilmelidir" şeklinde ifade edilen *doğrulanabilirlik* ilkesini eleştirir. Ona göre doğrulanabilirlik ilkesi, kuramların bilinen olgularla tam bir uyum içinde olabileceği varsayımına dayanmaktadır. Ancak Feyerabend'e göre bu ilke ve uyum derecesini değerlendirme prensibi yeterli değildir. Feyerabend bu durumu, hastayı sadece bakteriden arındırması olmasına rağmen hastalığı tedavi etmeyen ilaçlara benzeterek, yararsız görmektedir (Feyerabend, 1999: 78).

Genel olarak Feyerabend, bilimsel yöntemin tek bir standardı olmadığını fikrini destekler. Bu düşünce, bilim insanlarının dar bir bakış açısı yerine farklı yöntemleri keşfetmelerini ve bilgiye müdahale etmeden daha kapsayıcı bir şekilde değerlendirmelerini teşvik etmektedir. Bu yaklaşım, bilimdeki dogmatizmi ve sınırlamaları azaltarak, disiplinin daha özgür ve yaratıcı bir şekilde gelişmesine yardımcı olabilir. Ancak, herhangi bir yöntemin kullanımı her zaman duruma ve koşullara uygun olmalıdır. Bilim insanları diğer yöntemlerden elde edilen sonuçları da dikkate alarak objektif bir şekilde bilgiyi değerlendirmelidir. Aynı zamanda Feyerabend, bilimsel yöntemin reddi sonucunda bilimde bir prensip boşluğunun ortaya çıkabileceği

ihtimaline karşı, bu boşluğa alternatif olarak önerdiği ilke ise, bilimde özgürlükçü bir yaklaşım savunan “ne olursa uyar” ilkesidir. Bu konu ayrı bir başlık altında daha detaylı ele alınacaktır.

5.3. Metafiziğin Konumu

Viyana Çevresi düşüncesinde, bilimin gözlemlenebilir olgulardan yola çıkarak ilerlemesi gerektiği ve metafizik görüşlerin reddedilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu doğrultuda tümevarıma dayalı bir düşünce sisteminin gerçek bilgiyi sağlayabileceği savunulmaktadır. Mantıksal pozitivistler, metafizik ya da varsayımsal kuramların güvenilirliği şüpheli gördükleri için bu düşüncelerden kaçınmaktadır (Feyerabend, 1996: 271).

Bu nedenle Viyana Çevresi filozofları, bilimsel alanda reform yapmayı ve bilimi metafizikten kurtarmayı amaçlamışlardır. Ancak Feyerabend’e göre, Çevre düşünürleri tarafından bu reformun kolay olmadığı ve metafizikle birlikte birçok gerçek keşfin gözden kaçabileceği anlaşılınca, bir ayırım yapılmıştır. Bu ayırma göre, bir buluşun gerçekleştiği genel koşullar vardır ve bilim insanları istedikleri gibi çalışabilirler, hatta metafiziğe dahi başvurabilirler. Bu koşullar, bilim kuramıyla ilgisi olmadığı düşünülerek tamamen psikolojiktir. Bu ayırım, bilim insanının başarısını getiren ve mantıkçıların engellemeye çalıştığı tüm ilginç hamlelerin bilim kuramından uzaklaştırıldığı anlamına gelir. Geriye kalan ise araştırmanın mantığıdır. Bu mantık, bilim kuramına ulaşamayan yolları keşfetmeyi, bir hipotezi veya teoriyi kontrol etmeyi veya doğrulamayı sağlar. Ayrıca bir teorinin doğrulanma süreci, teorinin ortaya çıkma süreciyle sıkı bir bağlantı içindedir ve her iki sürecin de ayrı ayrı ele alınması gerektiği savunulur. Araştırma süreci, ilk düşüncelerden ve sorunlardan başlayarak yeni bir teorinin kabul edilmesine kadar olan süreci ifade eder ve bilim kuramından ayrılır (Feyerabend, 2000: 230-231). Bu perspektifte, Viyana Çevresi filozofları bilimsel araştırmanın bir dizi adımını tanımlamış ve araştırmanın doğası ve bilim kuramıyla ilişkisini anlamak için çaba sarf etmişlerdir. Bu yaklaşım, bilimsel keşif sürecinde mantıksal ve kavramsal araştırmanın önemini vurgulamaktadır.

Feyerabend’e göre bu araştırma mantığıyla geliştirilen modeller, “bütün kargalar siyahtır” gibi basit önermelere dahi uymazlar. Buna rağmen bahsi edilen bu yaklaşım, belirli kavramların tutarlı bir şekilde hesaplanarak tanımlanabileceği fikrini desteklemek amacıyla Viyana çevresi filozofları tarafından kullanılmıştır. Ancak bu yaklaşım bilimin gerçek dünyadaki olaylara uygulanabilirliğini göz ardı etmektedir (Feyerabend, 2000:

231). Böylece Feyerabend hem bu bakış açısını eleştirmekte hem de metafizik düşünceye mantıksal pozitivistler kadar katı yaklaşmamaktadır.

Feyerabend düşüncesinde metafiziğin konumu epey karmaşık bir yapıda olsa da metafiziğin bazı yararlı işlevleri olduğunu düşünmektedir. Öncelikle Feyerabend'e göre metafizik olgular, bilimsel kuramların en ilkel aşamalarında yer alan ve doğrulanması zor olan düşünceleri ifade etmektedir. Ancak metafizik düşünceler, iyi doğrulanmış bilimsel bakış açılarıyla çelişiyorsa, bu çelişki onların faydalı olabileceğini gösterir. Bu fayda metafizik düşüncelerin, eleştiri amacıyla kullanılabilmesi anlamına gelir. Dolayısıyla, gözlem sonuçlarıyla veya iyi onaylanmış kuramlarla çelişen metafizik düşünceler, eleştirinin en makul hareket noktasını oluşturur (Feyerabend, 1996: 273). Yani metafizik, bilimsel düşünceleri sorgulama, eleştirme ve yeni bakış açıları sunma işlevine sahiptir.

Ayrıca Feyerabend, iyi bir deneycinin sadece kuram ve doğrulama ile yetinmeyip eleştirileri dikkate alarak yeni kavramlar geliştirmeye çalışması gerektiği ifade etmektedir. Kuramın oluşturulması zaman alan bir süreçtir ve ilk adım genel varsayımların ortaya konmasıyla başlar. Bu noktada Feyerabend, deneycinin eleştirel bir metafizikçi olması gerektiği vurgular, çünkü her türlü metafizik reddedilmek yerine eleştirilerek kuramların gelişmesi sağlanabilir (Feyerabend, 1996: 275). Görülmektedir ki Feyerabend, bilimsel yöntemlerin esnek ve çeşitli olması gerektiği anlayışı ile metafizik gibi bilim dışı unsurlarında önemini vurgulamıştır. Metafiziği farklı düşüncelerin bilimsel ilerlemeye katkıda bulunabileceği ve bilimde sınırları zorlayabileceği bir alan olarak görmüştür.

5.4. Olgu-Teori İlişkisi

Viyana Çevresi düşünürleri, bilimsel önermeleri teorik ve gözlemsel olarak ikiye ayırır. Teorik terimlerin anlamı, gözlem temelli köklerden teoriye doğru yavaş yavaş anlamın yayılması olarak ifade edilir. Ancak Feyerabend, gözlemlerin anlamının olmadığını ileri sürer ve anlamın teoriden gözleme doğru ilerlediğini iddia eder. Ona göre deneyciler, büyük miktarda örtük bilgiyle hareket ederler. Sadece doğanın ne söylediğini kaydetmekle kalmazlar, aynı zamanda ekipmanlarını kullanır ve sınırları zorlarlar. Ekip tarafından yayınlanan raporlar, ekip üyeleri tarafından titiz bir şekilde değerlendirildikten sonra sezgisel yargılarla birlikte sunulur. Feyerabend'a göre bu raporlar "uzlaşmalar içeren politik belgelerdir" ve yoğun bir baskı altında hazırlanırlar (Kaya Keha, 2017: 20). Bu nedenle Feyerabend, bu raporların objektifliğine ve bilimsel doğasına şüpheyile yaklaşır.

Feyerabend, deneylerin teorik varsayımlarla birlikte ortaya çıktığını ve teorisi olmayan bir deneyin anlamsız olduğunu savunmaktadır. Bir öznenin teorik bilgisinin eksik olduğunda en basit eylemleri bile gerçekleştiremez hâle geldiği ve duyuşal dünyasının dağıldığı belirtmektedir (Feyerabend, 1999: 191). Bu bağlamda Feyerabend, gözlem önermelerinin teoriden önce gelmediği, aksine teorilerin önceden kabul edildiği ve olguların da teorilerden önce ortaya çıktığı görüşünü benimser. Ayrıca olgu ve teori arasında bir uyum değil, tam tersine bir uyumsuzluk bulunur. Kısacası Feyerabend, Viyana Çevresi'nin bilimsel yöntemi olguların toplanması ve ardından teoriye ulaşma şeklinde anlamlandırmasına karşı çıkar. Feyerabend'in perspektifine göre, teoriler hiçbir zaman olgulara dayanmaz ve olgular tam anlamıyla teorileri desteklemez (Kaya Keha, 2017: 22). Feyerabend'e göre bilimsel ilerlemenin en iyi şekilde sağlanması, çeşitli teorilerin ve metodolojilerin serbestçe keşfedilmesine ve kullanılmasına dayanmalıdır.

5.5. Bilimde Yeni Bir Perspektif: Feyerabend'in Çoğulculuk Anlayışı

Feyerabend, çağdaş bilimin hastalıklı olduğunu düşünür ve bunun kanıtını, bilimin çağdaş dünyada baskıcı ve insanları köleleştiren bir rol oynamasıyla ortaya koymaya çalışır. Ona göre bilim, insanlığın mutluluğuna hizmet etmek için vardır ve bilimin değeri, insanların özgürleşmelerine katkı sağlamasıyla ölçülmelidir. Ancak çağdaş bilim, insanların özgürleşmesine ve mutluluğuna katkıda bulunmak yerine diğer kültürel gelenekleri ortadan kaldıran, insanları kendisine bağımlı hâle getiren bir yapıya sahiptir. Feyerabend, bilimin hayatımızın her alanına girdiğini belirterek, çeşitli kötüye kullanımları, teknolojinin neden olduğu çevresel sorunları ve Batı dışı kültürlerin yok edilmesini eleştirir. Feyerabend, hastalıklı olarak nitelendirdiği bilimi, tedavi etmek için tek bir yöntem olduğuna inanmak yerine, hastalığın teşhis edilmesi için farklı yaklaşımların kullanılması gerektiğini savunur (Cevizci, 2012: 202). Bu bakış açısı Feyerabend'in bilim tasarımında çoğulculuk anlayışının hâkim olmasına neden olmaktadır.

Aynı zamanda Feyerabend'in çoğulculuk anlayışı, Viyana Çevresi'nin monist bilim anlayışına yönelik eleştirel bir bakış olarak da düşünülebilir. Viyana Çevresi, bilimsel çalışmalarda sadece gözlem ve deneylere dayalı yöntemleri kabul eden ve bilimsel bilginin sınırlarını belirleyen bir yaklaşımı benimsemiştir (Cevizci, 2012: 179). Bu yaklaşıma göre, bilimde kullanılacak yöntemler ve kurallar önceden belirlenmiş ve katı bir şekilde uygulanmalıdır.

Bu ifadeler doğrultusunda çoğulculuk anlayışı, Feyerabend'in görüşleri bağlamında üç ana başlık altında incelenecektir.

5.5.1. Disipliner oğulculuk

Feyerabend, bilimin insanın 6zg6rl6ę6 ve hayata sahip çıkma kapasitesiyle bağlantılı olduğunu vurgular. Bilim, eski tarihlerde insanların 6zg6rleğme amacına hizmet etmiştir. Bilim, otoriteye ve batıl inançlara karşı m6cadelede 6nemli bir rol oynamış ve insanlar, eski ve katı d6ř6nce biçimlerinden bilim sayesinde kurtulmuştur. Bilimden beklenen de bu 6zg6rleğme amacına hizmet etmesidir. Ancak Feyerabend'a g6re g6n6m6zde insanlar, bilimi putlaştırarak ve ona k6lece bağlanarak, bilimin kendisi için bir kurtuluş aracı olduğu XVII. ve XVIII. y6zyıllarda kazandığı entelekt6el 6zg6rl6ę6n6 kaybetmiştir (Cevizci, 2012: 203).

Feyerabend, bilimin mutlak g6 olarak kabul edilmemesi ve y6ksek bir stat6 bahēedilmemesi gerektiğini savunur. Ona g6re, bilim diğer disiplinlerle birlikte çalışarak, ideolojik veya dini bir stat6ye yerleştirilmeden, eleştirel bir g6zle değerlendirilmelidir. Aynı zamanda, bilimin yanında efsane, din, sanat, felsefe, astroloji gibi farklı disiplinlerin de değerli olduğunu ve bu alanlara y6nelik bir eğitim sisteminin kurulması gerektiğini 6ne s6rer (Cevizci, 2012: 203-204). Bu fakt6rler de disiplinler çoğulculuğun bir 6rneği olarak g6sterilebilir. Bu doğrultuda Feyerabend, temelde g6receliğe dayanan ve bilimlere etkili bir şekilde uyarlamaya çalıştığı d6ř6nce ile 6zg6r bir toplumun oluşumunu amaçlamıştır. 6zg6r bir toplum, bir kilise ya da bilimsel bir mezhep gibi tek bir inanç ya da grup tarafından çoşkuyla bir arada tutulan bir birlik değildir. Tam tersine, 6zg6r bir toplum, her bireyin ve her grup 6yesinin değerli kabul edilen d6ř6nceleri ve duygularıyla doldurduğu açık bir alana sahip soyut bir yapıdır (Feyerabend, 2000: 14). B6ylece Feyerabend, insan 6zg6rl6ę6 ve mutluluk gibi konularda birçok farklı disipline eşit mesafede olunması gerektiğini savunarak, zamanla diğer disiplinlerin de bilim gibi mutlak bir g6 olmasının 6n6ne engel koymaktadır.

Sonuç olarak Feyerabend'in disiplinler çoğulculuk yaklaşımı, bilimi mutlak bir g6 olarak değil, diğer disiplinlerle birlikte eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi gereken bir araç olarak g6rmemiz gerektiğini vurgular. Bu yaklaşım, farklı disiplinlerin bir arada bulunduğu bir toplumun oluşumuyla 6zg6rl6ę, çeşitlilik ve demokrasiyi teşvik eder.

5.5.2. Teorik oğulculuk

Feyerabend, teorik çoğulculuk yaklaşımında tek bir doğru teorinin diğer b6t6n teorilerin yanlış olduğunu ima ettiği teorik monizme karşı çıkar. Ona g6re d6nya, farklı şeylerden oluşur ve tek bir doğası olduğunu varsaymak için bir neden bulunmamaktadır. Bilim insanları ve farklı disiplinlerin icracıları, araştırmalarıyla d6nyayı inşa ederler ve

bu çoğul niteliği ortaya çıkarır. Feyerabend'e göre olgularla teoriler arasında sıkı bir ilişki vardır ve bir olgunun ortaya çıkarılmasında teoriler etkilidir. Ancak belirtmelidir ki teoriler bilgi elde etmenin tek yolu değildir. Ayrıca bir teorinin alternatifi olmadan ortaya çıkarılmayan ve alternatif teoriler tedavülden kalkar kalkmaz yok olan olgular bulunmaktadır. Savunulan her teori yeni verileri gün ışığına çıkaracak ve hatalı teoriler sadece bu yeni verilerle yanlışlanabilecektir. Teorilerin çoğaltılması eleştiri gücünü artırır ve bilime yararlıdır (Cevizci, 2012: 204-205).

Özetle Feyerabend'in teorik çoğulculuk yaklaşımı, tek bir doğru teorinin varlığını reddeder ve bilgi elde etme sürecinde teorik çeşitliliğin önemini vurgular. Bu çoğulluk, bilimsel ilerlemeyi teşvik eder, eleştiri gücünü artırır ve yeni bilgiye ulaşmayı sağlar.

5.5.3. Metodolojik Çoğulculuk

Feyerabend, bilimsel araştırmalarda belirli bir bilgi edinme yöntemine kesin bir gözle bakmanın gereksiz olduğunu savunur. Ona göre bilimlerdeki hedef, yöntembilimsel standartları bir kenara bırakarak “ne olsa uyar” prensibine güvenmektir. Feyerabend, bilimsel bilginin gelişimi için çeşitli yöntemlerin ve yaklaşımların kullanılması gerektiğini öne sürer ve herhangi bir sınırlama getirilmesini reddeder (Feyerabend, 2000: 13-14). Bu doğrultuda metodolojik çoğulculuk anlayışı çerçevesinde geliştirilen “ne olursa uyar” ve modern bilimin tek tip anlayışının bir ürünü olan tümevarım ilkesine alternatif sunulan “karşı tümevarım” ilkelerinden bahsetmek yararlı olacaktır.

5.5.3.1. Bilimin Tek İlkesi: “Ne Olsa Uyar”

En şaşırtıcı şeyler büyük keşiflere yol açar. Sadece kesin olarak tanımlanmış bir patikada gezinerek bir şeyler bulunabileceğini düşünenler yanılıyor. Ne tür bir saçmalığın yeni bir keşfe veya kavrayışa yol açacağını öngöremezsiniz. Bir hareket sadece, içinde yaşadığımız zamanki genel görüşe göre 'saçma'dır. Örneğin, katı toprak üzerinde durduğumuzu varsayalım. Bu bizim ilk ve en temel deneyimimizdir. Anaksimandros Dünya'nın boşluğun ortasında asılı olduğunu söyler. Bu sarsıcıdır, bir düşünün: Hiçbir şey boşlukta öylece asılı durmaz, yani eğer buraya ortaya bırakırsanız, düşecektir. Yine de Anaksimandros o ağır koskoca Dünya'nın havada asılı durduğunu söyler. Modern standartlarla ölçüldüğünde, bu anarşi miydi? Kesinlikle öyleydi. Fakat gelişti ve bir yerlere vardı. Dolayısıyla, 'her şey uyar' sadece 'hayal gücünü sınırlama' anlamına gelir, çünkü çok saçma bir fikir çok somut sonuçlara yol açabilir (Feyerabend, 2015: 127-128).

Feyerabend, *Bilimin Tiranlığı* adlı eserinde çoğulcu bilim tasarımının dayandığı en önemli ilke olan “ne olsa uyar” ilkesini yukarıdaki sözleri ile bu şekilde özetlemiştir. Böylece Feyerabend, yalnızca kesin olarak tanımlanmış bir patikada gezinerek keşif

yapmanın mümkün olmadığını, saçma gibi görünen bir fikrin bile somut sonuçlara yol açabileceğini vurgulamaktadır. Anaksimandros'un "dünyanın havada asılı olduğu" fikri gibi ilk bakışta anarşik görünen bir fikir bile sonunda gelişebilir ve başarılı olabilir. Bu nedenle "ne olsa uyar" ilkesi, hayal gücünü sınırlamama anlamına gelir ve bilimde saçma gibi görünen fikirlere bile açık olunması gerektiğini vurgular.

Feyerabend, yöntem-bilimsel kuralların kişilere, daha önce denenmiş ve yanlışlanmış teoriler arasında tercih yapma imkânı sağlaması gerektiğini düşünmektedir. Buna ek olarak, kanıtların doğrudan kuramları yargılamasına izin verilmeden önce kanıtlardan dönülebilmesi, kuramların deneysel içeriğinin azaltılması ve başarısız şeylerin bırakılması gerektiğini savunmaktadır. Feyerabend ayrıca yeni kuramla sıkı sıkıya belirlenmiş olgular arasında çelişkiler görüldüğünde, çelişkiyi doğuran "gizli ilkeleri" bulmanın daha iyi bir yaklaşım olduğunu düşünmektedir. Bu görüşleri ile birlikte, Feyerabend, "değişmez yöntem" ve "değişmez bir usallık kavramı" düşüncelerinin savunulamayacağına inanmaktadır. Bu nedenle bilimde ilerlemeyi engellemeyen tek ilkenin "ne olsa uyar" mantığına dayalı olduğunu savunmuştur (Güzel, 1996: 16). Böylece Feyerabend, bilgi elde etme ve bilimsel ilerleme sürecinde tek bir yöntemin sınırlayıcı etkilerine karşı çıkmaktadır. Bununla birlikte Feyerabend, "ne olsa uyar" ilkesinin kendi inandığı bir felsefe olmadığını açıklar. Ona göre bu ilke, aslında akılcının içinde bulunduğu durumun "alaycı" bir özeti olarak görülebilir. Feyerabend, bu ilkenin boş, yararsız ve saçma bir ilke olduğunu kabul eder ancak yine de bir ilke olarak kabul edilebileceğini ifade eder. Bu ilkenin bilimsel aklı dışlayacağını savunanlara karşı ise Feyerabend'in bir yanıtı vardır: " 'ne olsa uyar' ise bilimsel akıl da uyar" (Güzel, 1996: 17). Bu yanıt ile Feyerabend, bilimde esnek ve tüm yöntemleri kapsayıcı bir anlayış ortaya koymuştur. Eleştirilerde sıklıkla dile getirildiği üzere, kendisinin bilim düşmanı olduğu iddiaları yanlış bir anlam taşımaktadır. Feyerabend, herhangi bir kuram veya olguyu reddetmek yerine, onları kapsayıcı bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu nedenle düşünceleri, tüm fikirleri olduğu gibi bilimi de kapsayan bir yapıya sahiptir.

"Ne olsa uyar" ilkesi, bilimsel yöntemde herhangi bir kural veya standart olmaması gerektiğini ve her türlü teori, yöntem veya yaklaşımın kullanılabileceğini savunur (Feyerabend, 1999: 43). Feyerabend'e göre bilim insanları, yeni araştırma alanlarına girdiklerinde teorilerini ve araçlarını yenileyerek ilerleme kaydederler. Aynı zamanda bu süreçte standartlarını, yöntemlerini ve akılcılık ölçütlerini değiştirirler. Feyerabend'in bu savı tarihseldir; genel felsefe ve mantıkta her ne kadar sağlam bir temele oturtulmuş olsa dahi, herhangi bir kuralın hiçbir zaman ihlal edilmemiş olması

gibi tek bir kural yoktur. Bununla birlikte bu ihlaller, bilgisizlik veya dikkatsizlik sonucu ortaya çıkmaz. Son zamanlarda yapılan bilim tarihi ve felsefesi tartışmalarında dikkat çeken noktalardan biri; antik Yunan’da atom teorisinin keşfi, Kopernik Devrimi, modern atom teorisi gibi olayların, bazı düşünürlerin belirli “açıkça” kurallara uymayı reddetmeleri veya bu kuralları istemeden ihlal etmeleri sonucunda ortaya çıktığının fark edilmesidir (Feyerabend, 2017: 136-137). Tam da bu noktada “ne olsa uyar” ilkesi, tüm bu bilinçli kural ihlallerinin ilkesel dayanağı olmaktadır. Aynı zamanda bu ilke, Popper’in eleştirel rasyonalizm olarak adlandırdığı yaklaşımının bir sonucudur. Kendisi bir bilimsel yöntem profesörü olmasına rağmen Popper, bilimsel yöntemin her durumda uygulanabilir olmadığını savunmuştur. Bu ilke, Popper’in eleştirel usçuluk adını verdiği felsefi yaklaşımının bir yansımasıdır (Feyerabend, 1996: 183). Çünkü Feyerabend, Popper’in eski bir öğrencisi olarak bahsi edilen bu görüşlerden oldukça etkilenmiştir.

Sonuç olarak “ne olsa uyar” ilkesi, bilimsel ilerleme için çeşitliliğin ve farklılıkların önemini vurgulayan bir düşünceye dayanır. Bu nedenle, bilim topluluğu içinde farklı düşüncelerin ve yaklaşımların özgürce ifade edilmesi, tartışılması ve test edilmesi, bilimsel ilerlemeyi hızlandırır ve yenilikçi çözümler sağlar. Feyerabend, bilimde sadece önceden belirlenmiş bir yolu izlemenin önemli keşiflere yol açamayacağını savunur. Görünüşte saçma fikirlerin bile somut sonuçlara yol açabileceğini öne sürer. Yaratıcı olma anlamına gelir ve hatta görünüşte saçma görünen fikirler bile bilimsel araştırmalarda dikkate alınmalıdır. Bilimsel yöntemlerin sıkı kurallarla sınırlanmaması gerektiğine ve bireylerin test edilmiş ve çürütülmüş teoriler arasından seçim yapma özgürlüğüne sahip olmaları gerektiğine inanır. Kanıtların yeniden değerlendirilmesine izin vermeden önce teorilerin yargılanmasının yanlış olduğunu savunur ve değerlendirme sonucu başarısız girişimlerin terk edilmesi gerektiğini söyler. Feyerabend, hatalı teorileri doğrudan reddetmek yerine, yerleşik gerçeklerle çelişkiye neden olan gizli ilkeleri bulmanın daha iyi bir yaklaşım olduğunu öne sürmektedir. Son olarak bilimsel araştırmayı tek bir yöntemle sınırlamanın ilerlemeyi engelleyebileceğini ve “ne olsa uyar” mantığının bilimsel aklı da dışlamadığını savunur.

5.5.3.2. Karşı Tümevarım: Bilimde Tek Tipleşme Engeline Karşı Alternatif Yaklaşımlar

Bilimsel yöntemde teoriler, deney sonuçlarına göre değerlendirilir. Eğer teori, deney sonuçlarıyla uyumluysa teori desteklenir. Ancak uyuşmuyorsa teoriyi değiştirme ihtiyacı doğmaktadır. Bu kurala karşı geliştirilecek karşı-kural ise kabul edilmiş

teorilerle uyuşmayan hipotezler oluşturmayı ve geliştirmeyi destekler. Yani karşı-kural kavramı, bilimsel araştırmalarda kabul edilmiş kurallara meydan okuyarak, farklı sonuçlar elde etmeyi amaçlamaktadır (Feyerabend, 1999: 44). Böylece yeni bilimsel gelişmelerin önü açılabilir.

Feyerabend'e göre bilimde genel kabul gören tümevarım kavramı, bilim insanlarını veri işlemcilerine dönüştürmüştür. Bu durum, bilim insanlarının yaratıcı düşünme ve yaratıcılık yeteneklerini kısıtlar ve bilim insanlarını sadece verileri toplayarak teoriler oluşturmakla görevli bireyler haline getirir. Feyerabend, bilim insanlarının sanatçılara benzediğini belirtmiş ve yaratıcılık ile sıçrama yeteneklerinin bilimde başarı için önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle tümevarımın sınırlamalarıyla sınırlı kalmak yerine, özgür bir ortamda çalışarak yaratıcı fikirler ve sıçramalarla gerçekliği keşfetmek gerektiğini savunmaktadır. (Feyerabend, 2012: 24). Bu nedenle Feyerabend, bilimde tek tip ilke ve yöntemlerin getireceği sınırlamadan kurtulmak adına, çoğulcu bir yöntem arayışına girmiştir. Bu arayış neticesinde Feyerabend, bilimin karşı-tümevarım yöntemiyle ilerleyebileceğini savunmuştur. Bu yöntemle göre, bir kuramın çürütülmesi için bu kurama uymayan başka bir kuram kullanılmalıdır. Bu doğrultuda bilim insanları görüşlerini açıkça ifade etmeli ve çeşitli görüşleri karşılaştırmalıdır. Başarısız olan görüşler bir kenara atılmak yerine geliştirilmelidir. Feyerabend, tarihteki bilim kahramanlarının da karşı-tümevarımı kullandığını belirtir ve kuramsal bir temellendirmenin gerekli olmadığını savunur (Güzel, 1996: 17). Feyerabend bu konuyu *Yönteme Karşı* kitabında şöyle izah etmektedir:

En katı bilimsel “olguların” bile, onları birer olgu yapan değerleri boşa çıkaracak bir takım kararlarla ve/veya onların yerine farklı türde olgular koyacak bir araştırmayla tepetaklak gidebileceğini görürüz. Bu yeni bir usul değildir. Parmenides'ten, XX. yüzyıl maddecilerine (diyalektikçi olmayan) çeşitli felsefeciler, Galileo ve Descartes'ten Monod'a çeşitli bilim adamları bu usulü insan hayatının nitel çehrelerini değersizleştirmekte ve sırf görünüş olduklarını ispatlamakla kullanmışlardır. Ancak bilimi desteklemek için kullanılacak her şey, ona karşı da kullanılabilir. Fiziksel ölçüm araçlarımızın bir fiziksel bölgeden (bir tarihsel dönemden) diğerine değiştiği ve değişmesi gerektiği gibi, “gerçekliği” “görünüşten” ayıran (kültürel) ölçüm araçları da bir kültürden diğerine veya bir tarihsel evreden diğerine değişir ve değişmelidir (Feyerabend, 1999: 294).

Böylece karşı-tümevarım yöntemi, sürekli olarak artan seçeneklerin denizinde birbirleri ile çelişen ve ölçülemeyen fikirlerin karşılaştırılması yoluyla bilincin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Feyerabend'e göre karşı-tümevarımcı yöntemin gelişimi, çeşitli sorulara da neden olmaktadır. Bu sorular arasında karşı-tümevarımın, tümevarımdan daha makul olup

olmadığı, kullanımının özendirici durumları var mı, lehine ve aleyhine argümanlar nelerdir gibi sorular yer almaktadır. Feyerabend, öncelikle kabul edilmiş ve güçlü bir şekilde doğrulanmış teoriler ile uyumlu olmayan varsayımlar geliştirerek karşı-tümevarımcı yöntemi inceler. Ortaya çıkan sonuç ise, bir teoriyi çürütebilecek kanıtların genellikle o teoriye doğrudan uymayan alternatif bir teori ile ortaya çıkacağıdır (Feyerabend, 1999: 45). Yani bir teorinin yanlış olduğunu göstermek için onunla çelişen bir başka teori veya kanıt gerekmektedir. Bahsi edilen bu husus, çoğulcu bir yöntembilim benimsemenin önemine vurgu yapmakta ve fikirleri deneyden ziyade başka fikirlerle karşılaştırarak geliştirme gerekliliğini savunmaktadır. Öncelikle bilim insanları eski görüşleri inceler ve modern görüşler ile karşılaştırır. Bu sayede ideal bir görüşe doğru ilerler ve alternatif görüşlerin sürekli olarak rekabetiyle insan bilincinin gelişmesine katkıda bulunur (Feyerabend, 1999: 45). Burada üzerinde durulan fikir, tarihsel zemine dayanan bilimsel bir diyalog ortamı oluşturulması gerektiğidir. Çünkü geçmişteki deneyimler ve bilimsel gelişmeler, gelecekteki bilimsel anlayışı etkiler ve geliştirir. Başka bir ifadeyle Feyerabend, bilimde tek bir doğru teorinin varlığını kabul etmemektedir. Dolayısıyla, gözlemler, olgular ve deney sonuçlarıyla uyumsuz olan teorilerin de bir yeri olduğuna inanmaktadır. Ancak sorun, kuram ve gerçeklik arasındaki uyumsuzlukların nasıl çözüleceği konusundadır. Gözlem raporları ve deneysel sonuçlar, kuramsal varsayımlar içerebilir veya bu varsayımları öne sürebilir. İnsan duyularının doğru olabileceği gibi yanıltıcı da olabileceği kabul edilmektedir. Bilimsel yöntemin önyargılardan arındırılmış olması gerektiği düşünüldüğünden, bilim insanları malzemelerini analiz ile değil, karşılaştırma ile bulmaktadırlar. Çünkü bilimde kullanılan ilkelerin test edilmesi zor olabilir. (Feyerabend, 1999: 46-47). Aynı zamanda Feyerabend, karşı-tümevarım ilkesini savunarak Viyana Çevresi'nin bilim görüşü olan; bilimin olguları toplayarak ve biriktirerek kuramlar oluşturduğu ve bu birikimin yığılmalı bir şekilde ilerlediği *Tümevarım* ilkesine de karşı çıkmış olmaktadır. (Saygılı, 2015: 212-213). Çünkü Feyerabend'e göre Viyana Çevresi'nin savunduğu bu ilke, eksik ve kısıtlayıcıdır. Onun perspektifinde, bilimsel ilerleme sadece bu dar metodolojiye bağlı kalmakla sınırlı kalmamalıdır. Feyerabend burada, bilimde birden fazla yöntem ve yaklaşımın kullanılmasının önemini vurgular ve çeşitlilik içeren bir bilimsel araştırmanın gelişimi teşvik ettiğini savunur.

Sonuç olarak Feyerabend, bilimsel yöntem hakkındaki görüşlerini ve tümevarım yaklaşımının sınırlamalarını tartışırken karşı-tümevarım ilkesini kullanmaktadır. Ona göre, tümevarım yaratıcılığı sınırlar ve yeni fikirlerin ve bilimsel keşiflerin gelişimini kısıtlar. Bu nedenle kabul edilen kurallara meydan okuyan ve alternatif ilkeleri teşvik

eden çoğulcu bir yaklaşım önermektedir. Feyerabend, bilimsel gerçeklerin farklı araştırma yöntemleri ile tersine çevrilebileceğini ve “gerçekliği” “görünü”ten ayıran kültürel ölçüm araçlarının zaman içinde ve kültürler arasında değişebileceğini savunur. Buna ek olarak, başarısız teorilerin bir kenara atılmaması, aksine daha da geliştirilmesi gerektiğini iddia eder. Feyerabend, karşı-tümevarım yöntemini kullanarak, kabul edilen bir teoriye meydan okumak için verilere uymayan bir teorinin kullanılmasını önermektedir. Bu, bilimsel toplulukta çeşitli tartışmalara yol açabilir ancak Feyerabend’e göre bu tür tartışmalar, bilimsel ilerlemeyi teşvik edebilir. Bu nedenle Feyerabend, bilimde alternatif görüş ve yöntemlerin ortaya çıkmasına izin veren özgür ve yaratıcı bir ortamı savunur. Bu görüşler, bilim tarihinde önemli bir tartışma konusu olmuştur. Bazı eleştirmenler, Feyerabend’in görüşlerinin bilimde anarşizmi teşvik ettiğini iddia ederken, diğerleri onun bilimdeki özgürlükçü yaklaşımının yeniliklere yol açtığını düşünmektedirler. Bu doğrultuda Feyerabend’in bilgi kuramsal anarşizm düşüncesinden bahsetmek de, bilim görüşlerindeki asıl maksadı kavramak bakımından yararlı olacaktır.

5.6. Çoğulculuk Anlayışı ve Karşı Tümevarımın Devrimci Kurallar Olarak Sunulma Nedeni

İdealizme göre bazı eylemlerin sonuçları ne olursa olsun yapılması akılsal ve uygundur. Bu eylemler, din düşmanlarını öldürmek, tutarsızlıkları gidermek ve ilerlemeci araştırma programlarını desteklemek gibi örnekler verilebilir. Akılsallık, evrensel kurallar ve standartlar yaratır ve ruh halinden, bağlamdan ve tarihsel koşullardan bağımsızdır. Ancak, bu idealizmin biraz daha karmaşık bir versiyonu vardır ve artık akılsallığın evrensel olduğu iddiası öne sürülmez. Bunun yerine hangi eylemin hangi bakımdan akılsal olduğunu ifade eden şartlı kurallar ve anlatımlar vardır (Feyerabend, 2017: 48). Bu idealizmin karmaşık versiyonu, eylemlerin akılsallığının bağlama, tarihsel koşullara ve ruh hâline göre belirlendiğini ileri sürmektedir

Birçok eleştirmen Feyerabend’i bilindik kurallar ve referansların yerine karşı-tümevarım ve çoğulculuk gibi daha yenilikçi prensipler koyduğunu öne sürerek, idealist bir çizgide görmektedir. Ancak Feyerabend niyetini “bir dizi genel kuralın yerine başka bir kurallar dizisi koymak değil, okuru yöntemlerin, en apaçık olanların bile sınırları olduğuna ikna etmek” (Feyerabend, 2017: 49) olarak tanımlamıştır. Feyerabend’e göre “bu sorunlar, standartlarda yapılacak bir değişiklik değil, akılcılık konusunda tümünden farklı bir bakış açısı edinmekle” çözülebilir (Feyerabend, 2017: 49). Feyerabend’in önerdiği bu bakış açısı, insanların farklı bağlamlar ve tarihsel koşullar altında nasıl

farklı yollarla akıllıca hareket edebileceğini kabul ederek, çoğulculuk ve karşı-tümevarımın önemini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, bilim ve diğer alanlarda çeşitli yaklaşımların ve yöntemlerin kullanılmasını teşvik ederek, yenilikçi ve yaratıcı düşüncelerin gelişimine katkıda bulunabilir. Bu aynı zamanda, toplumda çeşitlilik ve farklılıkların kabul edilmesini ve takdir edilmesini teşvik ederek insanların daha hoşgörülü ve anlayışlı bir toplumda bir arada yaşamasına yardımcı olabilir.

Feyerabend'in görüşleri, bilimdeki gözlemler ve kuramlar arasındaki uyumsuzluk ve yöntembilimsel kuralların nesnel bir şekilde ayırlamayacaklarına dair fikirleri dâhil olmak üzere incelenmektedir. Feyerabend, bilim insanlarının elindeki malzemenin, yasaların, deneysel sonuçların, matematiksel tekniklerin ve önyargıların belirsiz olduğunu ve bilinmeyen bazı ilkelere bulaşmış olabileceğini öne sürmektedir. Ayrıca, gözlemlerin oluşturduğu terimlerin, gerçek ve yanıltıcı görünüşlerin birbirinden ayrıştırılmasında bile şüphe götürür görüşlerin etkisi altında kaldığına dikkat çekmektedir (Feyerabend, 1999: 79-81). Bu bağlamda, Viyana Çevresi'nin mantık ve bilimsel yöntemlerin kesinlik ve objektiflik ilkesine dayandığı yaklaşımına katılmamaktadır.

Feyerabend, gözlem dillerinin geçmişteki kurgusal katmanlara sıkı bir şekilde bağlı olabileceğini ve duyuşal izlenimlerin dahi, algılayan organizmanın fizyolojik tepkisini ifade eden, nesnel bir karşılığı olmayan bileşenler içerebileceğini belirtmektedir (Feyerabend, 1999: 79-81). Yani dilimizde kullandığımız ifadeler veya kavramlar, geçmişteki kültürel veya sosyal etkileşimlerden kaynaklanan hayal gücüne veya kurgusal unsurlara dayanabilir. Ayrıca duyuşal izlenimlerimizin dahi, algılayan organizmanın fizyolojik tepkisini ifade eden ancak somut bir gerçeklik karşılığı olmayan bileşenler içerebilir. Özetle bazı deneyimlerimizi anlatırken kullanılan dil veya ifadeler, tam olarak objektif gerçekliği yansıtmayabilir ve içerdikleri kurgusal unsurlarla ilişkili olabilir.

Sınanabilir olan sonuçların çıkarsanabilmesi için gerekli yardımcı öncüllerin olduğunu ve Kopernik hipotezinin durumunda, bu hipotezin icadı, savunması ve kısmi doğrulanması hemen hemen tüm yöntembilimsel kurallara aykırı olduğu örnek olarak verilmektedir (Feyerabend, 1999: 80-81). Bu ifade, bilimsel keşiflerin bazen alışlagelmiş yöntemlere uymadan, öncüllerin ve keşif sürecinin birbiriyle etkileşim halinde olduğu bir dizi adımdan geçebileceğini ve bilimsel ilerlemenin bazen kurallardan saparak gerçekleşebileceğini öne sürmektedir.

5.7. Bilim ve Akılcılık

Modern bilim söz konusu olduğunda akılcılık (rasyonalizm) kavramı, doğru ve güvenilir sonuçlara ulaşmak için temel bir araç olarak kabul edilir. Akılcılık, evreni bütünsel olarak anlamak ve bireysel ile toplumsal yaşamı akıl ilkelerine göre düzenlemeyi amaçlayan bir yaklaşımdır (Cevizci, 1999: 30). Ancak Feyerabend'e göre akılcılığın tanımlanabilir bir içeriği bulunmamaktadır ve akılcılık, belirli bir grup insan tarafından sunulan ilkelerden başka, insanlığa somut bir öneri sunamaz (Feyerabend, 2012: 22). Örneğin ilk Hıristiyanların içerisindeki bazı entelektüeller için bilinircilik² olgusu renkli bir hiyerarşiye ve sıra dışı gelişmelere sahip olduğu için Feyerabend'e göre akıldışıdır. Günümüzde ise akıldışı davranışlar, örneğin astrolojiye inanmak, yaratılışçılığa inanmak veya bazı gruplar için zekânın kalıtsal olduğuna inanmak gibi anlamlara gelmektedir (Feyerabend, 2012: 19-20). Özetle akılcılığın anlamları, tarihsel süreçlere ve çeşitli kültürlerle göre değişiklik gösterebildiği için bu kavram muğlaktır.

Feyerabend, batı uygarlığında önemli bir rol oynayan "akıl" veya "akılcılık" kavramının maddi ve formel anlamdaki farklı formlarını tartışmaktadır. Maddi anlamda akılcı olmak, belirli fikirlerden uzak durmak ya da belirli fikirleri benimsemek anlamına gelmektedir. Formel anlamda akılcı olmak ise belirli bir yöntemi savunmak ve takip etmek demektir. Feyerabend'e göre deneyci bir kişi, deneyin sonuçlarının açıkça ona uymadığını gösterdiği görüşlere hala inanmayı akıldışı bulurken, teorisyen bir kişi temel ilkeleri gözden geçirenlerin her fırsatta eleştirilere açık olduğunu düşünerek akıldışı tutumlarını gülümseyerek izlemektedir (Feyerabend, 2012: 19). Bu nedenle "akılcı" veya "akıldışı" ifadelerinin bilimsel araştırmaları etkilemesine izin verilmemelidir. Çünkü bu kavramlar, genellikle belirsizdir ve tam olarak açıklığa kavuşturulmamışlardır. Ayrıca uygulamaya konulmaya çalışılırsa beklenenden farklı sonuçlar doğurabilir. Çünkü Feyerabend'e göre "akıldışı" yöntemler bizi sık sık başarıya götürürken "akılcı" yöntemler büyük sorunlara yol açabilir (Feyerabend, 2012: 19-20). Ayrıca zaman içinde görüşler ve kabuller değişebilir. Misal, günümüzde kabul gören akılcı görüşlerin, geçmişte akıl dışı olduğu veya tam tersi durumlar yaşanabilir. Bu örneklerden biri "Kopernikçilik"tir. Feyerabend, Kopernikçiliğin günümüzde kabul edilen iyi bir teori olduğunu varsayarsak akıldışılığın da iyi bir şey olduğunu kabul etmemiz gerektiğini savunmaktadır. Çünkü XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllarda akıl hükümsüz kılındığında bilimin nasıl geliştiği ve Kopernikçilik gibi bilimsel sistemlerin

---

² Bilinircilik: Tanrı ve İnsan arasındaki ilişkiyi kurgusal bilgilere bağımlı kılan öğretilerin ortak adı.

ortaya çıktığını hatırlatmaktadır. Bu nedenle Feyerabend, insanların eğilimlerinin akla karşı gelmesine izin vermenin hayatın sınırlamalarını azaltarak bilimin fayda sağlamasını sağlayabileceği savunmaktadır (Feyerabend, 1999: 153). Bu ifadeler, Feyerabend'in bilimde çeşitliliği ve farklı düşünce biçimlerini desteklediği, sadece akılcı veya kabul gören görüşlere sıkı sıkıya bağlı kalmamanın önemini vurgulamaktadır.

Feyerabend'e göre çeşitli felsefe yaklaşımları mevcuttur ve bu yaklaşımlar, tehlikeli olabilir. Bunun nedeni bu yaklaşımların muhakeme yeteneğimizi olumsuz etkileyen unsurlar içermesidir. Akılcılık da eleştirel veya dogmatik olabilecek bu felsefi yaklaşımlardan biridir. Eleştirel akılcılık ise özellikle sakıncalıdır çünkü sonuçları arasında tutarlılık bulunması, prensiplerinin mantıklı görünmesi, bireyi önyargılardan uzak tutma iddiasında olması ve doğa bilimlerindeki başarılar gibi faktörler, akılcılığa neredeyse üstünlük atfedebilecek bir otorite sunmaktadır (Feyerabend, 2012: 12). Bu durum, insanların düşünce özgürlüğünü ve yaratıcılığını sınırlayabilir. Farklı düşünce biçimlerinin bir araya gelmesi ve çatışması, ilerlemenin ve yeni keşiflerin kaynağı olabilir.

Feyerabend'in görüşleri, akılcılık kavramının muğlaklığını ve değişkenliğini vurgulamaktadır. Akılcılık, belirli bir grup insanın sunmuş olduğu ilkelerden başka somut bir öneri sunamaz ve zamanla değişebilir. Feyerabend, akıldışı yöntemlerin bilimsel ilerlemeye katkıda bulunabileceğini savunurken, katı akılcılığın insanların düşünce özgürlüğünü sınırlayabileceği uyarısında bulunur. Farklı düşünce biçimlerinin bir araya gelmesi ve çatışması, ilerlemenin ve yeni keşiflerin kaynağı olabilir. Bu nedenle, bilimde çeşitliliği ve farklı düşünce biçimlerini desteklemek önemlidir. Bu doğrultuda, Feyerabend'in akılcılık eleştirisi ve bilgi kuramsal anarşizm kavramı birbirine yakından bağlıdır. Feyerabend'in bu görüşleri, bilgi kuramsal anarşizmin temel prensiplerini oluşturmasında büyük öneme sahiptir.

5.8. Bilimsel Sınırların Ötesinde: Bilgi Kuramsal Anarşizm Yaklaşımı

Feyerabend'e göre bilim, temelde anarşist bir girişimdir. Kuramsal anarşizm, düzen ve yasaları şart koşan diğer alternatiflere göre daha insancıl bir yaklaşım sunar ve ilerlemeyi teşvik etme konusunda daha etkilidir (Feyerabend, 1999: 30). Bilim, gerçekleri anlama ve açıklama süreci olduğu için herhangi bir katı kurala bağlı kalmamalıdır (Feyerabend, 1999: 35). Bilimin doğası, sorgulayıcı ve eleştirel bir yaklaşım benimsemek ve yeniliklere açık olmakla birlikte, bu özellikleri nedeniyle anarşizm gibi bazı siyasi felsefeler ile uyumlu olabileceği düşünülebilir. Çünkü

anarşizm, devlet otoritesine karşı olan, bireysel özgürlükleri savunan bir felsefedir (Cevizci, 1999: 53). Feyerabend'e göre bilim de benzer şekilde, bilimsel özgürlüklerin korunması ve sorgulanabilir olmasının teşvik edilmesiyle ilişkilidir. Bu bağlamda bilim ile anarşizm arasında bir benzerlik görünse de iki olgu aynı değildir. Çünkü siyasal anarşizmin, insanlık için doğru, iyi ve değerli olan konusunda katı ve değiştirilemez görüşleri bulunmaktadır (Feyerabend, 2000: 23). Feyerabend, tam da bu noktada siyasal anarşizmden farklı, bilgi-kuramının temeli olarak gördüğü *bilgi-kuramsal anarşizm* düşüncesini ortaya koymuştur (Güzel, 1996: 12). Sonuç olarak bilim ile anarşizm arasında bir bağlantı kurulabilir ancak bununla birlikte herhangi bir siyasi ideolojinin veya bilimin tek başına insanlık için yeterli bir çözüm sunabileceği düşüncesi sakıncalıdır. Bahsi edilen bu olgular Feyerabend'in görüşleri bağlamında daha detaylı incelenecektir.

Siyasal anarşizm ve Feyerabend'in bilgi-kuramsal anarşizmi aynı anlama gelmemektedir. Bu nedenle öncelikle siyasal anarşizmin ne olduğunu genel hatları ile açıklamak önemlidir. Sebastien, Faure'nin ifadesinde belirttiği gibi "Her kim ki otoriteyi yadsır ve ona karşı savaşırsa, o hemen anarşisttir." (Woodcock, 1996: 13) der. Ancak anarşizm, tarihi boyunca çok çeşitli yaklaşımlar ve eylem biçimleriyle kendini göstermiştir. Bu nedenle, anarşizmin tarihini ve doktrinini anlamaya başlamadan önce, öncelikle ne olduğunu ve ne olmadığını tanımlamak gerekmektedir (Woodcock, 1996: 13). Elbette bu tanımlara Feyerabend'in bilgi-kuramsal anarşizmini anlamak bakımından sınırlı ve kısa olarak değinilecektir.

Anarşizm, mevcut toplumu eleştiren bir felsefi düşünce sistemidir ve istenen bir toplum hakkındaki görüşleri içerir. Ancak herhangi bir düşünceye direniş göstermek anarşizm değildir. Anarşizm, öncelikle insanın toplumla ilişkisi içinde ele alınır ve her zaman toplumsal değişim amacını taşır. Bu amaç, bireysel bir bakış açısından kaynaklansa bile, her zaman toplumu eleştirerek başlar ve toplumsal isyan yöntemini kullanır. Bu yöntem, şiddet içerebilir ancak her zaman şiddet içermesi gereken bir eylem biçimi değildir (Woodcock, 1996: 13). Anarşizm bu noktada Feyerabend'in düşüncelerinden ayrılır. Çünkü Feyerabend'in anarşizmi, özgürlükçü ve şiddet içermeyen bir yönelimi kapsamaktadır.

Anarşizm, toplumsal ve politik bir doktrin olarak ele alınır ancak bu konuda bile kafa karışıklıkları mevcuttur. Bu nedenle anarşizm hakkında konuşurken öncelikle temel tanım ve kavramları anlamak gerekir. Sık sık nihilizm ve terörizmle eş anlamlı olarak kullanılır ve birçok sözlükte anarşistin en az iki farklı tanımı bulunur. Bir tanım, anarşisti özgürlüğün mümkün olabilmesi için hükümetin ortadan kaldırılması

gerektiğine inanan biri olarak tanımlar. Diğer tanım ise yıktığı düzenin yerine hiçbir şey koymayan bir düzensizlik yanlısı olarak nitelendirir. Genel olarak yaygın olan ikinci tanım, anarşistlerin hançer ya da bomba kullanarak yerleşik toplumun temel yapılarını yıkan soğukkanlı katiller olarak algılanmalarına neden olur. Popüler düşüncede anarşi kötücül bir kaos olarak algılanır. Ancak Woodcock'a³ göre anarşistlerin niyetleri kötücül kaos yaratmak değildir. Tam tersine, Tolstoy, Godwin, Thoreau ve Kropotkin gibi toplumsal teorileriyle bilinen anarşistlerin amacı, toplumsal düzeni eleştirmek ve daha adil bir toplum için alternatif fikirler sunmaktır. Bu nedenle, toplumda klişe olan anarşist ile gerçekte karşılaştığımız anarşistler arasında belirgin bir fark vardır. Bu ayrım hem semantik karmaşalara hem de tarihsel yanlış anlamalara dayanmaktadır (Woodcock, 1996: 14).

Feyerabend, bilimin anarşistler için bir müttefik olmaktan çıktığını ve bir sorun haline geldiğini belirtir. Çünkü Feyerabend, bilimin güvenilir sonuçlara sahip olduğunu ve çirkin bir görünüme sahip olduğunu savunur. Bilgi-kuramsal anarşizm ise bu sorunu çözmek için, anarşizmin eski biçimlerinin dogmatik unsurlarını soyutlayarak yeni bir bakış açısı geliştirir (Feyerabend, 2000: 25). Bu bağlamda bilgi-kuramsal anarşizm, hem siyasi anarşizmden hem de anarşizmin düşünsel arka planını oluşturan şüphecilikten farklıdır. Feyerabend bu farkı şu şekilde izah etmektedir:

Şüphecilik, her görüşü ya aynı oranda iyi ya da aynı oranda kötü diye sınıflandırırken veya hiçbir şekilde buna benzer bir yargıya ulaşmazken, bilgi-kuramsal anarşist en sıradan ya da en taşkın iddiayı savunmakta herhangi bir sakınca görmez. Siyasi anarşizm, belirli bir yaşam biçimini ortadan kaldırmayı amaçlarken, bilgi-kuramsal anarşizm, aynı yaşam biçimini belki de savunmayı tercih edebilir. Bu nedenle, bilgi-kuramsal anarşist, hiçbir kuruma ve ideolojiye daima sadık kalmadığı gibi, sonsuza kadar da reddetmez (Feyerabend, 2000: 25).

Bu ifadeler, bilgi-kuramsal anarşistlerin esnek bir tutum sergileyebileceğini ve çeşitli görüşleri savunabileceğini ifade eder. Onlar için önemli olan, fikirlerin özgürce

---

³ George Woodcock (1913-1995), Kanadalı anarşist düşünürdür ve 82 yaşında hayata veda etmiştir. Uzun yıllarını İngiltere'de geçiren Woodcock, özellikle Herbert Read ve George Orwell'in düşüncelerinden etkilendi. Sanatçılık kariyeri boyunca barış ve şiddet karşıtı çalışmalarının yanı sıra, İtalyan kadın anarşist Marie Louise Berneri ve birkaç arkadaşıyla birlikte *Freedom* adlı aylık bir dergi yayınlamaya başladı. Derginin editörlüğünü 1949 yılında bıraktıktan sonra Woodcock, 150'den fazla kitap kaleme alarak ülkenin en üretken yazarlarından biri oldu. Kanada'daki saygınlığı nedeniyle bir sokağa adı verilmiş ve Vancouver şehrinin anahtarı kendisine sunulmuştur. Ayrıca genç yazarlara destek olmak ve açlık çekenlere yardım etmek amacıyla Woodcock Enstitüsü kurulmuştur. Şair ve eleştirmen olarak da tanınan Woodcock'un *Beyaz Ada*, *Merkez Tutunamaz* ve *Güneyi Düşle* gibi şiir kitapları en ünlülerinden bazılarıdır. *Ölümler Kentine* ve *İnkalar ile Ölü İnsanlar* gibi seyahat kitapları ile Orwell'in biyografisi olan *Kristal Ruh* da Woodcock'un dikkat çeken nesir eserleri arasında yer almaktadır. *Anarşizm* adlı eseri ise sadece Woodcock'ın en önemli çalışması değil, aynı zamanda anarşizm tarihi üzerine yapılan temel araştırmalardan biridir (Woodcock, 1996: 1).

tartışılması ve sorgulanmasıdır, bu nedenle herhangi bir iddia veya yaşam biçimi potansiyel olarak değerlendirilebilir veya reddedilebilir.

Feyerabend, siyasal anarşizm ile farklarını açıklarken kendisinin bir anarşist olarak bilinmesini tercih etmez çünkü Feyerabend'e göre "siyasal anarşizm insan hayatına (kendi küçük gruplarının hayatı ve mutluluğu dışında) önem vermez" ve "dinsel bir ciddiyetle iş yapar" (Feyerabend, 1989: 26). Bu nedenle Feyerabend, felsefesi için daha uygun bir terim olarak "Dadaizm" terimini kullanır. Dadaizm, insanların hayatına önem verirken olayları hafife almayı, dildeki taşlaşmış anlamları temizlemeyi, değişiklik ve denetimden bağımsız neşeli deneylere açık olmayı teşvik eder. Böylece Feyerabend, Dadaizm'in radikal özgürlükçü felsefesi nedeniyle okurların onu "ciddi bir anarşist" yerine, "marjinal bir Dadaist" olarak hatırlamasını ummaktadır (Feyerabend, 1989: 26-27). Feyerabend, siyasal anarşizm ile Dadaizm arasındaki felsefi farklılıkları ele alırken Dadaizm'in özgürlükçü ve neşeli yaklaşımını bilgi-kuramsal anarşizmin temellerinden biri olarak göstermiştir. Gerçek bir Dadacı olmak için karşı Dadacı olmanın gerektiğini savunmaktadır (Feyerabend, 1989: 201). Çünkü Feyerabend gerçek Dadacının amaçlarının değişebileceğini ve belirli bir amaç için, örgütlenmiş grupların desteğiyle veya bireysel olarak mücadele edebileceğini belirtir. Ayrıca akıl, duygular, alaycılık gibi tüm araçların insanların daha iyi duruma getirmek için kullanılabileceğini söyler. Feyerabend, Dadaizm'in hiçbir görüşü saçma veya ahlak dışı bulmadığını, herhangi bir yöntemin kaçınılmaz olmadığını vurgular. Ancak evrensel ölçüleri "hakikat", "akıl", "adalet" ve "aşk" gibi evrensel düşünceleri ve bu düşüncelerden kaynaklanan davranışları kesinlikle reddeder. Bilimin anlattığı dünyayı da sorgular ve duyuların daha derin, manevi bir gerçeği sakladığı için aldatıcı bulabilir (Feyerabend, 1989: 201). Özetle Feyerabend'in Dadaizm'i, herhangi bir görüşün veya yöntemin değişmez olmadığını ve evrensel ölçülerin davranışları sınırladığını açıklamaya yöneliktir.

Feyerabend, bilim insanlarının kendi felsefelerini kullanarak geleneğin sınırları içinde kaldıklarını ve aklın yasalarına, ussallığın ölçülerine veya değişmez doğa yasalarına kendilerini kaptırmadıklarını öne sürmektedir. Ona göre bilimde kabul edilen gelişmelerin gerçekleşmesi, bilim insanlarının farkında olmadan, geleneksel inanç ve kalıpların dışına çıkmaları sonucunda gerçekleşmektedir (Feyerabend, 1989: 201-202). Geleneksel düşünce ve inançların dışına çıkarak risk almak, yeniliklere açık olmak ve farklı perspektiflere sahip olmak, bilimsel ilerlemeyi teşvik eden önemli faktörlerdir.

Feyerabend, insanın bir gün köleliğinin sona ereceğine ve onurunu yeniden kazanacağına olan inancının, bu geleneksel inanç ve kalıpların dışına çıkarak

gerçekleşebileceğini düşünür. Bu inanç, Hans Richter'in dediği gibi "aklın ve karşı aklın, anlamın ve anlamsızlığın, belli bir amaç sonucu ve rastgele oluşun, bilinçliliğin ve bilinçsizliğin bir bütünü zorunlu parçaları olduğunun anlaşılması" (Feyerabend, 1989: 202) ile gerçekleşebilir. Feyerabend'e göre bilgi kuramsal anarşist, bu fikirleri onaylar ancak bu düşünceleri daha kapsamlı bir şekilde ifade eder (Feyerabend, 1989: 202). Bu görüşü daha iyi açıklamak adına Feyerabend, bilgi kuramsal anarşistlerin belirli sorun ortamlarında nasıl davranabileceğini göstermek için bir varsayımda bulunur. Bu varsayıma göre bilgi-kuramsal anarşizm XVII. yüzyılın başında yaşamaktadır ve Kopernik'in ana yapıtı olan *De Revolutionibus Orbium Coelestium*⁴ ile yeni tanışmıştır. Bu durumda Feyerabend, "Anarşistin tutumu nasıl olacaktır? Hangi davranışları yeğleyecektir? Hangilerine karşı çıkacaktır? Ne söyleyecektir?" (Feyerabend, 1989: 201) gibi sorular sorarak bu sorulara cevap aramaktadır. Feyerabend'a göre anarşistin bu sorulara cevabı, "O zaman için uygulamayı kararlaştırdığı görüşlere, toplumsal felsefeye, toplumsal yasalara olan ilgilerine bağlıdır. Bu yasaları, görüşleri ve felsefeyi, dileyenlere karşı haklı gösterme yolları vardır." olacaktır. Ancak Feyerabend, bu tartışmalar ile ilgilenmeyecektir (Feyerabend, 1989: 201). Çünkü bilgi-kuramsal anarşizmi haklı kılma veya dayatma gibi bir niyeti yoktur. Feyerabend burada, bilgi kuramsal anarşistin tutumlarının, kişinin inançlarına, toplumsal felsefesine ve yasalarına bağlı olduğunu ve bu yasaları, inançları ve felsefeyi savunanların bunları nasıl haklı gösterebileceklerine ilişkin tartışmalara girmeyeceğini ifade etmektedir. Yani Feyerabend, anarşistin bu dönemde hangi tutumları benimseyeceği sorusunu sormakla birlikte bu sorunun yanıtını vermekten kaçınmaktadır. Çünkü Feyerabend'in asıl amacı Dadaizm ile yoğrulmuş bilgi-kuramsal anarşizmin felsefi yaklaşımını açıklamak ve insanların farklı düşüncelere açık olmalarını teşvik etmektir.

Feyerabend, bilgi-kuramsal anarşistlerin teknik gelişmelerin yanında toplumsal barışla da ilgilendiği hipotezinde bulunur. Bu durumda, bir bilgi-kuramsal anarşist, Kopernik'in kendi menfaatlerinin savunucusu olduğunu öne süren (ancak farklı görüşlere açık ve tartışmaya müsait) grupların varlığında, Kopernikçi düşüncenin ideolojik etkisini destekleyebilir. Daha sonra Kopernik'e karşı olanların "akıllı" olduklarına inanarak, eğlenceli bir mizah yoluyla yazılar yazacak ve okurların ilgisini çekecek şekilde Kopernik teorisinin eksikliklerini vurgulayarak canlı bir aydınlanma

---

⁴ Bu önemli eser, Batlamyus'un "dünya merkezli modeli"ne karşı çıkan ve güneşin merkezde olduğu yeni bir model sunan bir çalışmayı içermektedir.

hareketi düzenleyecektir (Feyerabend, 1989: 201). Yani bilgi-kuramsal anarşist, karşıt olduğu düşünceyi önce destekliyor gibi görünse de asıl maksadı, üstü kapalı bir şekilde teorinin eksikliklerini vurgulayarak eleştirel bir bakış açısı sunmaktır. Bu konuda bilgi-kuramsal anarşistin başarı olma şansı yüksektir. Çünkü Feyerabend'e göre "Yetenekli, hayal gücü yüksek bilim insanlarının desteklediği araştırma programlarını ortadan kaldırmak çok zordur." (Feyerabend, 1989: 201). Eğer birbirine rakip iki araştırma programı yarışır, yaratıcılığı daha fazla olanın kazanma şansı daha yüksektir. Çünkü bilimin yönü; çevremizi saran olgularla değil, insanın yaratıcı zekâsıyla belirlenir (Feyerabend, 1989: 201). Özetle bilimsel araştırmalarda yaratıcılık, keşiflerin ve ilerlemelerin temel itici güçlerinden biridir. Yaratıcı düşünce süreci, sınırları zorlayarak yeni fikirlerin ortaya çıkmasına ve daha ileri düzeyde bilimsel ilerlemeye yol açabilir. Bu nedenle bilgi-kuramsal anarşistler için yaratıcılık, her türlü ilerlemeyi etkileyen güçlü bir etkidir.

Feyerabend'in bilgi kuramsal anarşizm teorisi bilgi ve bilim anlayışına eleştirel bir bakış açısı getirirken açık fikirli olmanın önemini de vurgulamaktadır. Bu teori, bilimsel dogmatizmin ve kesin doğruların varlığına dair düşüncelerin yanıltıcı olabileceğini savunur. Feyerabend, bilimsel bilginin nesnel ve evrensel bir gerçekliği yansıtmadığını, aksine toplumsal ve bireysel tecrübelerimizin bir ürünü olduğunu ileri sürer. Bu nedenle, bilimde farklı düşüncelerin ve yaklaşımların yer alması, bilgi üretiminde daha zengin sonuçlar elde etmek için önemlidir. Bilgi kuramsal anarşizm teorisi, bilimdeki dogmatik düşüncelerin sınırlayıcı etkisine dikkat çeker ve bilimsel keşiflerin sadece belli bir teoriye dayanarak yapılamayacağını, farklı teorilerin keşiflere katkıda bulunabileceğini savunur. Bu bağlamda, bilimde farklı düşüncelerin tartışılması, eleştirilmesi ve doğrulanması gerektiği vurgulanır. Ayrıca Feyerabend'in teorisi, bilimsel araştırmanın özgürlüğünü ve yaratıcılığını savunur. Bilim insanlarının, araştırma yöntemlerini ve yaklaşımlarını kendileri belirlemeleri ve sınırların dışına çıkmaları teşvik edilir. Bu sayede bilimsel keşiflerde sınırların ötesine geçilebilir ve yeni bilgiler edinilebilir. Bilgi kuramsal anarşizm teorisi, bilim ve bilgi anlayışında açık fikirli olmanın önemini vurgularken, bilimdeki dogmatik düşüncelerin sınırlayıcı etkisine dikkat çekerek, bilimsel keşiflerin farklı düşüncelerin ve yaklaşımların bir araya gelmesiyle yapılabileceğini savunur.

5.9. Bilim ve Eğitim İlişkisi

Feyerabend, bilimin eğitim üzerindeki etkisini ele alırken şu noktalara dikkat çeker: Bilimsel gerçeklerin öğretimi, genellikle dini gerçeklerin öğretimi gibi, insanlara

küçük yaşlardan itibaren dayatılmaktadır. Bu süreçte öğrencilerin eleştirel düşünme yetenekleri bastırılır ve genellikle bilim dışındaki konulara eleştirel bir bakış açısı sunulur, örneğin toplumsal kurumları eleştirmelerine izin verilir (Güzel, 1996: 24). Yani Feyerabend'e göre bilimsel gerçeklerin öğretimi, doğru ve kesin doğruların olduğu bir inanç sistemini dayatmak gibi algılanabilir. Eleştirel düşünce, öğrencilerin bilimsel gerçeklerin yanı sıra diğer konuları da sorgulamasını ve eleştirmesini teşvik etmektedir.

Feyerabend, genel eğitimin yurttaşları standartlar arasında seçim yapmaya veya farklı grupların bulunduğu bir toplumda kendi yollarını çizmeye hazırlaması gerektiğini savunur. Zihinlerin özel bir grubun standartlarına uymaya zorlanmaması önemlidir. Standartlar değerlendirilmeli, tartışılmalı ve çocuklar önemli konularda yeterlilik kazanmaya teşvik edilmelidir. Ancak bu yeterlilik, ciddi bir bağlanma olmadan ve zihni diğer oyunları da oynama yeteneğinden mahrum bırakmadan, bir oyunda ustalık kazanıldığı gibi elde edilmelidir. Bu şekilde eğitilen bir genç, istediği takdirde hayatını özel bir mesleğe adamaya karar verebilir, ancak böyle bir eğitimden sonra bu işe ciddiye almayı düşünebilir. Feyerabend'e göre bu "bağlanma", alternatifler hakkında tam bir bilgiye sahip bir zihnin bilinçli bir kararı olmalıdır ve kaçınılmaz bir sonuç değildir. Böyle bir değişiklik, bilim insanlarının eğitimdeki baskısına ve "tek doğru yöntem" ve "hakikat" mitinin öğretilmesine son verilmesi anlamına gelir. Bilimle uzlaşma, bilimin ölçütleriyle uyum içinde çalışma kararını içeren bir inceleme ve seçimin sonucu olmalıdır ve özel bir çocuk yetiştirme yönteminin değil, genel bir yaklaşımın sonucu olmalıdır. Feyerabend, böylesi bir değişikliğin entelektüel kirlenmenin önemli bir kısmını ortadan kaldıracağını düşünmektedir, ancak bu durumun, akılcılar tarafından beğenilmeyen bir değişim olacağını da sözlerine eklemektedir (Feyerabend, 1999: 205-206).

Feyerabend, eğitim sürecinin merak üzerine inşa edilmesi gerektiğini belirtir. Bu süreçte öğretmenin rolü sadece üstten gelen emirlere uyan biri olmak değil, aynı zamanda merak uyandıran bir birey olmaktır. Öğretmen, eğitimde değişmez yöntemlere sıkı sıkıya bağlı kalmak yerine, özerkliği teşvik etmeli ve bunu düşüncelerine yansıtmalıdır (Feyerabend, 1989: 199). Aynı zamanda öğretmenlerin sadece bilgi aktaran ve kontrol eden figürler olmaktan öte, öğrencilere eleştirel düşünme becerileri kazandırmak ve kendi yolunu bulabilme yeteneklerini geliştirmek gibi daha ileri bir rol üstlenmeleri gerektiğini savunmaktadır. Öğretmenlerin, bireylerin bağımsız düşünme yeteneklerini desteklemeleri önemlidir, ancak kendi ideolojik görüşlerini öğrencilere aktarmamaları gerekmektedir (Feyerabend, 1995: 89). Yani Feyerabend'e göre öğretmenlerin amacı, öğrencileri özgür iradeleriyle düşünebilen, sorgulayan ve kendi

kararlarını verebilen bireyler hâline getirmektir. Bu anlayışa göre öğretmenlerin öğrencilere bireysel bilgi edinme yeteneklerini desteklemeleri ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeleri gerekmektedir.

Feyerabend'in eleştirdiği bir diğer husus ise öğretmenlerin not verme ve sınıfta kalma korkusu gibi araçları kullanarak, genç beyinlerin hayal güçlerini tamamen yitirecek şekilde şekillendirmeleridir. Feyerabend, bu durumu oldukça korkunç ve tamir edilmesi zor bir durum olarak değerlendirir. Ona göre, en acil ve önemli sorun, eğitimi “profesyonel eğitimciler”in kontrolünden çıkarmaktır. Not verme, rekabet ve düzenli sınav gibi kısıtlamaların kaldırılması gerekmekte ve öğrenme süreci, özel bir mesleğe hazırlık süreci olmaktan çıkartılmalıdır (Feyerabend, 1999: 204-205). Bu bağlamda Feyerabend, öğrencilerin nasıl bilgilendirilmesi gerektiği konusunda da bir perspektif sunmaktadır. Ona göre öğrencilere sadece ana akım popüler konular hakkında değil, aynı zamanda kendi toplumlarında ve dünyada meydana gelen her şey hakkında bilgi verilmelidir. Bu, öğrencilerin sadece popüler olan şeyler hakkında değil, aynı zamanda alternatifler hakkında da bilgi sahibi olması gerektiği anlamına gelir (Feyerabend, 2015: 124). Bu ifade, öğrencilerin geniş bir bakış açısı geliştirmesi ve dünyadaki farklı konular hakkında bilgi sahibi olmaları gerektiğini söylemektedir. Eğitim, sadece sınırlı bir konuyla sınırlı kalmayıp genel anlamda bilgi, anlayış ve eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesini hedeflemelidir.

Değerler eğitimine de değinen Feyerabend, temel yurttaşlık değerlerinin öğretimi konusunda bazı endişelerini dile getirmektedir. Bireylerin öğretim sürecinde özgür iradelerini kullanma yeteneklerinin kısıtlandığına ve öğretimin belli bir yönlendirme içerdiğine inanan Feyerabend, bu duruma karşı çıkmaktadır. Ayrıca Feyerabend, insanların belirli değerlerin dayatılması sonucu toplumun temelini oluşturmalarına da itiraz etmektedir. Feyerabend, insanların bir arada yaşayabilmeleri için temel bağlanımlara ihtiyaç duyduklarını sorgulamaktadır. Özgürce seçilmiş değerler ve insanların doğal bağlantılarına saygı gösterilmesi gerektiğini savunan Feyerabend, öğretimin insanları zorla erdemli olmaya yönlendirmesini ve baskıcı bir toplumun oluşmasını eleştirmektedir. Ayrıca insanların kendi düşüncelerini ve eylemlerini serbestçe seçebilmelerini ve toplumun işleyişini düzenleyen yasalara uyum göstermelerini desteklemektedir. (Feyerabend, 1995: 90-93). Yani Feyerabend, ahlaki ve kültürel değerlerin dayatılmasının yerine özgürlükçü, kısıtlamayan ancak düzeni sağlayan toplumsal yasaların oluşturulması gerektiğini vurgulayarak insanların kendi düşüncelerini ve eylemlerini serbestçe seçebilmelerini desteklemektedir.

Feyerabend'in eğitim üzerine düşünceleri, eleştirel düşünme becerilerini ve bağımsız düşünme yeteneklerini ön plana çıkarmaktadır. Ona göre eğitim süreci, öğrencilerin merakını uyandırmalı, sorgulamalarını teşvik etmeli ve kendi kararlarını verebilen bireyler hâline gelmelerini desteklemelidir. Not verme ve sınıfta kalma gibi kısıtlamaların kaldırılması, öğrenmenin özgür ve yaratıcı bir ortamda gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda değerlerin eğitimi konusunda özgür iradeye saygı duyulması, farklı değerlerin sunulması ve tartışılmasına olanak tanınması gerektiğini savunmaktadır. Eğitimin amacı; bilgi aktarmaktan öte, öğrencilerin genel anlamda bilgi, anlayış ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmektir. Öğretmenlerin rehberlik rolünü üstlenmesi ve öğrencilerin özgür iradeleriyle düşünebilen, sorgulayan ve kendi kararlarını verebilen bireyler haline gelmelerini desteklemesi gerekmektedir.

5.10. Bilim, Toplum ve Siyaset İlişkisi

Feyerabend, modern demokrasilerde iktidarın merkezileştirilmiş olduğunu ve önemli kararların uzmanlar ya da “halkın temsilcileri” tarafından alındığını belirtmektedir. Bu durumda, halkın kendisinin karar aldığı durumlar çok nadirdir. Ancak Batılı aydınlar için demokratik görecilik, vatandaşların girişimlerini geliştirmek için uygun bir başlangıç noktasıdır. Bu felsefe, tartışma ve muhakemeyi teşvik ederek toplumsal yeniden yapılanmanın güçlendirilmesine yardımcı olur. Demokratik görecilik, belirli bir siyasi görüşe hitap etmekle birlikte, “ilkel” toplumların görece daha hissi yöntemlerinden mutlak olarak daha iyi değildir. Ancak herkesi dâhil olmaya çağırdığı için, insanların kendilerine uygun yöntemleri kullanma hakkına sahip olduklarını ve bu yöntemlerle daha mutlu ve doyurucu bir hayat yaşayabileceklerini düşünme fırsatı vermektedir (Feyerabend, 2012: 77). Bu nedenle demokratik görecilik yaklaşımı, farklı toplumların kendi karar alma süreçlerini benimsemelerine olanak tanıyarak, çeşitliliği ve farklılıkları kucaklayan bir yaklaşımı savunur.

Feyerabend, düşüncelerinde özgür bir toplumun gerekliliğine vurgu yaparak, bir yol haritası çizmek amacıyla bazı sorular sormaktadır:

Bütün geleneklere eşit haklar tanıyan bir toplum haline nasıl gelinir? Bilim şu sahip olduğu egemen konumundan nasıl uzaklaştırılabilir? Hangi yöntemler, hangi usuller etkin olacaktır, bu usullere yol gösterecek teori hangisidir, yeni “Özgür Toplum”umuzda ortaya çıkması kaçınılmaz sorunları çözecek teori hangisidir? İnsanların yabancı kültürlerce kendilerine dayatılmış kısıtlamalardan kurtulmaya çalıştığı her yerde ortaya çıkan sorulardan bazıları işte bunlardır. (Feyerabend: 2017: 19).

Bu sorular çerçevesinde Feyerabend, özgür bir toplumda bütün geleneksel değerlerin aynı hakları elinde bulundurması gerektiğini savunmaktadır. Bu eşit hakların ise ancak toplumun nesnel yapısıyla sağlanabileceğini ve herhangi bir gelenekten kaynaklanan yersiz baskıların etkisi altında kalınmadığı zaman garanti altına alınabileceğini belirtmektedir. Ayrıca, akılcılık ve onu takip eden fikirler, şimdiye kadar var olmadıkları veya belirli bir etkiye sahip olmadıkları için toplumu planlanan şekilde etkileyemezler (Feyerabend, 2017: 146). Buna rağmen Feyerabend'e göre "yaşam bir kaos değildir. Savaşlar vardır, iktidar oyunları vardır, farklı kültürler arasında açık tartışmalar vardır. Demek ki nesnellik geleneği kendisini çok çeşitli yollardan ortaya koyabilir." (Feyerabend, 2017: 147). Bu görüşler, kültürel çeşitliliğin önemini vurgulayarak, herhangi bir kültürün üstünlüğüne dayalı baskıların önlenmesine yardımcı olabilir. Dolayısıyla Feyerabend'in toplum felsefesi, insanların farklılıklarını kabul ederek ve birlikte çalışarak, daha adil, eşitlikçi ve hoşgörülü bir toplum yaratılmasını teşvik edebilir. Böylece Feyerabend toplumsal yaşamı, biliminden daha üstün görerek bilimin getirebileceği kısıtlamaları kabul etmemektedir. Ayrıca Feyerabend, bilimin kusursuzluğunun saptanmış olduğuna dair iddiaların gerçekçi olmadığını ifade eder. Bilimin üstünlüğü, sahip olduğu yöntemlerden kaynaklanmaz çünkü yöntemlerin kendileri hiçbir zaman kesin değildir. Bilimin üstünlüğü elde ettiği sonuçlardan kaynaklanır. Ancak Feyerabend'e göre diğer geleneklerin bilimden daha iyi sonuçlar elde edip edemeyeceği hakkında bir fikrimiz yoktur (Feyerabend, 2017: 146-147). Kısaca bilim, sahip olduğu yöntemlerle ilerlerken bu yöntemler kesin olmayabilir. Bilim insanları, ilerlemek için yeni yöntemler geliştirir ve mevcut yöntemleri değiştirebilir. Ancak bu süreçte bilim insanları yanılabilir gibi, farklı sonuçlar da elde edebilirler. Bilimin kesin sonuçları olduğunu iddia ederek toplumsal yaşamın zeminine oturtmak yanıltıcı olabilir.

Bazı çevreler, Feyerabend'in alternatif toplum görüşlerinin muğlak olduğunu öne sürerek eleştirmişlerdir. Feyerabend ise bu muğlaklığı gerekli görerek, bu eleştirilere karşı "Model muğlakmış, çok doğru, fakat muğlaklık zorunludur. Çünkü onu kullanacak olanların somut kararlarına yer açmak gerekir." (Feyerabend, 2012: 354) cevabını vermiştir. Böylece Feyerabend, alternatif toplum görüşlerinin muğlaklığının, farklı düşüncelerin ve perspektiflerin ortaya çıkmasına izin vererek daha çeşitli ve geniş bir yelpazede toplumsal kararlar alınmasına yardımcı olabileceğini savunmaktadır. Öte yandan Feyerabend, en aşırı faşizmin bile kınanmaması ve yaşamasına izin verilmesi gerektiği düşünmektedir. Ancak Feyerabend, faşizmin kendisinin tarzı olmadığını belirterek, sorunun asıl kaynağının bu görüşün pratik değeri olduğunu vurgulamaktadır.

Yani Feyerabend, bu tutumunun insanlık aşkıyla hareket etme hevesi taşıdığını ve bu hevesin kendisi ile birlikte başkalarının takip ettiği bir heves olup olmadığını sorgulamaktadır. Feyerabend, bu tutumunun bir heves olduğunu ve diğer hevesler gibi birçok felsefi sistem ve kavramla donatıldığını belirtirken, bu hevesin doğası gereği kötü olduğu için değil, nesnel bir çekirdeği olmadığı için faşizmle mücadele etme hakkı kazanamadığını savunmaktadır. Farklı değer kümeleri arasında bir karar vermek için heveslerimizin önemli olduğunu düşünmektedir (Feyerabend, 2012: 355). Feyerabend'in bu sözlerindeki temel husus, birçok farklı değer sistemi arasında seçim yaparken kişisel heveslerimizin önemli bir rol oynadığı düşüncesidir. Ancak bu heveslerin nesnel bir dayanağı olmadığı için, faşizm gibi ideolojilerle mücadele etmek için yeterli bir temel sağlanamaz. Bu nedenle faşizm gibi ideolojilerin dahi varlığına izin verilmesi gerektiğine inanmaktadır.

Feyerabend, güçlü olanın kazandığına inandığı için Batı toplumlarında “daha büyük bankalar, daha kalın kitaplar, daha tavizsiz eğitimciler ve daha büyük silahların” önemli olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle bilimsel olarak büyüklüğün teşvik edilmemesi ve insancılıktan yana tercih kullanılması gerektiğini de sözlerine eklemektedir (Feyerabend, 2012: 355). Yani ona göre toplumlar daha insancıl, adil, sürdürülebilir ve insan merkezli değerleri teşvik etmelidir.

Feyerabend'in bilim ve toplum ilişkisi konusundaki görüşleri oldukça tartışmalıdır. Ona göre bilim, topluma yön veremez ve toplumun kendisi bilimin yönlendiricisi olmalıdır. Bunun nedeni ise bilimin nesnel bir gerçekliği temsil etmemesi, bilimin toplumsal ve kültürel koşullarının bir ürünü olmasıdır. Bilimin kesin doğrulara ulaşamayacağına inanarak bilimsel gerçeklerin topluma kesin doğrular sunamayacağını savunur. Bilimdeki çeşitliliği, özgürlüğü ve yaratıcılığı savunarak, bilimin sadece bir yöntem olarak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, bilimsel gerçeklerin kesinlikle belirlenemeyeceğini ve dolayısıyla bilimin topluma kararlar verme sürecine katılması gerektiği anlamına gelir. Bu şekilde Feyerabend'e göre bilim, toplumun farklı kesimleri arasında bir diyalog ortamı sağlamalı ve kararların alınmasına katkıda bulunmalıdır. Feyerabend'in görüşleri, bilimsel yöntemlerin mutlak doğruluğunun olmadığını, alternatif bilimsel yaklaşımların da meşru olduğunu ve bilimsel doğruluğun zaman içinde değişebileceğini öne sürer. Feyerabend için bilim topluma yön veren bir araç değildir. Bilim, toplumun ihtiyaçlarına cevap veren ve toplumun kendisi tarafından yönlendirilen bir süreçtir. Bilimsel keşiflerin ve ilerlemelerin sınırlandırılması riskini azaltarak, bilimsel yöntemlerin özgürce kullanılması gerektiğini savunması bakımından önemlidir. Bu yaklaşım, bilim ve toplum ilişkisi konusunda kritik bir düşünce sağlar ve

bilimin toplumsal ve kültürel faktörlerden etkilendiği gerçeğini ortaya koyarak, bilimin nesnel doğasına karşı bir eleştiridir. Bilim ve toplum ilişkisi konusunda önemli bir tartışma yaratmış ve günümüzde hala tartışılmaktadır.

5.11. Bilim ve Sanat İlişkisi

Feyerabend, bilim ve eğitimde özellikle sanatsal yaratma özgürlüğünün korunması ve kullanılmasının önemi üzerinde durmaktadır. Sanat, sadece gerçek dünyanın sorunlarından bir kaçış yolu olarak değil, içinde yaşadığımız dünyayı keşfetme ve hatta değiştirme aracı olarak da görülmelidir. Feyerabend, bireysel insan (parça) ile yaşadığımız dünya (bütün) arasındaki ilişkiyi ifade ederek, öznel ve keyfi olan ile nesnel ve yasaya bağlı olanın birbirini tamamladığını ifade etmektedir. Bu çoğulcu yaklaşım, yöntembilime destek olabilecek en önemli argümanlardan biridir (Feyerabend, 1999: 65). Yani sanatın özgürlüğü, farklı bakış açılarına ve yöntemlere izin vererek, yaşadığımız dünyayı anlamak ve değiştirmek için gerekli bir araç haline gelebilir. Ayrıca Feyerabend'in *Anarşizm Üzerine Tezler* kitabında Aydınlanma Çağı'ndaki bilimsel ve sanatsal anlayışlar arasındaki farklılıklar ve benzerlikler üzerine bir tartışma yer almaktadır. Bu tartışmada bilimin objektiflik ilkesine dayanması gerektiği ve gerçek kanıtlara ihtiyaç duyduğu vurgulanırken, sanatın daha çok hayal gücü, duygu ve önyargıya dayandığı ifade edilmektedir. Ancak, Feyerabend, bilimin de öznelliğe ve hayal gücüne bağlı bir etkinlik olduğunu belirtmektedir (Feyerabend, 2000: 174).

Feyerabend, bilim ve sanat arasında bazı farklılıkların olduğunu ancak bunların işleyiş biçiminden ziyade ideolojik farklılıklar olduğunu ifade etmektedir. İdeolojilerin bilimsel gerçekliği etkileyebileceğini ve bazen bilimsel gerçeklerden daha iyi ifade yöntemlerinin bulunduğunu savunmaktadır. Ona göre tarafsız bir bakış açısıyla incelendiğinde bir tiyatro eserinin bilgi yüklü olmasına rağmen başarısız olabileme ihtimali vardır. Bununla birlikte aynı bilgilerin bir sosyoloji araştırmasında bulunamayabileceği ve bir şeyi ifade etmek için bilimsel gerçeklerden daha etkili yöntemlerin mevcut olduğu gözlemlenir. Bu nedenle sorunlarımızı çözmek için insanların mevcut olan tüm araçları kullanarak girişimci ruhlarını bölümlere ayırmayı bırakmaları gerekmektedir (Feyerabend, 2000: 175). Yani bilim ve sanat arasında bir ayırım yapmak yerine, insanların farklı alanlardan gelen yaklaşımları birleştirmesi ve çeşitli yöntemleri kullanarak problemlere yaklaşması gerekmektedir.

Feyerabend'in düşünceleri, sanatın özgürlüğünün korunması ve kullanılmasının önemini vurgulayarak bilim ve sanat arasındaki ilişkiyi ve yöntembilimde çoğulculuğun

gerekliliğini ortaya koyar. Bilim ve sanat arasındaki ayrımların işleyiş biçimi yerine ideolojik farklılıklardan kaynaklandığına dikkat çekerek insanların farklı alanlardan gelen yaklaşımları birleştirerek problemlere çeşitli yöntemlerle yaklaşmaları gerektiğini ifade eder. Bu bakış açısı, bilimin ve sanatın birlikte düşünülerek sorunların çözümünde daha etkili olabileceği bir çerçeve sunmaktadır. Feyerabend'in fikirleri, bilimdeki tek bir doğru yöntemin olmadığını ve çeşitli perspektiflerin ve yaklaşımların değerli olabileceğini vurgular. Bu da bilimi, geniş bir entelektüel ve kültürel çerçeve içinde ele almanın önemini ortaya koyar.

5.12. XX. Yüzyıl Felsefe Tartışmalarında Feyerabend'in Konumu

XX. yüzyıl bilim felsefi tartışmaları özellikle Viyana Çevresi bağlamında gelişim göstermiştir. Bu tartışmalara dâhil olan bilim ve felsefe dünyasında birçok isim olmasına rağmen, tezimizin bölümünde XX. yüzyıl bilim felsefesi tartışmaları, Thomas Kuhn, Imre Lakatos ve Karl Popper'in bilim tasarımları ile sınırlı tutulmuştur. Bu sınırlama, üç filozofun Paul Karl Feyerabend ile olan ilişkileri nedeni ile yapılmıştır.

Thomas Kuhn, Imre Lakatos ve Karl Popper, XX. yüzyıl bilim felsefesinin önde gelen isimleri arasındadır ve farklı düşünceleriyle tanınmışlardır. Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* kitabında bilimsel paradigmanın oluşumunu ve değişimini açıklarken Lakatos, *Araştırma Programları Üzerine* eserinde bilimin gelişmesinde araştırma programlarının önemini vurgulamıştır. Popper ise *Bilimsel Araştırma Programlarının Mantiği*'nda bilimsel teorilerin test edilebilirliği ve yanlışlanabilirliği üzerine çalışmalar yapmıştır. Bahsi edilen bu isimlerin Paul Karl Feyerabend'in bilim tasarımı üzerinde etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle, bilim anlayışlarından bahsetmek önemlidir. Ancak bu bölümde yer alan isimler, Feyerabend'in yaşadığı dönemin bilim felsefesi bağlamında inceleneceği için, Thomas Kuhn, Imre Lakatos ve Karl Popper'in bilim tasarımları sadece belirli ve genel yönleri ile ele alınacaktır. Bu bağlamda, Feyerabend'in felsefi görüşleri ile bu isimlerin bilim anlayışları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar irdelenecektir.

5.12.1. Karl Popper ve Feyerabend

28 Temmuz 1902'de Viyana şehrinde doğan Karl Raimond Popper, Viyana Üniversitesinde lisans eğitimini tamamladıktan sonra 1928 yılında dil kuramcısı olan Karl Bühler danışmanlığında Viyana Üniversitesinde doktorasını tamamlamıştır. Almanların Avusturya'yı işgal etmesinden önce 1937 yılında Yeni Zelanda'ya yerleşmiştir. Yeni Zelanda'da Canterbury University College'de doçent unvanı ile

çalışan Popper, aynı zamanda 1945 yılı sonuna kadar felsefe dersleri vermiştir. 1945 yılında İngiliz vatandaşı olduktan sonra 1946 yılında İngiltere'ye taşınarak, London School of Economics and Political Science'ta bilimsel yöntem ve mantık profesörü olarak görev almıştır. 1961 yılında Almanya'nın Tübingen şehrinde katıldığı bir toplantıda Theodor Wiesengrund Adorno ile "olguculuk" üzerine tartışmalarda bulunmuştur. 1969 yılında London School of Economics and Political Science'deki görevinden ayrılarak emekli olan Popper, sonrasında bazı üniversitelerde konuk profesör olarak derslere katılmış ve birçok ödül almıştır. Çalışmalarını ağırlıklı olarak kitap yazma üzerine yoğunlaştıran filozof, 17 Eylül 1994 tarihinde Londra'da vefat etmiştir (Turan, 2010: 18).

Karl Popper'a göre görgül bilimler, genellikle tümevarım yöntemiyle tanımlanmaktadır. Bu yöntemde, özel önermelerden yola çıkılarak evrensel önermeler oluşturulmaktadır. Örneğin gözlemler ve deneyler yapılır ve bu sonuçlar özel önermeler olarak formüle edilir. Daha sonra, bu özel önermeler, evrensel önermelerin oluşturulması ve teorilerin geliştirilmesi için kullanılır (Popper, 1998: 51). Ancak Popper, Viyana Çevresi ile özdeşleşen bu görüşü yetersiz bulmaktadır. Çünkü, ne kadar fazla özel önerme kullanılırsa kullanılsın, elde edilen evrensel önermelerin mantıksal doğruluğunun kanıtlanması mümkün değildir. Tümevarım yöntemi, birkaç özel önermelerden çıkarılan evrensel bir önermenin doğruluğunu sağlamak için yeterli olmayabilir. Bu nedenle, tümevarım yöntemi ile elde edilen sonuçların doğru olması her zaman garanti edilemez ve hata payı bulunabilir (Popper, 1998: 51). İşte bu problem Popper düşüncesinde tümevarım sorunu olarak algılanmaktadır. Tümevarım sorunu belirli veriler veya örnekler üzerinden genel bir çıkarım yapılırken, bu çıkarımın doğruluğunu sorgulamaktadır.

Tümevarım sorununu çözebilmek için bilim insanlarının üzerine düşen görev ise, önermeler veya önermeler kümesi sunma ve bu önermeleri sistemli bir şekilde test etmek olacaktır. Bu süreç temel olarak deney ve gözlem yoluyla ilerleyen ve tümevarım yöntemine dayanan bir süreçtir. Bilim insanı, bu süreci doğru bir şekilde analiz edebilmeli ve bilimsel yöntem için önemli olan tümevarımsal çıkarımların geçerliliğini destekleyen bir tümevarım ilkesi tayin etmelidir. Popper, bu ilkenin totolojik ve analitik olamayacağına işaret ederek, bilimsel doğruluğun tespitinin nasıl gerçekleştirileceğini sorgulamaktadır (Özsoy, 2018: 212). Ancak Popper, her önermenin gerçekten sınanması gerektiğini değil, sınanabilir olması gerektiğini ileri sürmektedir. Başka bir deyişle, bilimde yer alacak önermelerin kabul edilmeden önce yeterince düşünülmüş olmaları gerektiğini savunmaktadır. Çünkü mantıksal nedenlerden dolayı sınanmaları imkânsız

olan önermeler bilimde kullanılamazlar (Popper, 1998: 72). Özetle Popper'a göre, sınanabilirlik bilimsel bir önermenin geçerliliğinin ve doğruluğunun test edilebilmesine olanak tanımaktadır.

Popper bilimsel doğruluğun tespitinin nasıl gerçekleştirileceğini sorgulama noktasında, bilgi psikolojisi ile bilgi mantığının farkına dikkat çekerek yaklaşımını gerekçelendirmektedir. Bu farklılıkların bilim olan ile bilim olmayan arasındaki ayrımı sağlamada önemli olduğunu vurgulayan düşünür, Reichenbach'ın bulma ve doğrulama bağlamlarını hatırlatmaktadır (Özsoy, 2018: 212). Bu bağlamlar, bilimsel teorilerin nasıl bulunduğu ve doğrulandığına dair farklı yaklaşımları ifade etmektedir. Böylece Karl Popper, bir olgunun geçerliliğini kanıtlamanın tümevarımsal bir süreç olmadığını ve bunun yerine sistemli deneyler sonucunda karşıt bir örnek ortaya konulamama durumunun daha basit bir kanıt olduğunu savunur. Bu süreçte deneyin rolü önemlidir, ancak deneyler iyi hipotezleri doğrulamaktan ziyade kötü hipotezleri yanlışlayarak reddeder. Bu nedenle Popper, “doğrulanabilirlik ilkesi” yerine “yanlışlanabilirlik ilkesi”ni önerir. Bu akıl yürütme biçimi, bilimin yeni olgusal anlayışıyla Popper'ın “nesnel” gerçeklik olarak adlandırdığı şeyi uzlaştırmaya yardımcı olacaktır (Delecampagne, 2010: 130). Çünkü deneyim ile test edilebilen bir yapıyı sadece gözlem yoluyla kabul etmek isteyen Popper'a göre bunu başarmanın yolu doğrulanabilirlik yerine yanlışlanabilirlik ilkesini benimsemeyi gerektirir (Popper, 1998: 64). Ayrıca yanlışlanabilirlik ilkesi bir ölçüt olarak tamamen uygulanabilir ise yanlışlayıcı çıkarımlar yapılabilen öncül önermelere ulaşılabilir olmalıdır (Güzel, 1998: 53). Popper böylece mantıkçı pozitivizm düşüncesinin anlamlılık kriterine daha memnun edici ve sağlam bir alternatif yöntem önermiştir (Yıldırım, 1997: 297). Popper'ın bu ilkeye dayalı yaklaşımı, bilimsel çalışmalarda kötü hipotezleri ayıklamaya ve yerine daha doğru olanları koymaya yöneliktir. Bu nedenle Popper, bilim felsefesi ve bilimsel yöntemler üzerine yapılan çalışmaların temelinde yer almaktadır.

Karl Popper için “yanlışlanabilirlik ilkesi” esasen “sınanabilirlik ilkesi”ni kapsamaktadır. Bu ilkeye göre bir ifade sınanmaya uygun ise yanlışlanabilir olması ve dolayısıyla bilimsel olarak kabul edilebilmesi için bir fırsat sunar. Bilimde yer almayan hiçbir ifade sınanamaz ve doğruluğu veya yanlışlığı test edilemez. Bu nedenle, bilimde sadece sınanabilir ifadeler yer almalıdır (Çüçen, 2013: 169-170). Yani ilgili ifade doğruluğu veya yanlışlığı test edilebilecek bir şekilde formüle edilmiş olmalıdır.

Sonuç olarak Karl Popper, bilimsel bir teorinin kabul edilebilmesi için test edilebilir ve yanlışlanabilir olması gerektiği görüşünü benimsemiştir. Bu yaklaşım, bilim insanlarının hipotezleri test etme yoluyla yanılığa düşme riskini azaltabilecekleri

ve bilimsel doğruluğun belirlenmesine yardımcı olabileceği düşüncesine dayanmaktadır. Popper, bilimsel yöntemle ilgili farklı yaklaşımları da ele alarak, bilim olan ve bilim olmayan arasındaki ayrımı daha fazla netleştirmeye çalışmaktadır. Ayrıca, yanlışlanabilirlik ilkesini, bilimin kendisini sürekli yenilemesi için gerekli bir ilke olarak öne sürmektedir. Feyerabend ise belirli açılardan kendini Popper'a yakın hissetse de bilime atfedilebilecek güçlü bir metodolojik ilkenin bulunmadığını savunarak Popper'ı eleştirmiştir (Aslan, 2004: 449). Aynı zamanda Popper'ın kuramların bir sorunla başladığı fikrine de karşı çıkarak bu düşünceye katılmamaktadır. Çünkü Feyerabend'e göre kuramlar, sorunla başlamak zorunda değildirler daha doğrusu, kuramların belirgin bir başlangıç kriteri yoktur. (Güzel, 1996: 15). Feyerabend'in temel savı, bilimin herhangi bir yönetsel kurala sıkı sıkıya bağlı olmadan, özgürce ve yaratıcı bir şekilde ilerlemesi gerektiği yönündedir.

Popper'ın düşünceleri, yöntembilim ve bilgi kuramı sorunlarının çözümüne yönelik bir yaklaşımla ortaya çıkmıştır. Eleştirel akıl yürütme, Einstein devrimini kavrama çabalarından türemiş, beraberinde siyaset ve özel yaşama kadar uzanmıştır. Bu yaklaşım Feyerabend'e göre teknik sorunları göz önünde bulundurarak hayata yaklaşan felsefeciler için faydalı olabilir. Ancak, insanın özgürlüğü gibi önemli konular açısından bakıldığında, *Poppercı* yaklaşım, yetersiz kalmaktadır. Bu yaklaşım; açlıktan, umutsuzluktan ve baskıcı sistemlerden kurtulma gibi insani kaygıları göz ardı etmektedir (Feyerabend, 1999: 196). Feyerabend, bilimde insan özgürlüğü ve insan mutluluğu gibi kavramların merkeze alınması gerektiğine inanan bir anlayışa sahiptir. Bu nedenle, Popper'ın yaklaşımını yetersiz bulmaktadır.

Popper'ın belirtmiş olduğu bir diğer düşünce, tümevarımsal çıkarımların geçerliliğini temellendirecek bir kavramın, belirgin ve pekişmiş örneklerle desteklenen açık bir genellemeyle ilgili olduğudur. Ancak, Feyerabend'e göre bu genelleme uygulamada karşımıza çıktığında, genellikle bilimdeki soyut kuramlardan farklı olarak ülküsel bir durumdur. Bunun nedeni, genellikle temellendirme bağlamının, örnekler arasındaki ilişkilerin sorgulandığı bir alanda bulunmasıdır. Feyerabend'e göre bu durum, Popper'ın sevdiği yanlardan biri olan genel kuram alanında, hemen hemen hiç görülmemektedir (Feyerabend, 1995: 101). Bu nedenle, Popper ve Feyerabend genellemelerin temellendirilmesi konusunda farklı yaklaşımlar benimserler. Çünkü Feyerabend, Popper'ın tümevarımsal çıkarımların geçerliliğine ilişkin teorisinin bilim pratiğindeki uygulamasının sınırlı olduğunu savunmaktadır.

Feyerabend'in Karl Popper'dan ayrılan diğer bir özelliği ise bilim felsefesi yaparken bilim tarihine başvurmasıdır. Feyerabend'in bilimin ne olduğunu ya da ne

olmadığını söylerken, bazı bilimsel başarılarla dayandırdığı gerekçeleri mevcuttur (Güzel, 1996: 10). Bilim felsefesi, bir dizi dogmatik kural yerine, bilim tarihindeki farklı yaklaşımların çeşitliliğine izin vermelidir.

Son olarak Feyerabend'e göre yanlışlanmış teorileri savunmak ile bu yanlışlanmış teorileri yanlışlayan verilerin de yanlışlanabileceği bilgiler sağlanabilmektedir. Yeni teoriler, eski teorilerin dayandığı verilerle çelişerek yanlışlanabilir ancak yeni teoriler aynı zamanda kendi lehlerine olan kanıtları da ortaya koyabilirler. Feyerabend'e göre bilim insanlarının ilerlemeyi sağlamak için eski teorilerin hâkimiyetini yıkmaları, bu teorileri sarsacak ve yeni düşünceleri destekleyecek kanıtları ortaya çıkarmaları gerekmektedir. Bu durum, mevcut kanıtlarla etkili bir şekilde çürütülmüş teorileri savunmayı veya yeni teoriler geliştirmeyi gerektirir. En büyük ilerlemeyi gerçekleştiren bilim insanları, kural ihlali yapanlardır. (Aslan, 2004: 449). Feyerabend'in bu görüşü, karşı-tümevarım ilkesini öne sürmesindeki nedenlerden biridir. Bu ilke ayrı bir bölümde daha detaylı ele alınacaktır.

Özetle Karl Popper'ın bilimsel yöntem için önerdiği kesin ilkeler, Feyerabend tarafından bilimsel gerçekliği belirlemede yetersiz olduğu gerekçesi ile eleştirmiştir. Feyerabend, bilimsel araştırmalar için her türlü yöntemin kullanılması gerektiğini savunduğu için, bu düşünce onu, (çalışmamızda yer verilecek olan) "*ne olsa uyar*" tezini ileri sürmeye sevk etmiştir.

5.12.2. Thomas Samuel Kuhn ve Feyerabend

Bilim felsefesi alanında meydana gelen tepki, mantıkçı pozitivismi son derece sınırlı ve kısıtlayıcı bir şekilde yansıtan akıma karşı bir reaksiyondur. Bu tepki, özellikle Karl Popper, Stephen Toulmin ve Norwood R. Hanson gibi önemli isimlerde gözlemlenmiştir. Daha sonrasında, Thomas Kuhn da benzer bir yaklaşım benimsemiş ve mevcut eleştirileri daha kapsamlı bir şekilde ele almıştır (Yıldırım, 1997: 58).

Thomas Samuel Kuhn, 18 Temmuz 1922 tarihinde Amerika'nın Ohio şehrinde doğmuştur. Fizik alanında doktorasını tamamlamasının ardından, 1949 yılında aynı bölümde ve genel eğitim ve bilim felsefesi alanında yardımcı profesör olarak görev yapmaya başladı. İlk kitabı olan *Kopernik Devrimi* 1957 yılında yayınlanan Kuhn, 1961 yılında profesör olarak Berkeley Üniversitesine atanmıştır. Kuhn; Paul Karl Feyerabend, Wittgenstein ve Stanley Cavell gibi isimlerin de bulunduğu Berkeley'de görev yaparken *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* kitabını 1962 yılında Otto Neurath ve Rudolf Carnap'ın editörlüğünde yayınlattı. 1964 yılında Berkeley'den ayrılarak Princeton Üniversitesinde

M. Taylor Pyne profesörlüğüne atandı ve vefatına değin bilimsel değışimlerin evrimsel düşüncesi ve gelişim psikolojisi üzerine çalışmalar sürdürdü (Turan, 2010: 38).

Kuhn, bilim tarihindeki olayları istisnai bir duruma dayandırması nedeni ile Popper'in düşüncesini eleştirir. Kuhn'a göre egemen teorilerin çürütülebilme riski olan kritik olaylar (Galileo, Einstein vb.) son derece nadiren yaşanır. Bu istisnai dönemlerden genel bir anlayış çıkarabilmek mümkün değildir, ancak suistimal edilmezse bu dönemler, bilimsel faaliyetin sıradan bir parçası olan "normal bilim" faaliyetlerinin karşısına konulabilir (Lecourt, 2006: 97). Bu durum bilim tarihindeki istisnai dönemlerden genel bir anlayış çıkarmanın mümkün olmadığı, ancak normal bilim faaliyetlerinin bu dönemlerden ayrı tutulması gerektiği anlamına gelmektedir. Bilim insanlarının büyük bir bölümünün önemli keşifler yapma olasılığı oldukça düşüktür ve araştırmacıların kendi faaliyetlerini yönlendiren düşünce de kesinlikle bu tip keşifleri gerçekleştirmek değildir. Araştırmacılar, herhangi bir zamanda sonuç elde etmek için mevcut kuramları kullanarak kendilerini kısıtlarlar. Kuhn, "normal bilim" olarak adlandırdığı bu faaliyeti, incelikten yoksun bir şekilde laboratuvar çalışmaları olarak tanımlar ve kriz dönemlerinin karşısına kahramanca bilimi çıkarır. Kriz dönemleri için kozmolojik-politik eski bir metafor olan "devrim" terimini kullanır. Normal bilimi ise "herhangi bir bilimsel grubun başka çalışmalara çıkış noktası sağlamak için yeterli gördüğü bir ya da birkaç keşfin kesin olarak değer kazandırdığı araştırma" olarak tanımlamaktadır (Lecourt, 2006: 97). Böylece Kuhn, normal bilim kavramını bilimsel keşiflerin yapılmasında gerekli bir zemin olarak görmektedir.

Kuhn'a göre bilim, doğrusal bir çizgi üzerinde ilerleyerek gerçekleri keşfetmek için çalışan, sadece nesnel verilere dayalı bir çalışma değildir. Bilim insanları, Kuhn tarafından tanımlanan normal bilim evresinde bazen ideolojik olarak tutucu bir yaklaşım sergileyebilirler (Yıldırım, 1997: 58). Böylece bilimin geleneksel anlayışını eleştiren Thomas Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* isimli eseri sayesinde bilim dünyasında yeni bir dönem açarak kendisinden sonraki filozofları da etkisi altına almıştır. Çünkü bahsi geçen bu eser, klasik bilim açıklamalarına alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Bu sayede bilimsel kavrayışı yeniden yapılandırma çabasına girişmiştir. Bu yeniden yapılandırma, mevcut gerçek bilim tarihine dayanan bir çerçeve üzerine kurulmuştur (Çuçen, 2013: 178). Böylece bilimin tarihsel zeminde temellendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bilimi yeniden inşa etme projesi ise, bilim tarihindeki geleneksel anlayışın eleştirilmesi ve farklı bir bakış açısının sunulması ile bilim anlayışını genişletmek için önemli bir adım olmaktadır.

Thomas Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* isimli eserinde “Tarih, yalnızca bir zamandizimî ve anlatı deposu olarak görülmediği takdirde, şu anda bize egemen olan bilim imgesinde esaslı bir dönüşüme yol açabilir.” (Kuhn, 1991: 46) görüşü ile sözlerine başlamıştır. Bu açıklama ile bilim tarihini dikkate alarak yeni bir bilimsel teori anlayışının ve bilimin devrimci bir karakterinin olduğunu göstermeye çalışmıştır (Çüçen, 2013: 178). Aynı zamanda bilimsel ilerlemenin tarihsel sürecinde bilim insanların kurduğu topluluk yapısının önemi vurgulayan (Çüçen, 2013: 183) Kuhn’a göre anekdotlardan veya güncel olaylardan oluşan bir tarihin yanı sıra bilim imgesinin önemli bir dönüşüm geçirmesine katkıda bulunabilecek farklı bir yaklaşım benimsenmelidir. Ampirizmin farklı türlerine yönelik itirazını dile getirir ve gözlemlerin her zaman bir teorinin etkisi altında olduğunu vurgular. Ancak Kuhn, Popper’ın çürütülebilirlik ilkesine dayanan görüşlerini benimsemez ve bilimin yönteminin varsayımsal-tümdengelimci olmadığını belirtir (Lecourt, 2006: 96). Böylece Kuhn’un bilim felsefesi yaklaşımı, Popper’ın mantıkçı pozitivist tepki olarak ortaya çıkan eleştirilerinin ötesine geçerek, bilim tarihindeki pratiklerin ve bilim imgesinin etkili bir şekilde ele alınması gerektiği üzerinde durmaktadır.

Kuhn, bilimsel devrimleri eski bilim anlayışlarının yeni bir geleneğe bırakılması olarak tanımlar. Bu değişim sürecinde, farklı bilim yaklaşımları arasında seçim yapmanın sosyal-psikolojik bir aşama olduğunu belirtmektedir. Bilimsel ilerleme güç mücadelesidir ve farklı bilimsel yaklaşımlar arasındaki yarışmaya “paradigma” adını vermiştir. Paradigma, belli bir bilimsel yaklaşımın doğayı anlamak için kullandığı inançlar, kurallar, değerler ve araçlar kümesidir. Bilimsel devrimler nadir olaylar olduğu için, normal zamanlarda yapılan bilimsel çalışmalar paradigmlar tarafından yönlendirilir. Bilim insanların ve bilimsel uzmanlık alanlarının belirlenmesinde de paradigmalara olan bağlılık etkilidir (Kuhn, 1991: 10). Paradigma öncesi dönemde yarış halinde olan kuramların paradigma döneminde ortadan kalkması ise bir paradigmaya dayalı araştırmanın başlangıcının ilk belirtileridir. Bu durum bilim insanların, kendi alanları ile ilgili temel sorunlardan bağımsız olarak daha doğru, yetkin ve geniş kapsamlı araştırmalar yapmalarına olanak tanımaktadır (Öztürk, 2012: 178). Kısaca Kuhn’un teorisine göre bilimsel ilerleme, belirli bir paradigma etrafında gerçekleşen güç mücadelesinden kaynaklanmaktadır. Bilimsel devrimler, mevcut paradigmanın artık doğayı açıklamakta yetersiz olduğu durumlarda ortaya çıkar ve yeni bir paradigmanın kabul edilmesiyle gerçekleşir. Bu süreç, bilim insanların daha kesin, uzmanlaşmış ve kapsayıcı araştırmalar yapmasına olanak tanır.

Bir bilim dalındaki ilk paradigma, deney ve gözlemleri başarılı bir şekilde açıkladığında, gelecekteki gelişmeler daha etkin araçlar ve uzmanlaşmış becerilerin geliştirilmesini gerektirir. Bu profesyonelleşme, bilim insanlarının görüş açısında daralmaya yol açarak paradigma değişimlerine karşı direniş oluşur. Ancak paradigma, bilim topluluğunun ilgisini çeken alanlarda, geleneksel bilimin en derin detaylarına inebilmesine olanak sağlar ve gözlem ile teori arasındaki uyum kesin bir hale gelir. Aykırılıklar, sadece mevcut paradigma tarafından sağlanan temelde ortaya çıkar ve paradigma ne kadar kapsamlı ve kesin ise, aykırılıkların ve paradigma değişiminin potansiyel fırsatları o kadar belirgin olur. Direniş, paradigmanın teslim olmamasını sağlarken, aykırılıklar mevcut bilginin en içlerine kadar işleme fırsatı bulmaktadır. Mühim bilimsel yenilikler, birden fazla laboratuvarında eş zamanlı olarak aniden ortaya çıkmakta; bu durum, bilimin güçlü bir geleneksel yapıya sahip olduğunu ve kendi değişimini hazırladığını göstermektedir (Kuhn, 1991: 95-96). Bu süreçte, bilim insanları arasında tartışmalar ve farklı görüşler ortaya çıkabilir, ancak bilimsel keşiflerin ilerlemesi için bu tartışmalar önemlidir. Bu nedenle paradigma değişiklikleri, bilimsel ilerlemenin doğal bir parçasıdır ve aykırılıkların incelenmesi, bilimin daha da ilerlemesi için gereklidir. Aynı zamanda Kuhn'un normal bilim olarak adlandırdığı bilimsel faaliyet, belirli bir paradigma tarafından yönlendirilen bir çabadır (Yıldırım, 1997: 127). Bilim insanları arasında bu dönemde bilimsel çalışmalar ve buluşlar konusunda uyum ve iş birliği oldukça yaygındır. Bu iş birliğinin avantajlarından yararlanan bilim insanları, genellikle normal bilim döneminde karşılaştıkları sorunları veya Kuhn'un "bulmaca" olarak adlandırdığı zorlukları çözerek, kuram veya paradigmaların uygulama alanlarını genişletmeye çalışırlar (Yalçın, 2004: 620). Benzer şekilde, belirli bir paradigma içinde herhangi bir çelişki veya aykırılık ortaya çıktığında, bilim insanları bu sorunu öncelikle mevcut paradigma içinde çözmeye çalışırlar. Bu yönelim bir üst paragrafta belirtilen paradigma değişikliğine karşı direniş halidir. Kısaca paradigma dışında, incelenen problemden, gözlem veya deneyden ya da bunlara ilişkin faktörlerden bahsedilemez (Yıldırım, 1997: 127). Ancak bazen ortaya çıkan aykırılıklar paradigmanın sınırlarını aşarak ve çözülemeyecek kadar zorlu hale gelebilmektedir. Bu durumda ortaya çıkan bunalım yeni bir kuram arayışını başlatmaktadır. Ortaya çıkacak bu yeni kuram ise mevcut paradigmadan radikal bir şekilde farklı olabilir. Bu süreç, Kuhn'un "bilimsel devrim" olarak adlandırdığı olgudur. Yeni kuram, daha önce açıklanamayan fenomenleri açıklamak için kullanılabilir ve bilimin gelecekteki çalışmalarını yönlendirebilir (Kuhn, 1991: 22). Öte yandan Kuhn, aynı olgu grubuna dair ortak inceleme terimleri olsa bile, rakip paradigmaların karşılaştırılamayacağını

savunmuştur. Çünkü görünüşte benzer olan kavramlar, benzer anlamlara sahip değildir. Her bir kavramın anlamı, kullanım çerçevesinde hâkim paradigma ile ilgilidir (Yıldırım, 1997: 127-128). Kuhn'un "eş-ölçülemezlik" olarak adlandırdığı paradigmlar arasındaki farklılık, bilimsel kuramlar arasında varsayılan süreklilik ilkesinin olmadığı anlamına gelmektedir (Yalçın, 2004: 619). Ayrıca kuramdan bağımsız olarak sadece olgusal verilere dayanan bir nesnel değerlendirme de yapılamamaktadır (Yıldırım, 1997: 58). Bu görüş ile Kuhn; mantıkçı pozitivistlerin, teoriyi deneysel gerçekliğe indirgeyerek açıkladıkları düşünceyi reddetmiştir. Çünkü Kuhn'a göre deney ve gözlem teoriden ayrı değildir (Çüçen, 2013: 183). Bilimsel kuramların sadece olgusal verilere dayanan nesnel bir değerlendirmesi yapılmasını imkânsız kılan bu eş-ölçülemezlik durumunu vurgulamaktadır.

Kısaca Thomas Kuhn, düşüncesinde bilimin ortaya çıkması ve ilerlemesi, bir paradigmadan başka bir paradigmaya geçiş ile gerçekleşir ve bu geçiş devrimsel bir faaliyettir. Devrimler, uzun zaman diliminde biriken sayısal verilerin sonucunda ani niteliksel değişimler olarak ortaya çıkmaktadır. Bilim sürekli ilerleyen bir etkinlik değildir; aykırılıklar ve ani atılımlar ile mümkündür. Bilimin görevi, bilim insanlarının bir araya gelerek yaptıkları çalışmalar ve elde ettikleri başarılarla şekillenen bir topluluğun çıktısıdır (Çüçen, 2013: 189). Normal bilim, mevcut paradigmların kabul edilmesi ve genellikle bu paradigmların üzerine çalışılması ile sağlanmaktadır. Ancak, devrimsel bilimde mevcut paradigmlar yetersiz bulunur ve yeni bir paradigmaya doğru köklü değişiklikler yapılır. Bu değişim, bilim dünyasında devrim niteliğinde bir dönüşüm olarak kabul edilmektedir.

Feyerabend, bilimdeki bilgi kuramsal temellendirme yerine tarihsel temellendirme gerektiği görüşünde Kuhn ile benzer düşüncelere sahiptir (Feyerabend, 1999: 266). Ancak Kuhn'un normal bilim anlayışına karşı çıkarak, normal bilim olarak adlandırılan dönemin, bilimde sıkça karşılaşılan bir durum olmadığını ve böyle bir durumun bilim açısından olumsuz sonuçlara yol açabileceğini savunmaktadır. Feyerabend'e göre bilim çok seslilik esasına dayanmalıdır ve sınırlı bir metodolojinin benimsenmesi yerine farklı yöntemlerin kullanımına izin verilmelidir (Aslan, 2004: 449). Çünkü bilimin ilerleme göstermesi için nesnel bilgiye ulaşmanın şartı, birden fazla seçenekli teoriler ile çalışmaktır. Yalnızca bir teori ya da paradigma ile çalışmak, diğer seçeneklerin engellenmesine neden olur. Feyerabend, bu şekilde çalışmanın, sadece olağan bulmaca çözümlerinin yapıldığı bir bilimsel etkinlik olduğu kanısındadır. Bu nedenle hem Viyana Çevresi'nin hem de Kuhn'un bilimi ve felsefeyi çarpıttığını düşünmektedir (Güzel, 1996: 13-14). Aynı zamanda, Feyerabend'e göre bilimsel akılcılık olgusu da bir

paradigma olarak kabul edilmelidir. Ancak, paradigmalardan herhangi birinin diğerine üstünlüğü kesin olarak iddia edilemez. Bu nedenle, bir devlet bireysel seçim özgürlüğünü korumak için bir paradigmayı diğerine tercih etmemeli ve her vatandaşa kendi tercihi göre hareket etme imkânı sunulmalıdır. Örneğin, bilim ile din arasında tercih yapmak yerine herkesin kendi inancına göre hareket etmesine izin verilmelidir (Delecampagne, 2010: 309). Böylece bilimde çok sesli bir anlayış sağlanarak, kişisel özgürlüklerin korunmasına ve farklı görüşlerin hoş görülmesine olanak tanınır. Bu bakış açısı sınırları ortadan kaldırarak, yeni bilimsel gelişmelerin önü açılmış olacaktır.

Kuhn, bilimin evrimsel bir süreç olduğu ve bilimdeki zorlukların, bilimin uygulanması sırasında gözlenen olgular olarak değil, evrimsel bir sürecin kaçınılmaz özellikleri olarak ele alınması gerektiği savunmaktadır. Bu nedenle bilim sosyolojisinde *nihai program* iddialarına karşıdır. Feyerabend nihai programın reddi konusunda Kuhn ile aynı fikirde olmasına karşın, bilimin evrensel bir süreç olduğu fikrine karşın bazı çekinceleri bulunmaktadır ve bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Kuhn, bilimin otoritesini sarsar görünen güçlüklerin, basitçe, 'onun uygulanması sırasında gözlenen olgular' olarak alınmaması gerektiğini söylüyor, 'bunlar daha çok, evrimsel veya gelişmekte olan herhangi bir sürecin kaçınılmaz özellikleridir'. Fakat bilimin daha çok olgu ve daha iyi yasalar bulmanın sabit bir yolu değil de evrimsel bir süreç olduğunu nereden bileceğiz? (Feyerabend, 1999: 335).

Feyerabend'e göre bunu bilmenin yolu, ya uygulama sırasında gözlemlenen olgulara dayanmak ya da dışarıdan dayatılan yorumlara başvurmaktır. İlk durumda, Kuhn'un ele almak istediği noktaya geri dönülmektedir. İkinci durumda ise bilgi, daha geniş bir kültürel bağlama oturtulur ve gelişmelere değer biçen bir bağlamda yorumlanır. Feyerabend'e göre Kuhn, sorunu olgulara dayanarak değil felsefi düzeyde çözmek istemektedir. Feyerabend ise bu yolun, onun tutabileceği birçok yol arasından sadece biri olduğunu, tek mümkün yol olmadığını belirtmektedir. (Feyerabend, 1999: 335-336). Böylece Feyerabend, Kuhn'un bilimin evrimsel bir süreç olduğu iddiasını destekleyen argümanlarını sorgulamaktadır. Feyerabend, bilimin evrimini açıklamanın farklı yolları olabileceğine ve bunların uygulama sırasında gözlemlenen olgulara dayanabileceğine veya dışarıdan dayatılan yorumlara başvurabileceğine işaret etmektedir. Bu nedenle, bilimin evrimsel bir süreç olduğunu belirlemek için tek bir yaklaşımın yeterli olmadığı ve farklı perspektiflerin bir araya getirilmesi gerektiği sonucuna varılabilir.

Sonuç olarak mantıkçı pozitivist ve Kuhn'cu bilimsel yöntem yaklaşımlarını eleştiren Feyerabend, bilimde kesin bir yöntemsel kuralın olmadığını savunmaktadır.

Bunun yerine, metodolojik anarşizm ilkesini geliştirerek, bilimde farklı metotların da kullanılması gerektiğini düşünmektedir (Aslan, 2004: 449). Bu yaklaşım, bilimsel araştırmalarda özgürlük ve yaratıcılığın teşvik edilmesi gerektiği düşüncesini temel almaktadır.

5.12.3. Imre Lakatos ve Feyerabend

Imre Lakatos, matematik ve bilim felsefesi alanında çalışmış olan bir Macar filozoftur. 1922-1974 yılları arasında yaşamıştır. Lisans eğitimini Debrecen Üniversitesi'nde matematik, fizik ve felsefe alanlarında tamamlamıştır ve doktorasını Cambridge Üniversitesinde “Matematik Keşfinin Mantığı Üzerine Denemeler” adlı tezi ile almıştır. Lakatos, London School of Economics'te 1960 yılından ölümüne kadar araştırmacı ve öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. “Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi” yazısında kuramların bir araştırma programı içinde ele alınmasının gerekliliğine ve araştırma programı kavramına ilişkin değerlendirmeler yapmıştır (Lakatos, 2014: 1). 1960'lardan sonra Thomas Kuhn ile ortaya çıkan yeni pozitivistlerin birikimsel-evrimsel yürüyen, indirgemeci-olgucu bilim yaklaşımının eleştirisi, Imre Lakatos tarafından da devam ettirilmiştir (Çüçen, 2013: 183). Bilim felsefecileri, bilimin rasyonel bir çaba olduğunu ve tarihsel bakış açısının önemli olduğunu savunarak, mantıksal analizi bilim felsefesiyle birleştirmeye ve mantıksal pozitivistlerin bazı düşüncelerini yeniden canlandırmaya çalışmışlardır. Imre Lakatos'un çalışması da bu çabanın bir örneğidir ve bilimin nasıl rasyonel bir şekilde geliştiğini tarihsel olaylarla bağlantılı olarak göstermeyi amaçlamaktadır (Aslan, 2004: 450). Aynı zamanda Karl Popper'in öğrencisi olan düşünür, Popper'in yanlışlamacılık felsefesini, eleştirileri dikkate alarak daha da geliştirmek istemiş, Thomas Kuhn'un paradigmatları ile ilgili temel kavramları da kullanarak yeniden formüle etmeyi denemiştir (Demir, 1992: 59). Bu doğrultuda öncelikle Thomas Kuhn'un geleneksel ve devrimci bilim anlayışlarını incelemekle başlamıştır. Lakatos, bilimin tek bir paradigma tarafından yönlendirilmediğine yönelik Kuhn'un görüşleri ile ayrılmaktadır. Lakatos'a göre bilimsel araştırmalar yeni kuramların eski kuramların yerini almasıyla sürerken, eski kuramların temel prensiplerinin de korunması gereklidir (Özsoy, 2018: 217). Aynı zamanda Popper'in yanlışlanabilirlik ölçütünün de bilimdeki yöntem sorunlarını çözmek için yeterli olmadığı görüşündedir. Bunun sebebi ise Popper'in bilimsellik ölçütünün, bilimsel teorilerin dayanıklılığı ile ilgili sorunları göz ardı etmesidir. Lakatos'a göre bilim insanları bir teoriyi sadece olgularla çeliştiği için terk etmezler. Bunun yerine genellikle, aykırılık diye adlandırılan durumları ifade etmek için kurtarıcı

bir hipotez uydururlar veya aykırılığı açıklayamadıkları zaman bu sorunu göz ardı ederek başka sorunlara odaklanırlar. (Güzel, 1999: 10). Lakatos'un yaklaşımı, bilimsel teorilerin gelişimindeki dinamikleri ve çelişkileri göz önünde bulundurarak, bilimsel araştırmaların kümülatif bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Yani yeni teorilerin geliştirilmesi ve eski teorilerin yenilenmesi, bilimsel araştırmaların sürekli bir ilerleme halinde olduğunu göstermektedir.

Lakatos, bilimin doğasının yalıtılmış bir hipotez yerine kapsamlı bir araştırma programının varlığına dayandığını savunmaktadır. Büyük bilimsel başarıların tanımlayıcı birimi olarak kabul edilen bu program, deneme-yanılma ya da basit kestirim ve çürütmelere dayanmamaktadır. Örneğin "Bütün kuğular beyazdır." önermesi, tek bir siyah kuğunun keşfi ile yanlışlanabilir. Ancak bilim olarak kabul edilebilmesi açısından, bu tür önemsiz deneme-yanılma örnekleri yeterli değildir (Lakatos, 2014: 24). Bu nedenle Lakatos, Thomas Kuhn'un paradigma anlayışının yanı sıra "Bilimsel Araştırma Programı" kavramını da alternatif olarak ortaya koymaktadır (Özsoy, 2018: 217). Böylece bahsi edilen Bilimsel Araştırma Programı, bilimsel ilerlemenin zeminini oluşturur ve hipotezlerin yanı sıra, problem çözme stratejileri, araştırma teknikleri ve yöntemleri gibi kapsamlı bir yapıya sahiptir.

Lakatos'a göre tüm bilimsel araştırma programları, temelinde belirli bir çekirdek hipoteze dayanır. Ancak olumsuz hipotez testi (modus tollens), araştırmacıları doğrudan bu çekirdeğe yönlendirmeyebilir. Bu nedenle, koruyucu bir kalkan gibi davranan ve çekirdeği destekleyen "yardımcı hipotezlerin" kullanımıyla yaratıcı bir yaklaşım benimsenmesi gerekebilir. Bu yardımcı hipotezler; testler yoluyla ağırlıklandırılmalı, düzeltilmeli ve hatta diğer hipotezler ile değiştirilmelidir, böylece güçlendirilmiş bir çekirdek oluşturulabilir. Bir araştırma programı, ilerletici bir problem dönüşümü meydana getirdiğinde başarılı kabul edilirken, yozlaştırıcı bir problem dönüşümü meydana geldiğinde başarısız olmaktadır (Lakatos, 2014: 89-90). Bu nedenle, bilimsel araştırmaların sürekli olarak test edilmesi ve geliştirilmesi, ilerleme için önemlidir.

Lakatos, kuramsal ve empirik ilerleme olmak üzere iki tür ilerlemeden bahsetmektedir. Kuramsal ilerleme, bir kuramın yeni deneysel olgular sahasını genişletmesini ifade ederken, empirik ilerleme ise kuramsal ilerleme aşamasında ortaya çıkan yeni iddiaların deneysel olarak güçlendirilmesini ifade etmektedir. Bu ayrım, Popper'ın ilkelerinin Lakatos üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Lakatos'a göre empirik ilerleme, kuramsal ilerlemeye kıyasla daha kesintili bir şekilde gerçekleşse de, araştırma yönteminin hem kuramsal hem de empirik ilerleme göstermesi gerektiğini savunmaktadır (Aslan, 2004: 450). Bu şekilde bir kuramın empirik olgularla uyumlu

hale getirilmesi ve yeni empirik verilerin elde edilmesi ile ilerletici bir araştırma süreci ortaya çıkabilir.

Lakatos, bir araştırma programının ilerletici olmaması durumunda yozlaştırıcı olduğunu ifade etmektedir. Fakat Popper'dan farklı olarak yozlaşan bir araştırma programını terk etmek yerine, programın yeniden ilerletici hale gelebileceğine işaret eder. Dolayısıyla bir araştırma programının yozlaşması her şeyin sonu değildir ve programın kökten reddedilmesi yerine yeniden yapılandırılması mümkündür. Bir programın yozlaşıcı olması, geçici bir durum olabilir ve gelecekte yeniden ilerletici bir program hâline gelmesi olasıdır (Aslan, 2004: 450). Bu yaklaşım, bilimsel araştırma sürecinde yaşanan olumsuzlukların doğal bir parçası olarak görülür ve bilimsel ilerleme için önemli bir rol oynar. Çünkü yozlaşan bir araştırma programının terk edilmesi, o alanda yapılan tüm çalışmaların sona ermesine neden olabilir. Ancak programın yeniden yapılandırılması ve ilerletici hâle getirilmesi, bilimsel araştırmanın devam etmesine ve ilerlemesine olanak tanır. Bu nedenle, Lakatos'un yaklaşımı, bilimsel araştırmada sürekli bir ilerleme ve gelişim sürecinin önemini vurgular.

Imre Lakatos'un düşünceleri, bilimsel teorilerin doğrulanması veya yanlışlanması için metodolojik bir çerçeve sunarak bilimdeki bilgi ilerlemesinin nasıl gerçekleşebileceğine ilişkin önemli bir yaklaşımı ifade etmektedir. Araştırma Programları Yaklaşımı ise, bilimsel teorilerin gelişimindeki zorlukları ele alarak, bilim tarihinin incelenmesi yolu ile bilimsel keşiflerin nasıl yapıldığının anlaşılması bakımından önemlidir. Görülmektedir ki Imre Lakatos, kendi yaklaşımını oluştururken Popper'ın bilim kavramına ek olarak, bilimsel araştırmayı rasyonel kılan unsurlarla ilgili görüşlerini ve Kuhn'un bilimsel ilerlemede kapsamlı faktörlerin olduğunu belirten yaklaşımını birleştirmiştir. Lakatos, bilimsel yöntemin rasyonel olabilmesi için hem Popper'ın eleştirel açıklayıcılığını hem de Kuhn'un paradigma değişimleri ve bilimsel topluluğun etkisini içermesi gerektiğini savunmuştur. Fakat onu Popper'dan ayıran ve Feyerabend'e yaklaştıran önemli bir yaklaşımı vardır. Bu yaklaşım, yeni bir araştırma programının ilk etapta eski programlar kadar başarı sağlamayacağıdır. Ek olarak, yeni bir araştırma programında ortaya atılan ilk teoriler genellikle sade bir biçimde sunulduğu için, birçok gerçeklik bu teorilere yanlış gibi görünebilir. Ancak eğer bu programlara izin verilirse, ileride geliştirilecek olan teoriler bu zorluğun üstesinden gelebilirler. Lakatos'a göre potansiyeli olan araştırma programları başlangıçta gelişme fırsatı bulana kadar korunmalıdır (Aslan, 2004: 451). Bu nedenle, bu programlara olan izin verildiği takdirde, gelecekteki teorilerin bu engeli aşabilecekleri ifade edilebilir. Böylece Lakatos'un bilim felsefesi yaklaşımı, bilimsel gelişmenin sürekliliğini ve

devamlılığını vurgulamaktadır. Yeni araştırma programlarının başlangıçta eski programlar kadar başarılı olmayacağı ve teorilerinin yanıltıcı görünebileceği kabul edilirken, bu programların gelişme fırsatı verilmesi gerektiği savunulmaktadır. Bu konuda Feyerabend ile benzer düşüncelere sahiptir.

Imre Lakatos, bazı irrasyonel versiyonlarının kaynağında fazlasıyla katı rasyonel prensipleri görmüş ve bilim insanlarını daha yeni ve liberal standartları kabul etmeye teşvik etmiştir. Ancak Lakatos büyük bilime duyduğu saygı nedeniyle bu standartları, son iki yüzyılın modern biliminin sınırları içinde aramaktadır. Feyerabend ise mistisizmin ve irrasyonelizmin bazı biçimlerinin temelinde katı rasyonel prensiplerinin yanı sıra “akıl” kavramına yönelik genel bir saygının da önemli bir rol oynadığını fark ederek daha yeni ve liberal standartları teşvik etmiştir. Feyerabend, bilimi ilginç ama asla istisnai olmayan bir bilgi biçimi olarak görse dahi, halen ondan öğrenilebilecek bir şeylerin olduğunu belirtmektedir (Feyerabend, 1999: 206-207). Bu bağlamda, her iki filozof da bilim ve bilimsel metodoloji konusunda farklı görüşlere sahip olsalar da daha liberal bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği konusunda hemfikir olmuşlardır.

Feyerabend'e göre yasalar araştırma programlarını değerlendirebilir ancak bilim insanlarına ne yapmaları gerektiği konusunda yönlendirme sağlamaz. Bilim insanları, bilimsel programın yozlaştırıcı etkilerinden vazgeçmek için belirli kurallara ihtiyaç duymazlar. Çünkü söz konusu program, kendi kendini düzeltme yeteneğine sahiptir ve sonunda başarılı bir duruma gelebilir (Feyerabend, 1999: 28). Feyerabend'in bu yorumu, Lakatos'un bir araştırma programının ilerletici olmaması durumunda yozlaştırıcı olduğunu ifade etmesi üzerine yapılmıştır. Aynı zamanda yozlaşmış ortamda bir araştırma programını izlemek mantıklı bir tutumdur. Bu sebeple Feyerabend, Imre Lakatos'un yöntembilimi ile anarşistlerin "her şey mümkün" düşüncesi arasında mantıksal bir fark görmemektedir. Ancak, sözlü anlatım açısından belirgin bir ayrım vardır. Imre Lakatos, araştırma programları metodolojisini genelde yozlaşmış koşulları ile eleştirir ve bu eleştirilerine olumlu karşılık bekler. Lakatos'un ileri sürdüğü yasalar eylem ve eleştiriye olanak tanır, ancak bunları teşvik etmez çünkü aksini de savunur. Bununla birlikte, diğer yasaları kendi yasaları gibi kullanır, örneğin sağduyudan çıkan yasaları Feyerabend'e göre sağduyuyu ile araştırma programlarının yöntemlerini birleştirerek anarşizmi desteklemek, kendi yönteminden daha başarılıdır. Çünkü akılcılar genellikle anarşizmi kabul etmezler, ancak doğru bilgi sunulduğunda farkındalık kazanarak anarşizme hazır hale gelebilirler. Bu yöntem, sağduyunun sezgisel güvenilirliğini kullanarak araştırma programlarını destekler ve akılcı düşüncelerle

birleştirir. (Feyerabend, 1999: 28). Bu doğrultuda Feyerabend'in yontembilimi, Lakatos'un yaklaşımından farklı olsa da, Feyerabend sağduyu ve akılcı dűřüncelerle birleştirerek anarşizmi desteklemenin, araştırma programlarının geliştirilmesine katkı sağlayabileceğini savunmaktadır. Bununla birlikte Lakatos'un araştırma programları teorisi, bilimsel araştırmaların standartlarını ve teori üretimini ele alan bir yaklaşımdır. Lakatos'a göre bir bilimsel çaba, akılcı olabilmesi ve anarşiye karşı korunabilmesi için yalnızca standartları kabul etmelidir. Bu bağlamda Lakatos, keşifsel ve gerekçelendirme bağlamları arasındaki ayrıma da değinmiştir (Feyerabend, 2017: 220-221). Ancak Feyerabend, Lakatos'un yaklaşımının aksine, herhangi bir standardın kabul edilmesinin gerekli veya yeterli olmadığını savunmuştur. Dolayısıyla Feyerabend'e göre bir çabanın akılcı olabilmesi ve anarşiden korunabilmesi için belirli standartlara uymak zorunlu değildir. Bununla birlikte, eęer bir araştırma programı, kabul edilmiş standartları geçersiz kılan bir durumla karşılaşırsa, Lakatos'un çabasının akıldışı olduğunu savunan Feyerabend'a göre Lakatos'un yaklaşımı da eleştirilebilir (Feyerabend, 2017: 220-221). Çünkü bilimsel ilerlemenin çeşitlilik ve esneklik gerektirdiğine inanan Feyerabend için Lakatos'un yaklaşımı, belirli standartları zorunlu kılmaya odaklanır ve bilimdeki çeşitliliği sınırlayabilir.

Sonuç olarak Feyerabend ve Lakatos, bilim felsefesinde bazı ortak görűřleri paylaşmışlardır, ancak bilimsel ilerlemede standartların rolű hakkındaki görűřlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Feyerabend, farklı bakış açılarının bilimsel yenilikler için belirli standartlara bağlı kalmaktan daha faydalı olduğunu savunarak daha liberal bir yaklaşımı benimsemektedir. Buna karşılık Lakatos, bilimsel ilerlemenin belirli kısıtlamalar içinde gerçekteşmesi gerektiğini iddia etmekte ve bu konuda araştırma programlarının önemini vurgulamaktadır. Feyerabend, bilimdeki dogmatik tutumları reddeder ve bunun yerine özgürce deneyler yapmanın ve farklı fikirleri takip etmenin gerekliliğini ileri sürerek, bilimdeki hiçbir kuralın mutlak olmadığına inanmasına neden olur. Öte yandan Lakatos, bir araştırma programını öncül olarak benimsemeye ve eleştirel olarak ilerletmeye inanmaktadır. Hem Feyerabend hem de Lakatos, bilim felsefesinde farklı felsefi yaklaşımlara sahip önemli dűřünürlerdir. Feyerabend, bilimin özgürce ilerlemesi gerektiğini savunurken, Lakatos'un bilim felsefesinde araştırma programlarının neden olduğu bazı kısıtlamalar bulunmaktadır. Her iki yaklaşım da bilimsel araştırmaların ilerletilmesi için eleştirel dűřünme ve tartışma süreçlerinin önemini vurgulamaktadır. Bu nedenle Feyerabend, Lakatos'un bilimsel anlayışını eleştirmiş ve bilimde daha esnek ve liberal bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini savunmuştur.

6. SONUÇ

Feyerabend'in çalışmaları, modern Batı bilimi ve Viyana Çevresi metodolojileri üzerinde önemli sonuçlara ulaşmıştır. Modern batı bilimi, nesnel gerçeklik arayışı ve kesinlik temelli metodolojiler üzerine inşa edilmiştir. Ancak Feyerabend'in eleştirileri ve önerileri, bu sınırlayıcı yaklaşımların bilimsel ilerlemeyi kısıtlayabileceğini göstermiştir. Viyana Çevresi düşüncesi, bilimin mantıksal ve dilsel analizine odaklanarak bilimsel doğruluk ve anlam üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak Feyerabend, bilimsel ilerlemenin sadece bu analitik yaklaşımlarla sınırlı olamayacağını savunmuştur. Bilimsel yöntemlerin çok katı bir şekilde belirlenmesine karşı çıkararak; bilimsel ilerlemenin, tek bir yöntem veya paradigma ile sınırlanmaması gerektiğini ifade etmektedir. Feyerabend'e göre bilimdeki çeşitlilik ve özgünlük, farklı düşünce ve yaklaşımların bir araya gelerek yeni keşiflerin ortaya çıkmasını sağlar. Özetle Feyerabend, bilimde sadece belirli bir yönteme veya kurallara bağlı kalmak yerine, bilim insanlarının farklı yöntemleri deneyerek ve farklı teorilere açık olmaları gerektiğini savunur. Bu şekilde bilimsel ilerlemenin hızlanabileceğini ve yeni keşiflerin ortaya çıkabileceğini ifade eder. Böylece Feyerabend'in çalışmaları modern bilim anlayışı ve Viyana Çevresi metodolojilerine eleştirel bir bakış açısı sunmuş ve alternatif bir bilim anlayışının gerekliliğini ortaya koymuştur. Feyerabend, bilimde daha esnek, çeşitli ve yenilikçi bir yaklaşımın benimsenmesine yönelik çağrılarda bulunmaktadır.

Bilimsel yöntemleri eleştirirken çoğulculuk anlayışını benimser. Bu anlayış; disiplinler, teorik ve metodolojik çoğulculuk gibi alt başlıklarla detaylandırılmıştır. Disipliner çoğulculuk, farklı disiplinlerin bilimsel süreçte birlikte çalışmasını ve etkileşimini vurgularken teorik çoğulculuk farklı teorilerin bir arada var olmasını savunur. Metodolojik çoğulculuk ise farklı yöntemlerin kullanılmasını teşvik eder. Feyerabend'in perspektifine göre bilimsel araştırmaların serbestçe ve yaratıcı bir şekilde farklı yöntemler ve teorilerle yürütülmesi daha avantajlı olabilir. Bilim insanlarının "ne olsa uyar" ilkesine uyararak farklı düşünceleri ve yaklaşımları deneyerek sınırları zorlamaları gerektiğini vurgular. "Karşı tümevarım" ilkesi ise modern bilimin tümevarım anlayışına alternatif olarak sunulmuştur. "Ne olsa uyar ilkesi" Feyerabend'in bilim dışındaki alanlara da uyguladığı bir ilkedir. Feyerabend; bilim dışı alanların, özellikle eğitim, toplum ve siyaset gibi alanların da çeşitliliğe ve özgür düşünceye açık olması gerektiğini savunur. Ona göre farklı fikirlerin ve metodolojilerin rekabet ettiği bir ortam, toplumun gelişimine ve ilerlemesine katkıda bulunur. Ancak bazı alanlarda

belirli standartlar ve yöntemlerin olması, güvenilirlik, etkinlik ve başarıyı sağlamak açısından önemlidir. Örneğin eğitimde belirli öğretim yöntemleri ve müfredat standartları, etkili ve kaliteli bir öğrenme deneyimi sağlamak için gereklidir. Aynı şekilde siyasette de belirli kurallar ve normlar, toplumsal düzenin ve istikrarın sağlanması açısından önemlidir. Sınırsız çeşitlilik ve özgürlük, bazı durumlarda kaos ve belirsizliğe yol açabilir. Karşı tümevarım ise bilimsel yöntemlere ve teorilere tek bir doğru yaklaşımın dayatılmamasını savunur. Bilimsel araştırmada çeşitlilik ve serbestlik olmalıdır. Bilimsel ilerleme, farklı yöntemlerin ve yaklaşımların deneyimlenmesiyle sağlanabilir. Ancak bilimsel teorilerin oluşturulmasında sadece gözlem verilerine dayanmak yerine, hipotezlerin test edilebilirliği, teorilerin tutarlılığı ve deneysel verilerle uyumlu olması gibi diğer önemli kriterler de dikkate alınmalıdır. Karşı tümevarımın tek başına yeterli olmadığı ve bilimsel süreçte diğer kriterlerin de göz önünde bulundurulması gerektiği unutulmamalıdır.

Feyerabend'in akılcılık tutumu, bilim ve akılcılık arasındaki ilişkiyi ele alırken bilimsel yöntemlere ve sınırlamalarına eleştirel bir bakış sunmaktadır. Ona göre bilimde sıkı kurallar ve yöntemlerin uygulanması, bilimsel ilerlemenin önünde engeller oluşturabilir. Bilimdeki çeşitlilik ve özgünlük, bilgiyi daha iyi anlamak ve keşfetmek için daha etkili bir yaklaşım sağlar. Bu nedenle Feyerabend, akılcılık anlayışına karşı bir tutum sergileyerek bilimsel dogmatizmi reddeder ve bilimsel yöntemlerin esnek ve çeşitlilik göstermesi gerektiğini savunur.

Bilgi-kuramsal anarşizm yaklaşımı, bilginin doğasını sorgular. Feyerabend, tek bir teorik çerçevenin bilgiyi sınırlaması veya yönlendirmesi yerine, farklı teorilerin ve yaklaşımların bir arada var olması gerektiğini ileri sürer. Bu yaklaşım, bilimde tek bir doğru yol yerine, farklı düşünce ve teori biçimlerinin birlikte değerlendirilmesi ve kullanılmasını teşvik eder. Feyerabend'e göre bu çeşitlilik ve anarşist yaklaşım, bilgi üretiminde daha yaratıcı ve yenilikçi sonuçlar elde etmeyi mümkün kılar. Ancak, belirtilmelidir ki Feyerabend'in anarşizm yaklaşımı, siyasal anarşizmle aynı anlama gelmez. Siyasal anarşizmden farklı olarak bilgi-kuramsal anarşizm bilimdeki her türlü kısıtlamayı ve normu kaldırmayı savunur. Bununla birlikte bu konuda özgün bir eleştirel değerlendirme yapılırsa bilimin öngörülebilirlik, güvenilirlik ve ilerleme gibi temel özelliklerini koruması için belirli metodolojik standartlar ve normlar gereklidir. Bilim, sistemli bir şekilde bilgi üretimine ve doğrulama sürecine dayanır. Feyerabend'in savunduğu özgürlük ve çeşitlilik, bilimin güvenilirliğini ve bilimsel keşifleri sınırlayabilir. Feyerabend ayrıca bilim ve eğitim, bilim ve toplum, siyaset ve bilim, sanat ve bilim gibi farklı alanlardaki ilişkileri de ele almıştır. Örneğin bilim ve eğitim

ilişkisinde sadece tek bir bilimsel yöntemin veya teorinin eğitimde egemen olmasının öğrencilerin düşünme ve yaratıcılık yeteneklerini sınırlayabileceğini savunur. Bilim ve toplum ilişkisinde ise bilimin toplumsal değerlerden etkilendiğini ve bilimsel ilerlemenin özgür toplumsal bağlam içinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Siyaset ve bilim ilişkisinde bilimin siyasi çıkarlarla etkileşime girebileceğini ve siyasi otoritenin bilimsel araştırmalar üzerinde baskı kurabileceğini öne sürer. Sanat ve bilim ilişkisinde sanatın bilimde yaratıcılığı teşvik etmesi ve bilimsel keşiflerde ilham kaynağı olabilmesi gerektiğini savunur. Ona göre sanatın özgür ve disiplinsiz doğası, bilimdeki sınırlamalardan kurtulmayı sağlayabilir ve bilimsel araştırmalara yeni perspektifler getirebilir.

Çalışmamızın özgün bulguları, Feyerabend'in çoğulculuk anlayışının bilim dünyasında yeni bir bakış açısı sunabileceğini göstermektedir. Bilimdeki katı kuralların yerine, disiplinler arası etkileşimi ve farklı yaklaşımların bir arada var olmasını teşvik eden bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Feyerabend'in "Bilim Tasarımı" üzerine yaptığı çalışmalar, geleneksel bilim anlayışına meydan okuyan ve alternatif bir yaklaşım sunan önemli bir katkıdır. Tez çalışmamızın sonuçları, bilimde özgür düşünce, çeşitlilik ve sorgulamanın önemini vurgulamaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi Feyerabend, bilimsel yöntemlerin katı bir şekilde belirlenmesine karşı çıkar ve bilimde çeşitlilik ve esnekliğin önemini savunur. Tezimiz, bu yaklaşımın bilimsel ilerlemeye nasıl katkıda bulunabileceğini ve bilimde monotonluğun nasıl engellenebileceğini araştırmıştır. Özgün bulgularımız; bilimde çeşitliliğin, farklı düşünce biçimleri ve yöntemlerinin iyileştirilmesine ve bilimsel ilerlemenin artırılmasına katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Ayrıca Feyerabend'in özgür düşünce ve sorgulamanın bilimsel keşiflerde önemli bir rol oynadığı görüşü de desteklenmektedir. Ancak "Feyerabend'in Bilim Tasarımı" yaklaşımı, bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Bazı eleştirmenler, onun savunduğu çeşitlilik ve özgürlük vurgusunun, bilimsel yöntemlerin belirlenmesini ve bilimdeki tutarlılığı zayıflatabileceğini iddia etmiştir. Ayrıca "Bilim Tasarımı" yaklaşımının bilimsel ilerlemeyi hızlandırma yerine bilimsel anarşiye yol açabileceği endişeleri dile getirilmiştir. Bu eleştiriler, Feyerabend'in yaklaşımının uygulama sürecinde dikkate alınması gereken noktalardır. Bilimin özgürlük ve çeşitlilik temelinde ilerlemesi, dikkatli bir denge ve yönetim gerektirebilir. Bu bağlamda bilim dünyasında, tartışmaları ve eleştirileri yönetmek için etkili bir sistem oluşturmak önemlidir. Aksi takdirde bilim dünyasında kaos ve tutarsızlık ortaya çıkabilir. Eleştiri ve tartışmalar bilimsel ilerlemenin bir parçasıdır, ancak bunların

etkili bir şekilde yönetilmesi gereklidir. Bunun için aşağıdaki bazı noktalar, tavsiye niteliğinde göz önünde bulundurulmalıdır:

1. İyi Tanımlanmış Bir Değerlendirme Süreci: Eleştiriler ve tartışmalar için objektif bir değerlendirme süreci oluşturulmalıdır. Bilimsel yayınlar ve araştırmalar, belirlenen kalite standartlarına göre incelenmeli ve değerlendirilmelidir. Bu, bilimsel yöntemlerin ve tutarlılığın korunmasına yardımcı olacaktır.

2. Eleştirel Düşünceyi Teşvik Etme: Bilimsel düşüncenin temel unsurlarından biri olan eleştirel düşünceyi teşvik etmek, bilimde ilerlemeyi sağlayabilir. Fikirlerin sorgulanması, mevcut paradigmalara meydan okunması ve alternatif açıklamaların araştırılması, bilimsel keşiflerin yolunu açabilir.

3. Eğitimde Esneklik: Bilim eğitiminde esneklik sağlamak, öğrencilerin farklı düşünce biçimlerini ve yöntemleri keşfetmelerini teşvik eder. Bu, yaratıcılığı ve problem çözme becerilerini geliştirirken, öğrencilerin bilimsel sürece katılımını artırabilir.

4. Açık İletişim ve Tartışma Platformları: Bilim camiasında, bilim insanlarının fikirlerini paylaşabilecekleri ve tartışabilecekleri açık iletişim ve tartışma platformları sağlanmalıdır. Bu platformlar, eleştirilerin yapıcı bir şekilde ifade edilmesine ve bilimsel fikirlerin çatışması yoluyla ilerlemenin sağlanmasına olanak tanır.

5. Çeşitlilik ve Katılım Teşvikleri: Bilimde çeşitlilik ve özgürlüğün teşvik edilmesi önemlidir. Farklı bakış açılarına ve disiplinlere sahip bilim insanlarına destek verilmeli ve katılımları teşvik edilmelidir. Bu, bilimsel ilerleme için yeni ve yenilikçi fikirlerin ortaya çıkmasına yardımcı olur.

6. Eğitim ve Bilinçlendirme: Bilim insanlarına ve araştırmacılara, bilimsel yöntemlerin ve standartların önemini anlatan eğitimler ve bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Bu, bilim camiasının bilimsel prensiplere bağlılığını güçlendirecek ve tutarlılık sağlayacaktır.

7. İş birliği ve Uzlaşma: Bilim camiasında iş birliği ve uzlaşma kültürünün geliştirilmesi önemlidir. Farklı görüşler arasında uzlaşma sağlanarak, ortak noktalar bulunabilir ve bilimsel ilerleme için birlikte çalışılabilir.

Bilimin özgürlük ve çeşitlilik temelinde ilerlemesi önemlidir ancak bunun yönetimi ve dengeyi sağlamak da gereklidir. Eleştiriler ve tartışmalar, bilimsel ilerlemenin bir parçası olsa da, etkili bir sistem oluşturulmalıdır. Bu şekilde bilim dünyasında sağlıklı bir tartışma ortamı ve tutarlılık sağlanabilir. Ayrıca Feyerabend'in bilim tasarımı ve diğer ilkelere getirdiği eleştiriler, bilimin ve diğer alanların belirli standartlara ve normlara dayanması gerektiğini göz ardı ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Serbestlik ve çeşitlilik elbette önemli faktörlerdir, ancak bu faktörlerin, bilim ve diğer alanlardaki ilerlemeyi ve güvenilirliği sağlamak için bazı sınırlamalarla dengelenmesi gereklidir.

Görebildiğimiz kadarıyla “Feyerabend’in Bilim Tasarımı”, bilim dünyasında bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Geleneksel olarak kabul edilen bilimsel yöntemlere meydan okuyarak, bilimin katı kurallarının ve sınırlamalarının ilerlemeyi engelleyebileceğini savunur. Onun fikirleri bilimin önemli bir özelliği olan eleştirel düşünceyi teşvik eder ve sorgulamanın bilimsel keşiflerdeki önemini vurgular. Onun söz konusu düşünceleri günümüzdeki sorunların üstesinden gelmek için alternatif yaklaşımlar sunabilir. Ayrıca günümüzde bilim ve teknoloji alanındaki hızlı gelişmeler, “Feyerabend’in Bilim Tasarımı” yaklaşımının önemini artırmaktadır. Bilimdeki çeşitlilik ve özgür düşünce, yeni keşiflerin yanı sıra farklı disiplinler arasındaki etkileşimi teşvik ederek, daha yenilikçi ve kapsamlı çözümlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunabilir. Feyerabend’in bilim tasarımı üzerine yaptığı düşünceler, bilimsel süreçlerin daha esnek, çeşitli ve yenilikçi olmasına yönelik ilgi çekici bir alternatif sunmaktadır. Bu çalışma, Feyerabend’in teorilerinin bilim felsefesi ve bilimsel metodoloji alanında daha fazla araştırma yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda bilim topluluğunun, bilimdeki sınırları ve normları sorgulayarak, disiplinler arası iş birliği ve çeşitliliği teşvik eden bir ortam yaratmaya yönelik bu tür çabaları desteklemesi gerekmektedir. Feyerabend’in düşünceleri, bilimin daha özgür, yaratıcı ve dinamik bir süreç olarak gelişimine katkıda bulunabilir ve yeni keşiflerin önünü açabilir.

KAYNAKÇA

- Adorno, W. T. ve Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. (E. Ö. Karadoğan ve N. Ülner, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Arslan, A. (2014). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
- Aslan, H. (2004). Bilim Felsefesinin Tarihi. (Cilt. 2, ss. 423-453). Ankara: Felsefe Ansiklopedisi.
- Aslan, H. (2006). Doğrulanabilirlik İlkesi. (Cilt. 4, ss. 657-666). Ankara: Felsefe Ansiklopedisi.
- Bayar Bravo, I. (2007). Viyana Çevresi'nin Bilim Tasarımı. *Kaygı (Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi)*, 8, 41-50.
- Bozkurt, N. (2013). *Eleştiri ve Aydınlanma*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Cevizci, A (2012). *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Chalmers, A. (1994). *Bilim Dedikleri*. (H. Arslan, Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Çiçek, N. (2021). Immanuel Kant felsefesinde hürriyetin epistemolojik ve ahlaki olanağı. *Felsefe Dünyası*, 1 (73), 379-395.
- Çüçen, K. (2012). *Felsefeye Giriş*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Çüçen, K. (2013). *Bilim Felsefesine Giriş*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Delecampagne, C. (2010). *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi*. (D. Çetinkasap, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Demir, Ö. (1992). *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Efil, Ş. (2012). Einstein'a göre bilim, din ve felsefe: din felsefesi açısından bir çözümleme, *Felsefe Dünyası*, 2 (56), 226-248.
- Feyerabend, P. K. (1989). *Yönteme Hayır: Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları*. (A. İnam, Çev.). İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Feyerabend, P. K. (1995). *Bilgi Üzerine Üç Söyleşi*. (C. Güzel ve L. Kavas, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Feyerabend, P. K. (1996) "Nasıl İyi Bir Deneyci Olunur". C. Güzel (Der.), Bir Bilgi Anarşisti Feyerabend (ss. 243-277). Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Feyerabend, P. K. (1996) "Tarihsel Ardalan: Bilim Felsefesindeki Gerileme Üzerine Kimi Gözlemler". C. Güzel (Der.), Bir Bilgi Anarşisti Feyerabend (ss. 151-204). Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Feyerabend, P. K. (1997). *Vakit Öldürmek*. (N. Çatlı, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Feyerabend, P. K. (1999). *Yönteme Karşı*. (E. Başer, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Feyerabend, P. K. (2000). *Anarşizm Üzerine Tezler*. (E. Altınsöz, Çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Feyerabend, P. K. (2012). *Akla Veda*. (E. Başer, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Feyerabend, P. K. (2015). *Bilimin Tiranlığı*. (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Feyerabend, P. K. (2017). *Özgür Bir Toplumda Bilim*. (A. Kardam, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Frank, P. (1985). *Doğa Bilimlerinde Pozitivizm*. (N. Öner, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gribbin, J. (2014). *Bilim Tarihi*. (B. Gönülşen, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Güzel, C. (1996). *Bir Bilgi Anarşisti: Feyerabend*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Güzel, C. (1998). *Sağduyu Filozofu: Popper*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Güzel, Y. (Der.). (1999). *Çoğulculuğun Kuramcısı: Lakatos*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hızır, N. (2007). *Felsefe Yazıları*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Kabadayı, T. (2007). Bilim tasarımlarının kısa tarihi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 1-26.
- Kaya Keha, M. (2017). *Bir Bilgi Anarşisti ve Bilim - Paul Karl Feyerabend*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Kuhn, T. S. (1991). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. (N. Kuyaş, Çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Lakatos, I. (2014). *Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi*. (D. Uygun, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Lecourt, D. (2006). *Bilim Felsefesi*. (I. Erdügen, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Neslioğlu Serin, F. (2015). Tamamlanmamış bir proje olarak Viyana Çevresi Felsefesi: Düşünsel ve tarihsel bir arkaplan soruşturması. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 0 (1), 45-60. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilikya/issue/19247/204483>
- Özcan, Z. (2018). *Dil Felsefesi III: İkinci Wittgenstein'da Gramer Paradigması*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Özlem, D. (2003). *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Özsoy, S. (2018). Popper ve Kuhn Arasında: Imre Lakatos ve Bilimsel Metodoloji İçin Yeni Bir Öneri. *Kaygı*. (Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi), 30, 209-223. DOI: 10.20981/kaygi.411074

- Öztürk, Ü. (2012). Thomas Kuhn'un Paradigma Kavrayışı Üzerine Analitik Bir İrdeleme. *Kaygı. (Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi)*, 19, 173-191. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kaygi/issue/27462/288840>
- Popper, K. R. (1998). *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*. (İ. Aka ve İ. Turan, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Reichenbach, H. (1993). *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*. (C. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Rosenberg, A. (2015). *Bilim Felsefesi*. (İ. Yıldız, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Russell B. (1996). *Dış Dünya Üzerine Bilgimiz*. (V. Hacıkadıroğlu, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Saygılı, S. (2015). *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Felsefesi. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Tepe, H. (1999). Viyana Çevresi filozoflarında doğrulama ve/veya onaylama. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (16), 1-10.
- Topdemir, H. G. ve Unat Y. (2014). *Bilim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Turan, G. (2010). *Karl R. Popper, Thomas S. Kuhn ve Paul K. Feyerabend'in Bilgi Kuramlarında Bilim Eleştirisi, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Uyanık, M. (2012). *Felsefi Düşünceye Çağrı*. Ankara: Elis Yayınları.
- Whitehead, A. N. (2018). *Bilim ve Modern Dünya*. (S. Çalıcı, Çev.). İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Wittgenstein, L. (2006). *Tractatus Logico-Philosophicus*. (O. Aruoba, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Woodcock, G. (1996). *Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi*. (A. Türker Çev.). İstanbul: Kaos Yayınları.
- Yalçın, Ş. (2004). Bilişsel Görecilik. (Cilt. 2, ss. 617-623). Ankara: Felsefe Ansiklopedisi.
- Yıldırım, C. (1991). *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, C. (1997). *Bilimsel Düşünme Yöntemi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

Ekin ARISOY, lise eğitimini 2013 yılında Ankara Sokullu Mehmet Paşa Anadolu Lisesinde tamamlamıştır. Ardından 2014 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesinde Felsefe Bölümüne başlamış ve 2018 yılında mezun olmuştur. 2019 yılında Ankara Üniversitesi Ağız ve Diş Sağlığı Bölümüne kaydolmuş ve 2021 yılında mezun olmuştur. Aynı zamanda Gümüşhane Üniversitesi Felsefe Ana Bilim Dalında başladığı Yüksek Lisans eğitimini 2023 yılında tamamlamıştır.

